

Gürcistan:

De Jure Üñiter, De Facto Parçalı

Gürcistan: *De Jure* Üniter, *De Facto* Parçalı

Ayşegül AYDINGÜN - Ali ASKER

Gürcistan, Karadeniz'in doğu kıyısında son derece stratejik bir konuma sahip, tüm Kafkasya dağları ve oradan geçen yolların önemli bir kısmını kontrolü altında tutan bir Güney Kafkasya devletidir. Yetmiş yıldan daha uzun süren Sovyet rejiminin sona ermesi ile Gürcistan, Gürcülerin tabiri ile *Sakartvelo*, yani *Kartvellerin/Gürcülerin* ülkesi, 9 Nisan 1991'de bağımsızlığını ilan eden ilk Kafkas cumhuriyeti oldu. Eski Sovyet coğrafyasının en milliyetçi halklarından biri olarak tanımlayabileceğimiz Gürcüler, 1991'de kurdukları cumhuriyetlerini, 26 Mayıs 1918'de kurulmuş ve sadece 25 Şubat 1921 tarihine kadar devam edebilmiş kısa ömürlü cumhuriyetlerinin devamı olarak gördüklerinden, 26 Mayıs ulusal bayram olarak kabul etmişlerdir (Coene, 2010: 36).

69,700 kilometrekarelik yüzölçümüne sahip ve çoğunluğu dağlık olan Gürcistan'ın kuzeyinde Büyük Kafkasya sıradağları, güneyinde ise Küçük Kafkasya dağları bulunmaktadır. *Kolhida* ovası, *Kartli* ve *Kvemo Kartli* gibi ovaların da bulunduğu bu Güney Kafkasya ülkesinde Hazar Denizi'ne ve Karadeniz'e dökülen çok sayıda nehir bulunmaktadır. Gürcistan'ın kuzeyinde 723 kilometrelik bir sınırı paylaştığı Rusya Federasyonu, doğusunda 322 kilometrelik bir sınırla Azerbaycan, güneyinde 252 kilometrelik bir sınırla Türkiye ve 164 kilometrelik bir sınırla Ermenistan yer almaktadır. Gürcistan'ın Karadeniz'e olan kıyısı ise 308 kilometre uzunluğundadır.¹ Sovyet döneminde önemli bir sayfiye yeri olan bu Güney Kafkasya ülkesinin turizm potansiyeli dikkat çekicidir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından

¹ Aksi belirtilmedikçe kullanılan veri ve istatistikler 2011 *CIA World Factbook*'tan alınmıştır. Central Intelligence Agency "Middle East: Georgia". 27 Eylül 2011, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/gg.html>.

turizm alanında çeşitli yatırımlar yapılmış olsa da, Karadeniz kıyısında yer alan ve ülkenin turistik bölgesinin önemli bir kısmını kapsayan Abhazya² ve Acaristan'da³ bağımsızlık sonrası yaşanan istikrarsızlık turizmin gelişmesinin, özellikle de doğrudan Gürcü ekonomisine katkı sağlamasının önündeki önemli engellerdendir. Son yıllarda 240 kilometrelik Abhazya kıyıları, kuzeyde yer alan Afon, Gudauta, Pitsunda ve Gagra Rus turistler için bir çekim merkezi olmuştur.

Gürcistan'ın günümüzdeki stratejik öneminin nedeni bölge ülkelerini birbirine, Azerbaycan ve Orta Asya petrolünü ve doğal gazını Avrupa'ya bağlayan bir ülke olmasıdır. Diğer bir ifadeyle Gürcistan, Rusya Federasyonu'nu Ermenistan'a; Türkiye'yi hem Azerbaycan'a hem de diğer Orta Asya ülkelerine bağlayan bir köprüdür (Devdariani, 2005: 168). Enerji kaynaklarını, 2006 yılında devreye giren Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) Boru Hattı ile Asya'dan Avrupa'ya taşımada üstlendiği rol, Gürcistan'ın önemli bir transit ülke olmasını sağlamış ve dolayısıyla Avrupa ülkelerinin bölgeye olan ilgisini artırmıştır. Bakü-Tiflis-Kars (BTK) demir yolunun tamamlanması, Bakü-Tiflis-Erzurum (BTE) Doğal Gaz Projesi gibi diğer projelerin hayata geçirilmesi ile bu rolün pekişeceği açıktır. Jeostratejik konumu nedeniyle önemli bir ulaşım ağına sahip olan Gürcistan bu sayede hem batılı ülkeler hem de bölge ülkeleri açısından stratejik bir ortak olarak nitelenmekte ve önemli bir gelir elde etmektedir.

Doğal kaynakların çeşitliliği bakımından çok zengin olmamakla birlikte, Gürcistan'da önemli manganez rezervlerinin yanı sıra bakır, altın ve kömür rezervleri de bulunmaktadır. Aslında Gürcistan'ın bir tarım ülkesi olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Ülke ekonomisinde en önemli yeri, tarım sektörü tutmaktadır. 2001-2010 yılları arasında kırsal bölgelerde yaşayan nüfusta küçük bir azalma görül-

² Abhazya Parlamentosu 25 Ağustos 1990'da Gürcistan'ın 1921-1988 yılları arasındaki hukuki kararları ortadan kaldırmasına binaen egemenlik deklarasyonunu yayımlamış, daha sonra Gürcistan'la yaşanan savaş ve siyasi çözümsüzlük sürecinin ardından 3 Ekim 1999'da yapılan referandumla bağımsızlığını ilan etmiştir.

³ Sovyet döneminde Özerk Cumhuriyet statüsü verilen (1921) Acaristan'ın bu statüsü Gürcistan'ın bağımsızlığını ilan etmesinden sonra devam etmekle birlikte yapılan yasal düzenlemelerle özerklik en alt seviyeye çekilmiştir. Bu sayede Acaristan üzerinde Tiflis yönetiminin tam denetimi sağlanmış durumdadır.

müşse de (2,121,000'den 2,086,000'e düşmüştür) önemli bir değişiklik olduğu söylenemez. 2001 yılında nüfusun % 48,2'si kırsal kesimde yaşarken 2010 yılında bu oran % 47'ye gerilemiştir (Tsekvava, 2010: 17). 2011 yılı Ocak ayı Gürcistan resmî verilerine göre Gürcistan'ın nüfusu 4,469,200'dür. Nüfusun % 53,1'i kentlerde, % 46,9'u ise köylerde yaşamaktadır. Gürcistan'ın en büyük kenti başkent Tiflis'in nüfusu 1,162,400'dür. Kura nehri kıyısında yer alan Tiflis önemli bir sanayi ve kültür kentidir. Diğer önemli kentler arasında ikinci büyük kent olan Kutaisi; önemli bir liman kenti olan Batum; sanayi şehri olarak bilinen Gori sayılabilir.⁴

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından yaşanan ekonomik kriz birçok Gürcistan vatandaşının ülkeden göç etmesine neden olmuş, göçler demografik yapıyı etkilemiştir. Nüfusun, 2009 yılından bu yana uzun yıllardır ilk kez artma eğilimi gösterdiği izlenmektedir. 2008 yılı itibarıyla resmî verilere göre net göç -10,200 iken, 2009'da 34,200, 2010 yılı itibarıyla ise 18,100 olarak belirtilmiştir.

Gürcistan'da nüfusun etnik yapısına bakıldığında, 2002 nüfus sayımı verilerine göre 4,371,535 olan toplam nüfusun etnik gruplara göre dağılımı şu şekildedir: Gürcüler 3,661,173; Abhazlar 3,527; Osetler 38,028; Ermeniler 248,929; Ruslar 67,671; Azerbaycanlılar/*Borçalı Türkleri*⁵ 284,761; Yunanlar 15,166; Ukrainerler 7,039; Kistinler⁶

⁴ National Statistics Office of Georgia "Migration". 17 Temmuz 2011, http://www.geostat.ge/index.php?action=page&p_id=173&lang=eng.

⁵ Bir kısmı hâlen Gürcistan'da yaşayan, tarihî Borçalı bölgesinin halkı ilgili yazında 'Gürcistan Azerileri', 'Azeriler' veya 'Gürcistan Azerbaycanlıları' olarak geçmektedir. Borçalı Türklerinin Sovyet döneminde tek desteği, Azerbaycan olmuştur. Bu durum, Borçalı Türklerinin Azerbaycan'a olan bağlılığını artırmış ve bu bağlılık kendini, hem grubun kendini adlandırmasında hem kurulan örgütlenmelerin isimlerinde göstermiştir. Borçalı halkı kendilerini ya 'Türk' ya da 'Azerbaycanlı' olarak tanımlamaktadırlar. Halk arasında 'Türk' teriminin tercih edilmesinden dolayı bu yazıda bu grup, kullanılan kaynaklarda ne şekilde adlandırılmış olursa olsun 'Borçalı Türkleri' olarak adlandırılmaktadırlar. 'Azeri' ve 'Azerbaycanlı' terimleri hakkında daha fazla bilgi için bk. "Azerbaycan" bölümü, 20 nolu dipnot.

⁶ Kistinler, çoğunlukla Çeçen olmak üzere, Çeçen ve İnguışlardan oluşan bir topluluktur. Tarih boyunca Pankissi vadisinde yaşamışlardır. bk. Kavkazskiy Uzel "Kistintsi". 23 Temmuz 2010, <http://www.kavkaz-uzel.ru/articles/172008/>; ayrıca bk. Kavkasion "Vaynahskie Narodi Gruzii: Etnopolitiçeskiy Analiz". <http://www.kavkasion.ru/vajnahskie-narody-gruzii-etnopolitiçeskij-analiz>.

7,110; Yezidiler 18,329.⁷ Buna göre Gürcistan'da istatistikler kapsamında halklara bakıldığında 2002 verilerine göre Gürcülerden sonra en kalabalık nüfus Borçalı Türkleri, ardından Ermenilerdir. Gürcüler nüfusun % 83,8'ini, Borçalı Türkleri % 6,5'ini, Ermeniler ise % 5,7'sini oluşturmaktaydılar. Ancak, bu verilere Abhazya ve Güney Osetya'nın⁸ dâhil olmadığını belirtmek gerekmektedir. Abhazya'nın nüfusu Abhaz İstatistik Kurumunun 2010 verilerine göre 216,708'dir.⁹ Etnik gruplara göre dağılıma bakacak olursak Abhaz 96,952; Rus 23,640; Ermeni 45,142; Gürcü 40,279.¹⁰ Abhazya'da Gürcü nüfus oldukça yüksektir. Ancak, bu nüfusun (26,987 kişi) çok büyük ölçüde Gali bölgesinde yoğunlaştığını belirtmek gerekmektedir.¹¹ Güney Osetya nüfusu 2000 yılı itibarıyla 70,000 olarak tahmin edilmekle birlikte, 2008 savaşı düşünüldüğünde çok sayıda insanın, özellikle de Gürcülerin yaşadıkları yerleri terk etmek zorunda kaldıkları bilinmektedir. Bu nedenle, Güney Osetya'nın günümüzdeki nüfusunun 30,000 civarında olduğunu belirtenlerin tahminleri oldukça gerçekçidir.¹²

2002 verilerine göre, Gürcistan nüfusunun % 83,9'u Ortodoks Hristiyan, % 9,9'u Müslüman, % 3,9'u Ermeni Gregoryen, % 0,7'si Katolik'tir. Geri kalan nüfus ise diğer dinlere inananlardan ve tanrıta-

⁷ National Statistics Office of Georgia "Ethnic Groups By Major Administrative-Territorial Units". 4 Şubat 2010, http://www.geostat.ge/cms/site_images/_files/english/census/2002/03_Ethnic_Composition.pdf.

⁸ Güney Osetya, Sovyet döneminde Gürcistan içinde özerk bölge statüsüne sahipti. Gürcistan bağımsızlığını ilan ettikten sonra Güney Osetya'nın özerklik statüsünü kaldırmıştır. Bu karar tanımayan Güney Osetya yönetimi 28 Kasım 1991'de tek taraflı olarak bağımsızlığını ilan etmiştir.

⁹ 1989 genel nüfus sayımına göre Abhazya'nın nüfusu 525 bin idi. 2003 yılı nüfus sayımına göre Abhazya'nın nüfusu 214 bin olarak belirtilmiştir. 1886-2003 yılları Abhazya nüfusuna ilişkin ayrıntılı bilgi için bk. Ethno-Caucasus "Naselenie Abhazii". 24 Temmuz 2011, <http://www.ethno-kavkaz.narod.ru/rnabkhazia.html>.

¹⁰ Bu verileri sağlayan Aslan Yavuz Şir'e teşekkür ederiz.

¹¹ Abhazya'nın en güneyinde bulunan Gali, Gürcü-Abhaz savaşı sonrasında geri dönen Gürcülerin önemli bir kısmının yerleştiği bir bölgedir. Daha fazla bilgi için bk. Human Rights Watch "Living in Limbo- The Rights of Ethnic Returnees to the Gali District of Abkhazia". 13 Temmuz 2011, <http://www.hrw.org/sites/default/files/reports/georgia0711LR.pdf>.

¹² International Crisis Group "South Ossetia: The Burden of Recognition Europe Report", No. 205, 7 Haziran 2010, http://www.crisisgroup.org/~media/Files/europe/205_South_Ossetia_The_Burden_of_Recognition.pdf.

nımazlardan oluşmaktadır. Okuma yazma oranının birçok kaynakta % 100 olarak belirtildiği Gürcistan'da, eğitime ayrılan pay çok yüksek olmasa da,¹³ son yıllarda bu payın arttığı, özellikle mülakatlarda vurgulandığı gibi¹⁴ son dönemlerde İngilizcenin yaygınlaştırılması doğrultusunda yapılan çalışmalar nedeniyle, kolaylıkla ifade edilebilir.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından derinleşen ekonomik sorunlar Şevardnadze döneminde izlenen radikal ekonomik kararlarla aşmaya çalışılmıştır. 1994'ten itibaren Uluslararası Para Fonu (IMF) destekli olarak izlenen ekonomi programları neticesinde kısmi bir düzelme, Gayrisafi Yurt İçi Hasıla'da (GSYİH) bir artış ve enflasyonda bir düşüş izlendiğini belirtmek gerekmektedir. 1998 yılında, Rusya'da yaşanan ekonomik krizin Gürcistan'a yansması ekonomik dengeleri tekrar bozduysa da, Şevardnadze döneminde önemli sanayi kuruluşlarının özelleştirilmesi, petrol boru hatları projelerinin yanı sıra bankacılık, vergi ve toprak mülkiyeti alanlarında yapılan reformlar sayesinde belli başarılar elde edilmiştir. Daha sonra, Mihail Saakaşvili yönetimiyle ekonominin liberalleştirilmesi yolunda atılan yeni adımlar ve yabancı yatırımcılara sağlanan teşvikler sayesinde 2004 yılında 499 milyon dolar olan doğrudan yabancı yatırım, 2008 yılında 995 milyon doların üzerine çıkmıştır. Aynı dönemde ihracat da önemli bir artış göstermiştir (Mitchell, 2009: 176).¹⁵

Dış ticaret verilerine bakıldığında bu verilerde Türkiye'nin önemli bir payının bulunduğu dikkati çekmektedir. 2000-2010 yıllarında ihracat yapılan ülkeler arasında Türkiye Azerbaycan'dan sonra ikinci sırayı almıştır. Aynı dönem için ithalat verilerine bakıldığında ise, Türkiye'nin ilk sırayı aldığı dikkati çekmektedir. Türkiye'nin en yakın

¹³ 2009 verileri itibarıyla GSMH'den eğitime ayrılan pay % 3,2'dir. Ayrıca, okuma yazma oranını Birleşmiş Milletler verilerine göre % 99,6 olarak belirtilmektedir. bk. United Nations Development Programme "Georgia Human Development Report 2008". 5 Ağustos 2008, <http://hdr.undp.org/en/reports/national/europethecis/georgia/NHDR-Georgia-2008.pdf>.

¹⁴ Aksi belirtilmedikçe, mülakat verileri Ali Asker'in Temmuz 2011'de Gürcistan'da yaptığı saha araştırmasına dayanmaktadır.

¹⁵ Ayrıca bk. Huber, Martina "State-building in Georgia: Unfinished and at Risk", s. 57, 24 Şubat 2004, http://www.clingendael.nl/publications/2004/20040200_cru_paper_huber.pdf.

takipçisi Ukrayna'dır. Ardından Azerbaycan ve Almanya gelmektedir.¹⁶ 2011 yılı birinci yarısı verilerine bakıldığında Gürcistan'ın en büyük ticari ortakları Türkiye (671 milyon dolar), Azerbaycan (442 milyon dolar) ve Ukrayna'dır (425 milyon dolar).¹⁷

Gürcistan, Sovyetler Birliği'nin dağılma sürecinde örgütlenen bağımsızlık hareketinin girişimleri sonucunda yapılan referandumla 9 Nisan 1991'de bağımsızlığını ilan etmiş ve Zviad Gamsahurdiya % 86,5 oy oranıyla Gürcistan'ın ilk devlet başkanı olmuştur. İç çatışmalar nedeniyle Gamsahurdiya'nın kısa süren devlet başkanlığı döneminden sonra 1992'de devlet başkanlığına Eduard Şevardnadze gelmiştir. Rejim muhaliflerinin, Gürcistan'ı dünya gündemine taşıyan kitlesel sokak gösterileri sonucunda Devlet Başkanı Eduard Şevardnadze on bir yıl sonra makamını terk etmek zorunda kalmıştır. 'Gül Devrimi' olarak adlandırılan bu protestolar, yolsuzluklara karşı çıkan ve ülke bütünlüğünü sağlamada Şevardnadze'yi başarısız bulan, barışçı sivil itaatsizlik eylemleri olarak dünya kamuoyunun dikkatini çekmiştir. 2003 yılında gerçekleşen parlamento seçimlerinde yolsuzluk yapıldığı iddiası ile başlayan sokak protestoları ve muhalif çevrelerin baskısı sonucunda Şevardnadze, iktidarı, 2004 yılında yapılan başkanlık seçimini kazanan ve hâlen bu görevi sürdüren, kendi döneminde bir süre adalet bakanlığı da yapmış olan Mihail Saakaşvili'ye bırakmak zorunda kalmıştır. Bu seçimlerde Batı'nın da desteğini alarak göreve gelen Saakaşvili, 2008 yılında çok yüksek olmasa da % 53'lük oy oranıyla tekrar devlet başkanlığına seçilmiştir ve hâlen bu göreve devam etmektedir.

Gürcistan, bağımsızlığını ilan ettiği 9 Nisan 1991'den bu yana, bir taraftan yukarıda belirtilen stratejik konumu ile, bir yandan da 'Gül Devrimi', ülke bütünlüğünü sağlamada zorlanan yönetimler ve savaşlarla da gündeme gelmiştir. Bu noktada, bağımsız Gürcistan'ın en önemli sorununun ülke bütünlüğünün sağlanması olduğunu vurgulamak ve bu bütünlüğün sağlanmasını engelleyen unsurları irdelemek

¹⁶ Daha ayrıntılı bilgi için bk. National Statistics Office of Georgia "External Trade". 17 Temmuz 2011, http://www.geostat.ge/index.php?action=page&p_id=137&lang=eng.

¹⁷ Vestnik Kavkaza "Samiyе krupnie vneşnetorgovie partneri Gruzii-Turtsiya i Azerbaydjan". 27 Temmuz 2011, <http://vestnikavkaza.ru/news/ekonomika/Pensions/40595.html>.

gerekmektedir. Ülke bütünlüğüne engel teşkil eden, en önemli etken parçalanmış yapıdır. Bu parçalanmış yapının derin tarihsel sebepleri vardır.

Birçok araştırmacının belirttiği gibi, Gürcistan'ın bütünlüğünü muhafaza hususundaki zorluklarının önemli bir kaynağı, Sovyet döneminde Stalin'in, rejimin stratejisine uygun olarak belirlediği sınırlar ve nüfus iskân politikalarıdır. Ancak, bu sorunların kökenlerinin daha eski dönemlere dayandığını ve Gürcistan'ın tarihi boyunca, bünyesindeki etnik gruplarla gerginlik ve çatışmalar yaşadığını anımsamak gerekir. Sovyet rejiminin, iskân politikalarını uygularken zaten var olan farklılıkları ve çatışmaları kullandığını ve derinleştirdiğini unutmamak ve dolayısıyla da, tarihi, Sovyet dönemi tarihi ile sınırlamamak bu sorunların derinliğini ve önemini anlamak açısından hayattır. Gürcistan'ın güçlü kimliklere sahip bölgelerden oluştuğunu unutmamak gerekir. Bu parçalı yapıyı biçimlendiren tarihsel, sosyolojik ve coğrafi nedenleri gözönüne almadan doğru analiz yapmak mümkün değildir. Güçlü kimlikli bölgelerden biri Cavahetya bölgesidir. Her ne kadar, Cavahetya, Sovyet döneminde otonom bir statüye sahip olmadıysa da, fiilî olarak bölgede gerçek otoritenin Ermeni örgütlerin elinde olduğu bilinmektedir. Cavahetya, 1944 yılında Ahıska Türklerinin Stalin tarafından sürülünceye kadar yaşadıkları bölgelerden biridir. Cavahetya'nın yanı sıra Kvemo Kartli bölgesi de otonom bir statüye sahip olmamıştır. Gürcistan'daki en büyük azınlığı oluşturan Borçalı Türk nüfusu Kvemo Kartli'de, özellikle de Bolnisi ve Marneuli'de yaşamaktadır.

Bağımsız Gürcistan içinde yer alan diğer bir güçlü kimlikli bölge, Acaristan Özerk Bölgesi 2004 yılına kadar Aslan Abaşidze tarafından yönetilmiştir. 1921 yılında özerk bir Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti olan Acaristan, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) dağılması sonrasında özerk statüsünü muhafaza etmiştir. 2004'te, Batum'da gerçekleşen ikinci 'Gül Devrimi'ni takiben Aslan Abaşidze ülkeyi terk etmek zorunda kalmıştır. Daha sonra Acaristan'ın özerkliği merkezî yönetim tarafından yapılan yasal değişikliklerle en alt seviyeye çekilmiş ve bütünüyle Gürcistan devlet başkanının kontrolüne tâbi kılınmıştır. Etnik bakımdan Gürcü olmakla birlikte çoğu Müslü-

man olan Acaraların durumu, Abhazya ve Güney Osetya örneklerinden farklıdır; zira Acaristan yönetimleri hiçbir dönemde bağımsız bir devlet kurmayı hedeflememişlerdir (Coene, 2010: 40-41).

Yukarıda ifade edilen tarihsel sebepler farklı tarih yazımları ve 'mit'lerle kendisini göstermekte ve siyasi hayatı doğrudan etkileyen bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır. Gürcistan'daki güçlü kimlikli diğer iki bölge Abhazya ve Güney Osetya'dır. Bu iki bölge, bağımsızlık sonrası dönemde Gürcistan'ın toprak bütünlüğünü tartışmaya açmaları ve savaflara neden olmaları sebebiyle daha ayrıntılı bir şekilde ele alınmalıdır. 1922 yılında elde ettiği özerk statüsünü 1990 yılında kaybeden Güney Osetya, Gürcistan'ın bağımsızlık ilanının ardından kendi bağımsızlığını 28 Kasım 1991'de ilan etmiş ve kendi anayasasını hazırlayarak *de facto* bir durum yaratmıştır. Güney Osetya'nın bağımsızlığı, Birleşmiş Milletler (BM) tarafından tanınmamakla birlikte 26 Ağustos 2008 yılında Rusya, daha sonra Nikaragua ve Venezuela tarafından tanınmıştır. 1999 yılında bağımsızlığını ilan eden Abhazya'nın bağımsızlığı da yine aynı ülkeler tarafından tanınmaktadır.

Gürcü ulusal kimliği oluşturulurken iyice görünür hâle gelmiş olan Abhazya ve Güney Osetya sorunlarının tarihsel kökenlerine kısaca değinmek bu sorunları anlamamızı mümkün kılacaktır, belki bu sorunların çözümüne yönelik politikaların geliştirilmesine de katkı sağlayabilecektir. Söz konusu halkların etnik kökenlerine dair mitler aslında sorunun temelini işaret etmektedir. Hem Abhazlar hem de Güney Osetyalılar bu mitler aracılığıyla tıpkı Gürcüler ve diğer halklar gibi, günümüz Gürcistan topraklarında yaşamış en eski halk olduklarını ileri sürmektedirler. Bu halkların üzerinde yaşadıkları ve vatan kabul ettikleri toprakları kimliklerinin temel unsuru olarak nitelendirmek ve bu noktadan hareketle de siyasi taleplerini meşrulaştırmaya çalışmaktadırlar.

Gürcistan devleti, bir taraftan bağımsızlığını elde eden tüm eski Sovyet cumhuriyetleri gibi ulusal kimliği inşa etmek için toplumu ortak bir dil ve kültür etrafında bütünleştirmeye, bunun için de ulusal mitler oluşturmaya çalışmaktadır. Diğer taraftan ise, oluşturulan bu ulusal mitler, özellikle de 'ana vatan miti', diğer halkları dışlayıcı niteliği itibarıyla farklı etnik grupların tepkisini çekmektedir. Tabii

ki bu süreçte, diğer etnik gruplar da, Abhazlar ve Güney Osetyalılar gibi, kendi alternatif mitlerini inşa etmekte ve bu mitler söz konusu gruplar tarafından bir gerçeklik gibi algılanmakta ve ortaya çıkan bu farklı gerçeklikler çatışmalara zemin hazırlamaktadır (Smith vd., 1998: 48-50).

Birçok halk gibi Gürcülerin kökeni ve Gürcistan'ın tarihine ilişkin de farklı yaklaşımlar söz konusudur. Ancak, tüm tarihçilerin mutabık olacağı husus, günümüz Gürcistan topraklarının Anadolu ve Güney Kafkasya'nın diğer kısımları gibi binyıllar boyunca medeniyetlerin kesiştiği, önemli göçlere ve istilalara tanıklık etmiş ve birçok farklı halkın bir arada yaşadığı, birbirine karıştığı ve kaynaştığı bir coğrafya olduğudur. Bu anlamda yukarıda belirtilen herhangi bir anlatının bütünüyle gerçekliği yansıttığını ifade etmek bilimsel olarak mümkün değildir.

Çok etnili ve güçlü kimlikli bölgelerden oluşan bu coğrafyada yaşayan farklı grupların hâlen birbiri ile süregelen çatışmaların, bölge tarihinin derinliği ve stratejik konumu itibarıyla, tarih içinde birçok imparatorluğun mücadele alanı olmasından kaynaklandığını savunmak yanlış olmayacaktır. Arkeolojik kazılar Güney Kafkasya'nın insanlığın en eski yerleşim merkezlerinden biri olduğunu, bölgenin hayvancılık ve tarım konusundaki öncü niteliğini ortaya koymuş; bu bulgular Mezopotamya ve Mısır'ın, medeniyetlerin beşiği olduğunu savunan eski kuramları tartışılır hâle getirmiştir (Suny, 1994: 4-5; Coene, 2010: 90).

Zaman içinde elbette Güney Kafkasya'daki toplumsal ve ekonomik hayatta dönüşümler yaşanmıştır. MÖ ikinci bin yılın sonlarına doğru siyasi haritada da önemli değişiklikler olmuştur. Bu dönemde Kafkasya'da ilk kabile birlikleri ve devletler kurulmuştur (Coene, 2010: 93). Gürcü kimliğinin oluşumuna kesin bir tarih vermek mümkün olmamakla birlikte, Gürcü tarihçi Melikişvili, Gürcü kimliğinin oluşumunun, MÖ ikinci bin yılın sonu ve birinci bin yılın başında çeşitli kabilelerin bir araya gelmesiyle başladığı görüşünü savunmaktadır (aktaran Suny, 1994: 7). Elbette bu dönemdeki kabilelerin yaşamları hakkında yeterli ve açık veri bulunduğunu iddia etmek ve modern anlamda bir Gürcü kimliğinin varlığından söz etmek müm-

kün olmasa da, bir proto-Gürcü kimliğinin ortaya çıkmakta olduğu ifade edilebilir.

Gürcistan, tarih boyunca istilalara maruz kalmış ve istilacı güçlerin bölgenin toplumsal, kültürel ve ekonomik yapısına önemli etkileri olmuştur. İstilacılar arasında, MÖ 6. yüzyıldan itibaren sırasıyla Grek İmparatorluğu, Pers İmparatorluğu, Roma İmparatorluğu ve Araplar sayılabilir. Gürcülerin 'Altın Dönemi' olarak adlandırdıkları 11. yüzyıldan başlayan 13. yüzyılda Moğol istilasının başlamasıyla son bulan dönemde, Gürcüler siyasi etkinlik açısından tarihlerinin en parlak dönemini yaşamışlar, Selçukluların saldırılarına karşı koymuş, Karadeniz'den Hazar'a kadar günümüzdeki komşularının topraklarının da bir kısmını içeren bir coğrafyaya hükmetmişlerdir (Sunny 1994; Coene, 2010: 98-122).

'Altın Dönem'in ardından, bölgede Moğol egemenliğinin zayıflamasıyla ortaya iki önemli aktör, Osmanlı İmparatorluğu ve Rus İmparatorluğu çıkmıştır. Diğer bir aktör ise, en azından bir süreliğine, Safevi İmparatorluğu'dur. Aslında Osmanlı İmparatorluğu 16. yüzyılın başından itibaren Safevi devletiyle rekabet hâlindeydi. Bu rekabet, Gürcistan prensliklerinin bu iki farklı imparatorluğun etkisi altına girmesine neden olmuştur. Ancak, 16. yüzyılın ortasından itibaren Safeviler karşısında güçlenen Osmanlı İmparatorluğu Güney Kafkasya'nın büyük bir kısmını kontrolü altına almıştır. Safevi gücünün azalmasıyla bölgede güçlenen Rus İmparatorluğu, Osmanlı İmparatorluğu ile girdiği savaştan zaferle çıkmıştır. 1774 yılında imzalanan Küçük Kaynarca Anlaşması ile de bölgedeki etkinliğini artırmış, böylece Gürcistan'ın Rusya'ya dâhil olma süreci başlamıştır (Coene, 2010: 118-124).

18. yüzyılın ikinci yarısında, 1769 yılında, Osmanlı İmparatorluğu'nun Gürcistan topraklarında ilerlemesini engellemek için Çariçe Yekaterina'dan yardım isteyen Kral II. İrakli, aslında Rusya ile çok uzun yıllar sürecek bir ilişkinin temelini atmıştır. Bu yardım talebiyle iki ülke arasında başlayan ilişki 1783 yılında imzalanan bir anlaşma ile (*Georgievsk Anlaşması*) pekişmiş ve günümüz Gürcistan topraklarının doğu ve merkezini içeren *Kartli-Kaheti Krallığı* Rus himayesine girmiştir. 1800'de ise *Kartli-Kaheti Krallığı* Rusya tarafından ilhak edilmiştir. 1883 yılına kadar Abhazya da dâhil olmak üzere bölgedeki Osmanlı

etkisi azalmış, böylece Rusya'nın hâkimiyet alanı genişlemiştir (Suny, 1994: 63-95; Hille, 2010: 63-64).¹⁸

1917 Devrimi'ni takiben Güney Kafkasya'da bazı yeni siyasi yapılanmalar ortaya çıkmıştır. Nisan 1918'de Güney Kafkasya'da, Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan'ı içine alan *Transkafkasya Demokratik Federal Cumhuriyeti* kurulmuş, ancak bu cumhuriyetin ömrü çok kısa olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nun bölgedeki askerî etkinliğinden duyulan rahatsızlık ve diğer iç çatışmalar da bu cumhuriyetin varlığının uzun sürmemesinin başlıca nedenleridir. Gürcistan 26 Mayıs 1918'de bağımsızlığını ilan etmiş ve Almanya'nın himayesini kabul etmiştir. Ardından Azerbaycan ve Ermenistan da bağımsız cumhuriyetler olmuşlardır. Ancak, Gürcistan'ın bağımsızlığı Sovyet rejiminin bölgedeki etkinliğini artırması ile Mart 1921'de sona ermiştir. Hemen ardından Sovyet hükümeti belli bölgelere-Abhazya ve Güney Osetya gibi-özerklik tanıdıktan sonra üç Güney Kafkasya cumhuriyetini, Mart 1922'de *Transkafkasya Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Federatif Birliği* adı altında birleştirmiştir. Aynı yılın Aralık ayında adı *Transkafkasya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti* (TSFSC) olarak değiştirilen bu birlik, 1936 yılına kadar varlığını sürdürmüştür.¹⁹ O tarihten sonra ise Güney Kafkasya'daki üç ülke Sovyetler Birliği'nin onbeş Birlik cumhuriyeti arasındaki yerini almıştır (Coene, 2010: 131-133).

Sonraki bölümlerde daha kapsamlı şekilde ele alınacak olan ülke bütünlüğü meselesi, Gürcistan'ın ikinci kez bağımsızlığını elde ettiği tarihten günümüze kadar geçen yirmi yılda ülkenin temel siyasi sorunu olmaya devam etmiş ve hâlen de devam etmektedir. Aslında, daha önce de ifade edildiği gibi, ülke bütünlüğünün sağlanmasına engel olan etnik sorunların kökenleri tarihin derinliklerine uzanmaktadır. Bu sorunlar, Gürcistan'ın bağımsızlığını ilan ettiği tarihten itibaren

¹⁸ Rusların Kafkasya'da etkinliklerinin artmasının bir sonucu Kafkas göçleridir. Kırım Savaşı sonrasında başlayan bu göçler belirli dönemlerde ivme kazanmıştır. Çerkesler açısından en büyük göç, 1864 sürgünü ile yaşanmıştır. Rus İmparatorluğu tarafından kıyıları doğru sürülen Çerkesler, çoğunlukla deniz yoluyla Osmanlı Devleti'ne sığınmışlardır. Daha ayrıntılı bilgi için bk. Saydam (1997).

¹⁹ TSFSC 1922 yılında Rusya, Ukrayna ve Belarus ile birlikte Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'ni oluşturan dört cumhuriyetten biri olarak bu Birlik'e katılmıştır.

gündeme gelen ulus ve devlet inşası sürecinin gerektirdiği politikalar sonucunda su yüzüne çıkmıştır.

Tarih yazımı diğer bütün ülkelerde olduğu gibi, Gürcistan'da da milliyetçi bir eğilim göstermekte, yine başka birçok ülkede de olduğu gibi, tarihçiler, hatta siyasetçiler kendi ulusal kimliklerini biçimlendirirken, yaşadıkları topraklarda ne kadar eskilere dayandıklarını kanıtlamaya çalışmaktadırlar. Bu bağlamda birçok örnekte olduğu gibi, tarih yüceltilmekte, zaferler vurgulanmakta, yenilgiler veya kötü olaylar hatırlanmak istenmemektedir. Gürcistan da genel kuralı bozmayarak birçok ülke örneğine benzer bir ulus ve devlet inşa süreci deneyimlemektedir ve hiç şüphesiz bu süreci zorlaştıran temel unsur, yukarıda da ifade edildiği gibi, çok etnili yapıdır. Ancak, belirtilmesi gereken diğer bir önemli husus da, özellikle eski Sovyet coğrafyasında yaşayan halklarla karşılaştırıldığında, Gürcülerin, yoğun olarak kendi cumhuriyetinde yaşayan nadir halklardan birini oluşturmalarıdır. 1989 verilerine göre Gürcülerin % 95'i Gürcistan'da yaşamaktadır (Gachechiladze, 1997: 56).

Son Yirmi Yılda Siyasi Yaşam ve Devlet İnşası

Bilindiği gibi 1985'te Gorbaçov'un iktidara gelmesiyle gündeme gelen 'yeniden yapılanma' (Rus. *perestroyka*) ve ardından gelen 'açıklık' (Rus. *glasnost*) ilkeleri, ekonomide, toplumda ve siyasette önemli reformların hayata geçirilmesini sağladı. Bu ilkeler ve ilkelerin gerektirdiği değişim, Sovyet rejiminin temelini oluşturan ilkelerle açıkça çelişmekteydi. Bu değişim sürecinin etkileri her bağımsız cumhuriyette farklı şekilde ortaya çıkmıştır. Gorbaçov'un iktidara gelmesinin ardından Gürcistan açısından önemli bir gelişme, 1972 yılından beri Gürcü Komünist Partisi Birinci Sekreterliği görevini yürüten ve merkezle Gürcistan arasındaki dengeyi muhafaza konusunda oldukça yetenekli olduğu bilinen Şevardnadze'nin, Sovyetler Birliği Dışişleri Bakanlığı görevini yürütmek üzere Moskova'ya çağrılmasıydı (Suny, 1994: 317; Curtis, 1995: 50).

Gorbaçov, Sovyet dış politikasında gerçekleştirmeyi düşündüğü atılımları Şevardnadze ile hayata geçirmeyi planlamaktaydı. Ancak, reformlar muhafazakâr komünistlerin direnci nedeniyle istenilen süratle gerçekleştirilemediği gibi, göreceli serbestlik ortamı birçok bölgede ve özellikle de Gürcistan'da milliyetçi hareketleri güçlendirmekteydi.

Aslında, Gürcistan'daki durum Gorbaçov döneminin ilk iki yılında sakin. Şevardnadze'nin yerine Komünist Parti Birinci Sekreterliğine getirilen ve muhafazakâr bir komünist olarak bilinen Cumber Patiaşvili, muhalefeti sıkı bir denetim altında tutmakta, kiliseye son derece mesafeli durmakta ve resmî olmayan örgütlenmelerle diyaloga olanak tanımamaktaydı. Ancak, muhafazakâr komünistler, Gorbaçov politikalarının sağladığı görece özgürlük ortamında, parti dışı aydınların ve milliyetçi çevrelerin baskısına maruz kalıyorlardı (Suny, 1994: 318).

Özgürlük Meydanı (eski Lenin Meydanı), Tiflis (Fotoğraf: Ali Asker)

1986'dan itibaren iktidar üzerindeki baskısını artıran Zviad Gamsahurdiya gibi milliyetçiler, Ahıska Türklerinin durumu ve Gürcü dinî eserlerinin yağmalanması ve benzeri konuları gündemde tutarak hükümeti yıpratmada başarılı oluyorlardı (Suny, 1994: 319). Bu dönemde, Gürcü milliyetçiliği, Sovyetler Birliği'nin birçok yerindeki milliyetçi hareketler gibi güçlenmiştir. Gürcü milliyetçiliği başlangıçta Ruslaşmaya karşı tepki olarak başladıysa da, kısa sürede, Gürcistan'daki Gürcü olmayan diğer etnik grupları da dışlayan bir söylem

benimsemiştir. Bu söylemin benimsenmesinde etkili olan nedenlerin başında, Gürcü milliyetçiliği ile eş zamanlı güçlenen Gürcistan'daki diğer etnik grupların milliyetçilikleri gelmekteydi. Aslında Gürcistan'da farklı milliyetçilikler birbirlerinin güçlenmesinde tetikleyici rol oynadılar. Bu süreç hâlen devam etmektedir. 1988'den itibaren, özellikle Abhazya ve Güney Osetya'da ortaya çıkan özerkliklerin gelişmesi ve Gürcistan'dan ayrılma talepleri, giderek radikalleşmiş ve uzlaşmaya alan tanımaz hâle gelerek Gürcü milliyetçiliğinin tırmanmasına ve yaygınlaşmasına neden olmuştur (Ağacan, 2011: 58).²⁰

Yükselen Abhaz ve Güney Oset milliyetçilikleri, Gürcistan devletini Rus güçlerinin yanı sıra milliyetçi ayaklanmalarla da mücadele etmek zorunda bırakmış ve bu ortam, Zviad Gamsahurdiya'nın güçlenmesini sağlayacak koşulları hazırlamıştır. Ancak, Gürcü milliyetçileri güçlü bir muhalefet oluşturmuşlarsa da bütünleşmiş bir milliyetçi bloktan söz etmek mümkün değildir.

1989 yılının 8 Nisanı 9 Nisana bağlayan gecesi Tiflis'te Abhazya'nın bağımsızlık talebini protesto etmek üzere düzenlenen barışçıl gösterilerin Patiaşvili'nin isteği doğrultusunda Sovyet güvenlik güçlerince sert bir şekilde bastırılması, bu olayda yirmi kişinin öldürülmesi ve yüzlerce kişinin yaralanması, Gürcü milliyetçiliğinin güçlenmesinin ve popülerleşmesinin en önemli nedenlerinden biri olmuştur. '9 Nisan Olayları' olarak tarihe geçen bu gelişme, Gürcistan'da bağımsızlık hareketinin radikalleşmesine, bağımsızlık sürecinin Rus ve komünist karşıtı niteliğinin pekişmesine yol açmış ve devletle toplumun çeşitli katmanları arasındaki ilişkinin niteliğinin değişmesi açısından bir kırılma noktası olmuştur (Ağacan, 2011: 59). Yönetimin aczi ve halka karşı orantısız güç kullanması, Komünist Parti'nin sahip olduğu desteği önemli ölçüde yitirmesine ve milliyetçi çevrelere halkın desteğinin artmasına neden olmuştur.

Gürcistan'a dönerek duruma müdahale eden Şevardnadze, Patiaşvili'nin yerine Gürcistan KGB Başkanı Givi Gumbaridze'yi getirmiş-

²⁰ Ali Asker'in proje çerçevesinde Haziran 2011'de Kuzey Osetya'da yaptığı mülakatlarda Abhaz ve Oset görüşmeciler milliyetçiliğin tırmanmasından Gürcistan yönetimini ve Gürcüleri sorumlu tutmuş, etnik ayrımcılığın Gürcistan'ın milliyetçi çevreleri tarafından başlatıldığını, daha sonra da bu güçlerin iktidara geldiklerini ifade etmişlerdir.

tir. Gumbaridze Gürcü toplumunun tüm katmanları ile diyaloga açık olduğunu ilan etmiş, bu çerçevede 9 Nisan olaylarında tutuklanan Gamsahurdiya gibi milliyetçi isimler serbest bırakılmış, milliyetçi çevreleri memnun edecek bazı adımlar atılmıştır (Suny, 1994: 323).

Bir anlamda, Gürcistan Komünist Partisi eski kadrolarını tasfiye ederek Sovyetler Birliği'nden ayrılmayı talep edenlerin saflarında yer almaya başlamıştır. Kasım 1989'da Gürcistan Yüksek Sovyeti, Gürcü yasalarının tüm-Birlik yasalarından üstün olduğunu hükme bağlamıştır. 1990 yılının Şubat ayında Gürcistan Anayasası'nda yeni bir düzenleme yapılarak tek parti yönetimini benimseyen düzenleme iptal edilmiştir (Derbişayr vd., 2004: 397). Ayrıca Gumbaridze, Gürcistan Komünist Partisi'nin (GKP) temel hedefinin bağımsızlık olduğunu ilan etmiştir (Suny, 1994: 323).

Gürcistan'da muhalif hareketlerdeki çeşitlilik ve birleşme yolunda yapılan girişimlerin başarısız olması ve hatta görüş ayrılıklarının giderek derinleşmesi, ülkedeki siyasi istikrarsızlığı artırmıştır. Bir grup muhalif, Zviad Gamsahurdiya liderliğinde 'Özgür Gürcistan-Yuvarlak Masa İttifakı' adı altında partileşmiş ve Eylül 1990'da yapılacak seçimlere katılmak üzere çalışmalarını yürütmüştür. Milliyetçilerin bir kısmı bu ittifaka katılma, bir kısmı da seçimlere katılmama kararı almıştır. 28 Ekim 1990'da yapılan parlamento seçimlerinde Gamsahurdiya'nın partisi, Komünist Parti'yi geride bırakarak birinci olmuştur (Gachechiladze, 1997: 54). Gamsahurdiya, Yüksek Sovyet'in başına gelmiş, Tengiz Sigua başbakanlık görevine atanmıştır. Güney Osetya'nın ayrılıkçı tutumu, Gamsahurdiya yönetiminin giderek sertleşen politikası, Şevardnadze'nin dışişleri bakanlığı görevinden istifa etmesi ve Gorbaçov'un Gürcistan'ı yeni bir Sovyet Federasyonu altında birleşme çağrısına verilen olumsuz cevap, bu döneme damgasını vuran olaylardır.

Bu dönemde Güney Osetya'daki gelişmeler, bağımsızlık sonrasında gündeme gelecek devlet inşa sürecinde ülke bütünlüğünün sağlanmasını neredeyse imkânsız kılacak sorunlar yaratmıştır. Eylül 1990'da Güney Osetya Sovyetler Birliği içerisinde bağımsızlığını ilan etmiş, ancak 11 Aralık'ta Gürcistan Yüksek Sovyeti bu kararı, hatta Güney Osetya'nın otonomisini de iptal ederek, Güney Osetya'nın statüsü-

nü, Gürcistan'ın sıradan bir bölgesi seviyesine indirmiştir. Çatışmalara neden olan bu kararlar yüzlerce insanın ölümüne ve binlercesinin evlerini terk etmek zorunda kalmasına neden olmuştur (Wheatley, 2009: 123).

Tüm bu gelişmelere koştur olarak, SSCB bünyesinde, 17 Mart 1991'de gerçekleştirilecek 'Birlik Referandumu'na bazı cumhuriyetler katılmayı reddettiler. Bu cumhuriyetler, Baltık cumhuriyetleri, Gürcistan, Moldova ve Ermenistan'dı. Bu ülkelerde referandum komisyonları oluşturulmamıştır. Buna rağmen, Moskova yönetimi, özellikle askerî üslerde ve bazı bölgelerde referandumun yapılmasını sağlamıştır.²¹ Moskova'nın çabalarına rağmen Gürcistan seçmeni söz konusu referandumda Sovyetler Birliği'nin ıslah edilerek de olsa devamını istemediğini yüksek bir oy oranıyla ifade etmiş ve böylece Moskova ile bağını kesme yoluna gitmiştir. Ancak, Abhazya bu referandumda % 52,4 oy oranı ile yeni birliği desteklemiştir. İki hafta sonra, Gürcistan'da bağımsızlık için ülke çapında referanduma gidilmesi sağlanmıştır. Bağımsızlık için yapılan referanduma Abhazya'daki Gürcü olmayan nüfus katılmamıştır (Hille, 2010: 225).²² Abhazya'daki memnuniyetsizlik daha bu günlerden itibaren açık bir şekilde ortaya çıkmıştır.

9 Nisan 1991'de, yani Tiflis olaylarının ikinci yıl dönümünde, bağımsızlık ilan edilmiştir. 26 Mayıs 1991'de yapılan ve altı adayın katıldığı seçimlerde ise Gamsahurdiya % 86,5 oy oranıyla devlet başkanı seçilmiştir. Bu seçimler Abhazya'da ve Güney Osetya'da boykot edilmiştir. Seçimlerin ardından Gürcistan'da Komünist Parti'nin faaliyetleri yasaklanmıştır. Ancak, Gamsahurdiya yasakları sadece Komünist Parti ile sınırlı tutmamış, tüm siyasi rakiplerini tutuklatan ve her alanda sansür uygulayan despot bir devlet başkanı hâline gelmiştir. İzlediği politikalar nedeniyle toplumda tırmanan gerilim sonucunda 24 Eylül 1991'de olağanüstü hâl ilan etmiştir. Ancak, olayların yatış-

²¹ RIANOVOSTİ "Referendum o Sohranenii SSSR 17 Marta 1991 Goda. Spravka". 15 Mart 2011, http://ria.ru/history_spravki/20110315/354060265.html.

²² Ayrıca bk. Huber, Martina "State-building in Georgia: Unfinished and at Risk", s. 25, 24 Şubat 2004, http://www.clingendael.nl/publications/2004/20040200_cru_paper_huber.pdf.

maması ve muhaliflerin silahlı mücadele yolunu seçmeleri ülkeyi iç savaşa sürüklemiştir. Bu süreç, Gamsahurdiya yönetiminin sonunun da başlangıcı olmuştur. Kitlesele protestoların ardından Gamsahurdiya, 1992'de, önce Azerbaycan'a, bu ülkeden sığınma hakkı alamadığı için Ermenistan'a, daha sonra da Çeçenistan'a kaçımıştır (Derbişayr vd., 2004: 397).²³

Ayaklanmanın liderlerinden Tengiz Ketovani, Jaba Ioseliani ve Tengiz Sigua önderliğinde yapılan darbe ve kurulan Askerî Konsey Gamsahurdiya hükümetini devirmiş ve ülkede yönetimi ele almıştır. Milliyetçi olmakla birlikte, Gamsahurdiya aleyhtarlığı hususunda birleşen bu üçlü, Şevardnadze'yi Gürcistan'a davet etmiştir. Askerî Konsey 21 Şubat 1992'de Gürcistan Anayasası'nın geçersiz olduğunu, bu tarihten itibaren 1921 Anayasası'nın yürürlüğe girdiğini ilan etmiştir (Suny, 1994: 328; Aves, 1996: 7). Şevardnadze Mart 1992'de Devlet Konseyi'ne dönüştürülen Askerî Konseye başkanlık etmek üzere Gürcistan'a dönmüş, 1993 yılında ise devlet başkanı seçilmiştir (Wheatley, 2009: 123; Hille, 2010: 243).

Şevardnadze iktidara geldiği andan itibaren, diplomasi alanındaki tecrübesini kullanarak Rusya, Türkiye, Azerbaycan, Ermenistan ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ile ilişkileri geliştirme ve bir denge siyaseti uygulamaya çalışmıştır. Bu politikada başarı kaydeden ve ülke içindeki etnik sorunların bir nebze de olsa azalmasını sağlayan Şevardnadze ülkede iç güvenliğin tesisi doğrultusunda da önemli adımlar atmıştır (Curtis, 1995: 73-74).

Şevardnadze, Haziran 1992'de Güney Osetya'da 18 aydır süren savaşı durdurmayı başarmıştır. Bu bölgeye Rus, Gürcü ve Oset güçleri yerleştirilmiştir. Şevardnadze iktidarını pekiştirmeye çalışırken Abhazya'da olaylar onun bilgisi dışında gelişmeye başlamıştır. Ağustos 1992'de Kitovani komutasındaki askerî güçlerin müdahalesi sonucunda artan tansiyon, Abhazya güçlerinin savaşı ve savaşı Abhazya'nın kazanması sonucunda Abhazya'nın tamamıyla Gürcistan devletinin kontrolünün dışında kalmasıyla sonuçlanmıştır.

²³ Kuznetsov, Andrey "Bespokoyiny Pokoynik.V Groznom Naydena Mogila Pervogo Prezidenta Gruzii". 5 Mart 2007, <http://lenta.ru/articles/2007/03/05/gamsahurdia/>.

Yaklaşık ikiyüz bin Gürcü, Abhazya'dan ayrılmak, yaşadıkları yerleri terk etmek zorunda kalmıştır. Ülkenin çeşitli bölgelerinde merkezî hükümetin kontrolü oldukça zayıftı. Örneğin, herhangi bir çatışma yaşanmayan Acaristan'da dahi, Gamsahurdiya tarafından göreve getirilen Aslan Abaşidze bile merkezden kopuk ve otoriter bir yöneticiydi. 1993 yılına kadar güneyde Ermenilerin yoğun olarak yaşadıkları Cavahetya bölgesi de *Cavah* adlı Ermeni örgütlenmesinin kontrolü altındaydı (Wheatley, 2009: 123).

Şehitler Anıtı, Sohum (Fotoğraf: Ayşegül Aydingün)

Abhazya'daki savaş bir anlamda Ekim 1993'te, Şevardnadze'nin girişimiyle, Gürcistan'ın Bağımsız Devletler Topluluğu'na (BDT) girişine vesile olmuştur. Rus askerî birlikleri Ekim 1993'te Gürcistan'a sevk edilmiş, Karadeniz'in bazı önemli limanlarını da içine alan dört Rus üssünde yirmi bin Rus askerî görev yapmaya başlamıştır. Rus askerlerinin yardımı ile hükümet kaybettiği bazı bölgeleri geri almayı başarmış, Rusya ve Gürcistan arasında askerî iş birliği genişletilmiştir (Derbişayr vd., 2004: 397-398; Curtis, 1995: 74).

Hiç şüphesiz, Rusya Federasyonu, Kafkaslardaki etkinliğini muhafaza etme arayışı içindeydi. Rusya, Gürcistan'da devlet inşa sürecinin önündeki en büyük engel olan azınlıklar meselesini ayrılıkçı rejimleri destekleyerek Gürcistan üzerinde bir baskı aracı olarak kullanmaktaydı (Gachechiladze, 1997: 58). Gürcistan, Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Batı'ya uyum sağlama yolunda attığı adımlar ve hem Avrupa ülkeleri hem de ABD ile geliştirdiği ilişkiler nedeniyle Rusya'yı karşısına almıştı. Aslında Gürcistan, devlet inşa sürecinin önündeki temel engel olan bağımsızlığını ilan eden bölgeler ve diğer azınlıkların, kurgulanan Gürcü ulusunun parçası olma hususunda gösterdikleri isteksizlik nedeniyle, Kafkasya'da etkinlik mücadelesi veren bölgesel ve küresel güçlerin manipülasyonlarına son derece açık hâle gelmiştir. Öte yandan, Gamsahurdiya ve taraftarlarının muhalefeti ve eylemleri, ülke içinde istikrarsızlığın nedenlerinden birini oluşturmaktaydı. Gamsahurdiya'nın 1994 yılında sürgünde bulunduğu Çeçenistan'da nedeni bilinmeyen ölümünün ardından taraftarlarının da mücadelesi ve eylemleri son bulmuştur.

Şevardnadze'nin başkanlığında 1993 yılında kurulan Anayasa Komisyonu'nun çalışmalarına dikkat çekmek gerekmektedir. Geniş bir katılımın sağlandığı anayasa yapım çalışmaları, iki yıldan fazla sürmüştür. Temmuz 1995'te Anayasa Komisyonu nihai tasarı metnini parlamentoya sunmuş, parlamentoda görüşülen anayasa tasarısı 24 Ağustos 1995'te onaylanarak 17 Ekim 1995 tarihinden itibaren yürürlüğe girmiştir. Anayasanın 1. maddesinde ülke sınırlarının 31 Mart 1991 referandumu tarihindeki hâliyle geçerli olduğu belirtilmektedir. 2. maddede ise ülke sınırlarının değişmez olduğu, 21 Aralık 1991 tarihi referans alınarak belirtilmektedir. Bu madde, Abhazya'nın özerk cumhuriyet statüsünden daha fazlasını talep edemeyeceği, Güney Osetya'nın ise hiçbir özel statüsü olmadığı anlamına gelmektedir. Ancak, buna rağmen, Gürcistan'ın sınırları çok katı bir şekilde belirlenmemektedir. Zira 2. maddenin ikinci bendinde komşu ülkelerle yapılacak ikili anlaşmalara bağlı olarak ülke sınırlarında değişiklik yapılabileceği fikrine yer verilmektedir (Hille, 2010: 246).

Öte yandan, 1995 Anayasası'nın 4. maddesi, ülkede uygun koşullar oluşuktan ve Gürcistan'ın tamamında yerel yönetim birimleri kurul-

duktan sonra parlamentonun cumhuriyet konseyi ve senato olmak üzere ikili bir yapıya kavuşturulmasını öngörmekteydi. Bu çerçevede, cumhuriyet konseyi üyelerinin nispi temsille, senato üyelerinin ise ülkedeki çeşitli bölgelerden (Abhazya, Acaristan vb.) seçilmesi, beş üyenin ise devlet başkanı tarafından atanması öngörülmekteydi. Ancak, anayasanın 4. maddesinde belirtilen koşullar oluşmadığından, Gürcistan parlamentosu yüz elli koltuklu, tek kamaralı bir parlamentodur. Abhazya ve Güney Osetya ile ilgili sorunlar çözülmedikçe parlamentonun tek kamaralı olmaya devam edeceği ve 4. maddenin hayata geçirilemeyeceği açıktır (Hille, 2010: 246-247).²⁴

Şevardnadze, atılan tüm bu adımlar sayesinde, iktidarının ilk yıllarında ülkede istikrarın sağlanması, Batı'yla ilişkilerin geliştirilmesi, iç savaş ve ayrılıkçı hareketler konularında bazı başarılar elde ettiyse de, iktidarının son yıllarında Sovyet dönemi yolsuzlukları ile özdeşleştirilmiştir (Cheterian, 2008: 693). Şevardnadze'nin eski siyasi performansı göz önüne alındığında, kendi kariyeri itibarıyla eski başarılarının gerisinde kaldığını söylemek yanlış olmayacaktır. İktidarda olduğu dönemde önemli yolsuzluk suçlamalarıyla mücadele etmek durumunda kalan Şevardnadze, Sovyet döneminde başlayan, dağılma sonrasında, özellikle siyasi istikrarsızlık nedeniyle devletin gücünü hissettiremediği bölgelerde yaygınlaşan yolsuzluklarla baş etme konusunda çok başarılı olamamıştır. Hayatın bütün alanlarına sirayet eden, seçkinlerin rüşvet almasından, özelleştirmelerde yapılan usulsüzlüklere, kamu kaynaklarının usulsüz kullanımından kayırmacılığa ve organize suç örgütlerinin özellikle belli bölgelerde etkin olmasına kadar geniş bir yelpazede yaygınlaşan yolsuzluk kültürü, Gürcistan'ı bu bakımdan dünya ülkeleri arasında en üst sıralara taşımıştır (Huber, 2004: 31). Ülkedeki yolsuzluğun yaygınlığı devletin temel işlevlerini yerine getirmesini engelleyecek boyuta ulaşmıştır. Bu durum, hükümetin meşruiyetini halk

²⁴ bk. Gürcistan Anayasası; Parliament of Georgia "The Constitution of Georgia". 22 Kasım 2007, http://www.parliament.ge/files/68_1944_951190_CONSTIT_27_12.06.pdf; 15 Ekim 2010 tarihinde yapılan ve parlamento tarafından onaylanan anayasa değişikliği ile devlet başkanının yetkileri kısıtlanmış, başbakanın yetkileri artırılmıştır. Bu düzenleme 2013'ten sonra, yani Saakaşvili'nin görev süresinin bitiminden sonra, yeni dönemde uygulamaya konulacaktır.

nezdinde, özellikle de Gürcü kökenli olmayan Gürcistan vatandaşları nezdinde önemli ölçüde sarsmıştır (Wheatley, 2009: 124).

Ülkede artan fakirlik, ülke içindeki göçmenlerin durumu, işsizlik ve yolsuzlukları önlemedeki başarısızlık, halkın iktidara olan güveninin azalmasına neden olurken Mihail Saakaşvili ve Nino Burjanadze etrafında birleşen muhaliflerin güçlenmesi için gerekli koşulları hazırlamıştır. Şevardnadze'nin ABD ve diğer Batılı ülkelerden, istediği ekonomik destek taleplerine karşılık verilmemesi, BTC Boru Hattı için imzalanan anlaşmalar ve terörle mücadele için ABD askerlerinin Gürcistan topraklarına gelmeleri gibi gelişmeler nedeniyle Rusya ile ilişkilerin bozulması, bir anlamda Şevardnadze iktidarının kendi başına terk edilmesine neden olmuştur (Aleskerli, 2009).

2000 yılında yapılan devlet başkanlığı seçimlerinde tekrar seçilen Şevardnadze'nin gücünü kaybetme süreci 2003 parlamento seçimleri ile daha da belirginleşmiş, seçimlerde yolsuzluk yapıldığı iddiaları, halkın sokaklarda protesto eylemlerinde bulunmalarına neden olmuştur. Bu protestolarda öncülüğü çeken gençlik örgütü *Kmara* (Gür. 'yeter') idi. Sırp *Otpor* örgütü tarafından eğitilen direniş örgütü, Batı'nın da desteğini alarak önemli bir başarı kaydetmiştir. Sonuçta, Şevardnadze devlet başkanlığı seçimlerinin tarihini öne çekeceği konusunda söz vermiştir. Şevardnadze parlamentodayken, Saakaşvili'nin eline bir gül olarak protestocularla birlikte parlamentoya girmesi, ardından Şevardnadze'nin parlamentoyu terk etmesi, bu devrimin 'Gül Devrimi' olarak anılmasına neden olmuştur (Hille, 2010: 244-245). 'Gül Devrimi' bir taraftan Şevardnadze'nin başarısızlıklarına bir tepki, öte yandan da Batı'yla entegrasyonun Gürcistan'ın bağımsızlığı ve refahı için tek çıkış yolu olarak görülmesine bağlıdır (Cheterian, 2008: 694).

4 Ocak 2004'te yapılan seçimde Mihail Saakaşvili devlet başkanı seçildi. Mart ayında yapılan parlamento seçimlerinde de Saakaşvili destekli Birleşik Hareket Demokratlar Partisi önemli bir başarı kaydetti. Böylece Saakaşvili parlamentoda da istediği desteği buldu. Saakaşvili, iktidarının ilk yıllarında Megrelya'da paramiliter gruplarla mücadelede, Acaristan'da Aslan Abaşidze'ye ve yolsuzluğa karşı mücadelede, vergi toplamada ve halkın gelir düzeyini yükseltmede önemli başarılar kaydetti (Nodia, 2005: 71).

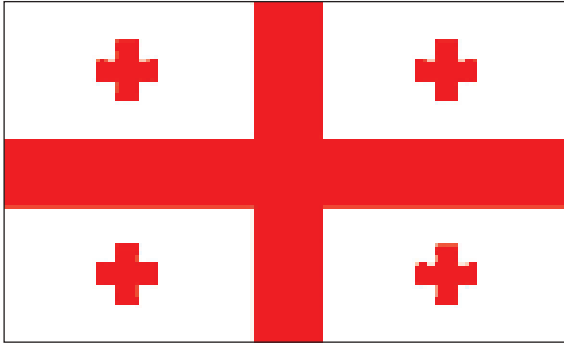
Ayrıntılandırmak gerekirse, Acaristan'ın lideri Abaşidze, yeni Saakaşvili hükümetini tanımayacağını açıkladıktan sonra, Saakaşvili Batum yönetimi üzerinde baskıları artırmış, Acaristan muhalefetini desteklemeye başlamıştır. Acaristan yönetim binası önünde gösteriler düzenleyen muhaliflere ancak bir süre direnebilen Aslan Abaşidze 5 Mayıs 2004'te Moskova'ya kaçmıştır. Böylece Acaristan, Tiflis yönetimi tarafından kontrol altına alınmıştır. Saakaşvili'nin Abhazya ve Güney Osetya bölgelerini geri almak yönündeki çabaları, 2004'te Gürcistan-Rusya ilişkilerinde gerginliğe yol açmıştır. 2005 yılında Gürcistan hükümeti, Rusya'dan Rus üslerinin Gürcistan'dan çıkarılmasını istemiştir. O dönemde Rusya'nın Gürcistan'da yalnızca iki askerî üssü bulunuyordu: 12. Batum Üssü ve 62. Ahılkelek Üssü. Batum'da 2,500, Ahılkelek'te 2,000 Rus askeri bulunmaktaydı. Rusya 1999 AGİT İstanbul Zirvesi'nde Gürcistan'daki askerlerini çekme yükümlülüğünü kabul etmiştir. Fakat zirvede varılan anlaşma, Rusya ve Gürcistan tarafından farklı yorumlanmıştır. Ruslar, askerlerin çekilmesi, üslerin kapatılması için en az onbir yıl gerektiğini iddia etmişlerdir. Gürcüler ise bu sürecin iki üç senede tamamlanmasını istediklerini belirtmişlerdir. Nihayetinde 2005 yılında üslerin kapatılmasına dair anlaşma imzalanmış, 3 Mayıs 2006'dan itibaren başlayan kapatma süreci anlaşmada öngörülen 2008 yılından önce, 2007'de tamamlanmıştır.²⁵

Saakaşvili'nin hedefleri arasında hiç şüphesiz ülke bütünlüğünü sağlamak, Batı'yla entegrasyon ve yolsuzlukla mücadele ilk sıraları almaktaydı. Saakaşvili de önceki liderler gibi güçlü bir devlet inşa etmeyi hedefliyordu. Ancak, güçlü bir devletin inşasının çoğunlukla milliyetçi bir söylemin benimsenmesini gerektirmesi ve bu potansiyelin aslında Gürcistan'da fazlasıyla bulunması, Saakaşvili'nin hedefini gerçekleştirmesinde karşılaşılabilecek en önemli zorluğa işaret ediyordu. Diğer bir ifade ile, devleti güçlendirirken, ülkeyi modernleştirirken ve bazı evrensel değerleri yaygınlaştırmaya çalışırken popülist bir milliyetçiliğe kayma riskini göz önünde bulundurması gerekiyordu (Che-

²⁵ Newsru.com "Rossiyskie Voenniye Bazı v Gruzii". 25 Nisan 2005, <http://www.newsru.com/background/25apr2005/bazzzes.html>; Newsland " Rossiyskiy Viennie Poprotşalis s Gruziez: Posledniy Eşelon Viehal". 15 Kasım 2007, <http://www.newsland.ru/news/detail/id/110516/>.

terian, 2008: 696). Devletin zayıflığı bir taraftan kurumların etkin işlemeyişine işaret ederken, diğer taraftan da iktidarın meşruiyetinin tartışılır olduğu anlamına geleceğinden, Saakaşvili bu durumu değiştirmek istiyordu. Bu anlamda devlet kurumlarının etkin bir şekilde çalışmasının sağlanması, nasıl bir devlet inşa edilmek istendiği ve bu devletin sembolik olarak nasıl kurgulandığı, kimlere ait olacağı, kimleri kapsayacağı ve dolayısıyla da nasıl bir ulus inşası planlandığı ile yakından ilintilidir (Nodia, 2005: 65).

Yeni Gürcistan devletini inşa ederken Saakaşvili'nin devleti sembolik olarak nasıl kurguladığına bakmak gerekmektedir. Aslında aldığı sembolik bazı kararlar oldukça önemlidir. Alınan ilk sembolik karar, 1990 ve 2004 yılları arasında kullanılan bayrağın değiştirilmesidir. Bu dönemde kullanılan bayrak, 1918-1921 yılları arasında kullanılan bayrağın aynısıdır (Cheterian, 2008: 696). Koyu kırmızı zemin üzerine sol üst köşede siyah ve beyaz renklerin kullanıldığı bu bayrak, Sovyet rejimi döneminde canlı kırmızı zeminin sol üst köşesinde yuvarlak içinde mavi bir orak çekiç ve onun devamı olan enine mavi bir şeritten oluşmaktaydı.

Gürcistan Bayrağı

Saakaşvili döneminde kabul edilen bayrak ise beyaz zemin üzerinde beş haç bulundurmaktadır. Beyaz zemini dörde bölen büyük bir kırmızı haç ve onun dört tarafında yer alan dört küçük kırmızı haçtan oluşmaktadır. Millî hareket tarafından kullanılan bu bayrak, aslında Orta Çağ'da Gürcü kralları tarafından kullanılmış bir bayraktır. Millî hareketin bayrağının Gürcistan devletinin bayrağı olarak seçilmesi

ise bir taraftan parti ile devletin birbirinden ayrılması açısından bir anlam ifade ederken, diğer taraftan da, Gürcistan'ın Hristiyan geçmişine dikkati çekmekte ve Hristiyan medeniyeti içinde hak ettiği yeri yeniden almaya talip olduğuna işaret etmektedir (Cheterian, 2008: 696; Tonoyan, 2010: 293). Ancak, hiç şüphesiz, bu devlet sembolü Gürcistan'da yaşayan Gürcü olmayan halklar ve ayrıca Gürcü olup da Hristiyan olmayan halklar düşünüldüğünde oldukça dışlayıcı bir devlet sembolü olarak karşımıza çıkmaktadır. Öte yandan, devlet binalarının önünde veya çeşitli törenlerde Gürcü bayrağının yanında Avrupa Konseyi'nin ya da Avrupa Birliği'nin bayraklarının dalgalanması, bir taraftan Gürcistan'ın geçmişini, 'eski' Avrupa'nın parçası olduğu günleri hatırlatırken, bir yandan da modernitenin sembolü Avrupa'ya ait olmak için duyulan istek ifade edilmektedir (Nodia, 2005: 80).

Gürcistan Devlet Arması

Bir diğer devlet sembolü olan devlet armasına da dikkat çekmek gerekir. 1 Ekim 2004'te kabul edilen devlet amblemi Gürcü *Bagrationi* Hanedanı'nın amblemi ile benzerlik göstermektedir. Bu amblemde iki aslan, üst kısmında kraliyet tacı bulunan bir kalkanı tutmaktadır. Kalkanın üzerinde ise bir ejderhayı ayaklar altına almış Aziz George'un at üstündeki bir figürü yer almaktadır. Bayrak örneğinde olduğu gibi, devlet ambleminde de, Gürcistan'ın yeni devletini inşa ederken tarihinin hangi kesitindeki kültürel unsurları seçtiğini görmek, yönetici elitlerin 'hayal' ettikleri ulus ve milliyetçilik anlayışı hakkında önemli ipuçları vermektedir. Gürcistan milli marşı da Gürcü devletinin bir sembolü olarak bağımsızlık sonrasında yenilenmiş ve ünlü Gürcü şairi Dato Magradze'nin özgürlük, vatan ve Tanrı temalarını ön plana çıkaran şiiri kullanılmıştır.

Gelati Manastırı'ndaki kilise, Kutaisi (Fotoğrafı sağlayan: Ayşegül Aydınğün)

Aslında Saakaşvili'nin sembollere önem verdiğini ve devlet inşasına dair konularda sembolik unsurları bilinçli bir şekilde kullandığını söylemek yanlış olmayacaktır. Örneğin, 24 Ocak 2004'te Kutaisi'deki *Gelati* Manastırı'ndaki kiliseye gitmesi ve patriğin kendisini Gürcistan Cumhurbaşkanı olarak kutsaması son derece güzel bir örnek teşkil etmektedir. Burada iki önemli sembolün varlığına işaret etmek gerekir. Birincisi, Saakaşvili'nin âdeta bir Orta Çağ kralı gibi patrik tarafından kutsanmasıdır (Nodia, 2005: 78, 79). İkincisi, bu tören için seçilen kilisenin Gürcistan'ın 'Altın Dönemi'nde (11-13. yüzyıllar) büyük Gürcü kralı Kurucu David tarafından 1106'da inşa ettirilmiş olmasıdır. Bu tercih, Saakaşvili'nin nasıl bir Gürcistan devleti istediğine dair önemli ipuçları vermektedir.

Gelati Manastırı'ndaki kilise, Kutaisi (Fotoğrafı sağlayan: Ayşegül Aydingün)

Saakaşvili'nin oldukça özcü olarak yorumlanabilecek devlet ve ulus anlayışı, onun Gürcistan'da yerleştirmek istediği liberal demokrasinin ilkeleriyle çelişmektedir. Bu anlamda, aslında birçok ülkede karşılaşılabilen çelişkiler, Gürcistan'ın demokratikleşme sürecinde su yüzüne

çıkılmaktadır. Yukarıda dikkat çekilen milliyetçi-özcü yaklaşım, Gürcü Ortodoks Kilisesinin giderek artan etkisi bağlamında da ortaya çıkmaktadır. Aslında Gürcü kimliğinin temel bir unsuru olan Ortodoks kilisesi ile devlet arasındaki ilişki son derece hassas ve ihtilaflıdır. Şevardnadze, 2002 yılında kilise ile yaptığı anayasal anlaşma çerçevesinde, Gürcistan'daki en önemli dinî kurum olarak tanımlanmışsa da Gürcü Ortodoks Kilisesine devlet kilisesi statüsü verilmemiştir. Her ne kadar bu statü liberal demokratik modellerle çelişiyor gibi görünse de ulusal kimliği doğrudan Ortodoks Kilisesi ile ilişkilendirmemiştir (Nodia, 2005: 79). Bu anlaşmada kilisenin tarihî önemi vurgulanmış ve patriğe dokunulmazlık sağlanmıştır. Diğer dinlerin statüleri ile karşılaştırıldığında Gürcü Ortodoks Kilisesinin ayrıcalıklı bir konumu olduğunun altını çizmek gerekmektedir. Çünkü Gürcü Ortodoks Kilisesi Gürcistan'da tüzel kişiliği olan tek dinî kurum hâline gelmiştir (Asker, 2011: 67-68). Anayasada din ve vicdan özgürlüğünü içeren maddede (9/1 ve 9/2) Gürcü Ortodoks Kilisesinin özel bir konuma sahip bulunduğu ve devletten bağımsız olduğu ayrıca belirtilmektedir.

Gürcistan vatandaşlarının çoğunluğunun Ortodoks olması, kilisenin toplumdaki etkinliğini belirleyen önemli bir unsurdur. Patrik II. İlya 1977 yılından beri bu görevi yürütmektedir. Görevde bulunduğu süre içinde Gürcü Kilisesine bağlı piskoposluk bölgesinin sayısı 15'ten 27'ye çıkmış, kilise sayısı ise 50'den 800'e yükselmiştir. Manastır sayısında da önemli artışlar olmuş, yeni katedraller inşa edilmiştir. Patrik II. İlya'nın etkinliğinin sadece dinî faaliyetlerle sınırlı kalmadığını da ayrıca belirtmek gerekmektedir zira patrik, bazı toplumsal ve siyasal olaylarda devreye girerek gerginlikleri yatıştırma yolunda rol oynamıştır (Asker, 2011: 68).

Saakaşvili döneminde dinî kurumların statülerini eşitleyecek bazı yasal düzenlemeler yapmak üzere çalışmalar yürütülmüştür. Bu çerçevede 6 Nisan 2005'te yapılan yasal düzenleme ile tüm dinî kurumlar tüzel kişi statüsü kazanmışlardır. Ancak bu düzenleme de taleplere cevap verememiştir, çünkü dinî cemaatlerin vakıf kurma ve birlik oluşturma gibi hakları tanınmamıştır. 5 Temmuz 2011 tarihli yasa değişikliği ile Medenî Kanuna 1509-1 sayılı madde eklenerek dinî kurumların bundan sonra kamu hukuku hükümlerine tâbi tüzel kişi ola-

rak tescil edilebilecekleri belirtilmiştir. Bu konuda tartışmalar hâlen sürmektedir. Parlamento başkanı ise bu kanunun sadece statü belirlediğini ve mal varlığı üzerinde tasarrufla bir ilişkisinin bulunmadığını vurgulamıştır (Asker, 2011: 70-71).

Her ne kadar Saakaşvili ekonomi, yolsuzlukla mücadele ve bazı etnik sorunların çözümünde kısmi bir başarı kaydettiyse de Ocak 2008'de yapılan başkanlık seçimleri eski popülerliğini kaybettiğini göstermiştir. Tekrar devlet başkanı seçilmekle birlikte ilk başkanlık seçimine oranla çok daha az oy alan Saakaşvili'ye yönelik eleştiriler aslında 2007 yılından itibaren ivme kazanmaya başlamıştır. Fakat Saakaşvili iktidarını esas zayıflatan ve meşruiyetini tartışılır hâle getiren, Gürcistan'ın devlet inşa süreci açısından da bir kırılma noktası olarak değerlendirilebilecek olay, Güney Osetya ile Ağustos 2008'de savaşa girilmesidir. Bu savaş, Gürcistan'ın Batı'ya ve Rusya'ya bağımlılığının bir kanıtı olmuş, dolayısıyla Gürcistan'ın güçlü bir devlet kurma yönünde çok fazla yol kat edemediğini göstermiştir (Mitchell, 2009: 181).

Bu gelişmeler karşısında güçlenen muhalefet, 8 Nisan 2009'da on binlerce göstericinin desteğiyle Tiflis sokaklarında yönetimi protesto ederek parlamentoya yürümüş ve Saakaşvili'nin istifasını talep etmiştir. İlginçtir ki, muhalefetin önde gelen isimleri arasında daha kısa bir süre önce Saakaşvili ile birlikte çalışmış, ama zaman içinde yollarını ayırmış isimler yer almaktaydı. Bu protesto gösterilerine, özellikle Batı'nın algısını göz önünde bulundurarak şiddetle karşılık vermeye özen gösteren Saakaşvili, televizyonlardan birlik mesajları vermiş, herkesi hoşgörülü olmaya davet etmiş, görevinin bitim tarihi olan 2013 yılına kadar istifa etmeyeceğini açıklamıştır. 9 Nisan sabahı ise yanında eşi, Patrik İlya ve devlet yetkilileri ile 1989 olaylarını anmak üzere muhaliflerle birlikte parlamentonun önünde yerini almıştır.²⁶ Aynı günlerde Saakaşvili'ye karşı bir darbe hazırlığı yaptığı söylenen bir general tutuklanmış ve yüzlerce kişi sorguya alınmıştır.

Vurgulanması gereken diğer bir husus, Gürcistan'da, hem süren hem de gelecekte ortaya çıkması olası çatışmalarda bölgede etkinlik

²⁶ EurasiaNet.org "Georgia: Opposition Gives Saakashvili Ultimatum to Resign". 8 Nisan 2009, <http://www.eurasianet.org/departments/insightb/articles/eav040909f.html>.

mücadelesi veren-başta ABD ve Rusya olmak üzere-küresel aktörlerin oynadığı/oyunacağı roldür. Bu bağlamda, yerel sorunlar, uluslararası çıkarlar ve söz konusu bölgede etkin olmak isteyen küresel aktörlerin müdahil olabileceği küresel sorunlar hâline dönüşebileceği gibi, küresel rekabet de yerel sorunlara yol açabilmektedir. Örneğin, Çerkeslerin 1864'te sürgün edilmesi, Mayıs 2011'de Gürcistan tarafından soykırım olarak kabul edilmiştir. 2014 Soçi Olimpiyatlarını sabote etmek ve Rusya'yı zor durumda bırakmak amacıyla yapıldığı söylenen bu girişimin Kafkasya'da karışıklık yaratma olasılığını göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Açıktır ki, Gürcistan'daki gelişmeleri, küresel ve bölgesel aktörlerin stratejilerini anlamadan değerlendirebilmek mümkün değildir. Aslında, Batı etkisinin, Sovyet sonrası coğrafyada en belirgin olduğu ülkelerden birinin Gürcistan olduğunu söyleyebiliriz.

Gürcistan'ın nasıl bir dış politika izlediğine bakacak olursak, bağımsızlık ilanından hemen sonra Rusya, Türkiye, İran, Ermenistan ve Azerbaycan ile dostluk anlaşmaları imzalanmış ve ilişkiler geliştirilmiştir. Ancak, daha önce ifade edildiği gibi, Saakaşvili hükümeti döneminde Gürcistan-Rusya ilişkileri büyük ölçüde bozulmuştur. Avrupa ülkeleri ve ABD ile ilişkilerini geliştirmeye yönelik bir dış politika izleyen Saakaşvili yönetimi için Gürcistan'ın en önemli hedefleri AB ve NATO üyeliğidir. Göreve başladığından beri bu doğrultuda politika izleyen Saakaşvili aradığı desteği tam olarak bulamamıştır. Gürcistan, Birleşmiş Milletler (1992), Avrupa Konseyi (1999), Dünya Ticaret Örgütü (2000), Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (1992) gibi çeşitli uluslararası kuruluşlara üye olmuştur. Ayrıca Gürcistan, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİ) ve GUAM-Demokrasi ve Ekonomik Kalkınma Örgütü gibi örgütlenmelerde aktif bir rol üstlenmektedir.

Batı'ya entegre olma konusundaki kararlı tutumlarını her fırsatta vurgulayan Gürcü yetkililerin, kendi halkları ile aralarındaki kopukluğu gidermede, halkın taleplerine cevap vermede ve demokratik kurumların gelişmesine yönelik politikaları hayata geçirme konusunda aynı kararlı tutumu sergilediklerini söylemek çok kolay değildir. Bu bağlamda, küresel bir güç olmanın yanı sıra bir bölge gücü olan Rusya'yı ve ayrıca iç dinamikleri tam anlamıyla dikkate almadan, kü-

resel ve bölgesel aktörlerin yüzeysel siyasi ve askerî desteğiyle sürekli bir istikrarın sağlanmasının mümkün olmadığı görüşünü savunmak çok yanlış değildir.

Atılan önemli adımlar ve kaydedilen gelişmelere rağmen, siyasi istikrarsızlık ve etnik çatışma ortamı, Gürcistan'ın bağımsızlığını ilan ettiği tarihten bu yana çeşitli derecelerde devam etmekte ve ülkenin sosyo-ekonomik durumunu önemli ölçüde etkilemektedir. Abhazya ve Güney Osetya'nın bağımsızlıklarını ilan etmiş olmaları ülke bütünlüğünü sağlamanın bağımsızlıktan yirmi yıl sonra hâlâ Gürcistan'ın temel sorunu olduğu gerçeğini gözler önüne sermekte ve siyasi istikrarsızlığın kısa vadede çözülemeyeceği doğrultusunda bir kanaatin oluşmasına neden olmaktadır.

Ulus İnşası ve Kimlik Politikaları

Kitabın Giriş bölümünde de belirtildiği gibi, ulus inşasını ülke sınırları içinde yaşayan vatandaşların devlete olan bağlılıkları (Schatz, 2004: 121) ve ortak bazı değerler üzerinde mutabık olarak *hayali bir cemaat* oluşturmaları olarak tanımladığımızda (Anderson, 1996), bağımsızlık sonrası dönemde Gürcistan'daki etnik ilişkilere ve farklı gruplar arasında toplumsal bütünleşmenin sağlanması doğrultusunda izlenen politikalara bakmak gerekmektedir. Bağımsızlık döneminin, Gürcistan'da etnik ilişkiler açısından son derece karmaşık, çatışmalar ve savaşlarla dolu bir süreci beraberinde getirdiği yukarıda da kısaca değinildiği gibi, çarpıcı bir gerçektir. Bu ilişkilerin dağılma sonrasında, özellikle Gamsahurdiya döneminde izlenen politikalar, ardından da Şevardnadze ve Saakaşvili'nin izlediği politikalar nedeniyle derinleştiğini ve savaş ortamının yaratıldığını belirtebiliriz. Etnik ilişkilerde yaşanan sorunlar ve ülke bütünlüğü meselesinde hiç şüphesiz ilk akla gelen, Abhazya ve Güney Osetya'daki savaşlar ve bu iki bölgenin fiilî olarak bağımsızlıklarını ilan etmiş olmalarıdır.

Ancak, izlenen politikaların ülke bütünlüğünü sağlama konusundaki yetersizliğini vurgulamak açısından, belki de çok fazla gündemde olmamakla birlikte, çarpıcı bir örnek olan Acaristan ile başlamak daha anlamlı olacaktır. İlk olarak Acaristan'ın ele alınması, Gamsahurdiya'nın yeni bağımsızlığını kazanmış ve üniter bir devlet olma mücadelesi vermeye başlamış Gürcistan'da mevcut sorunları na-

sıl daha da derinleştirerek kısa vadede onarılması mümkün olmayan yaralar açtığını görmek bakımından önem taşımaktadır.

2002 nüfus sayımı verilerine göre Acaristan'ın nüfusu 376,016'dır ve nüfusun % 93,38'i Gürcülerden oluşmaktadır. Gürcü olmayan nüfus daha ziyade Batum'da yoğunlaşmıştır. 1989 verileri ile karşılaştırıldığında Gürcü olmayan nüfusta % 10 oranında bir azalma olduğunu da belirtmek gerekir.²⁷ Bilindiği gibi Acaralar etnik olarak Gürcü olmakla birlikte büyük çoğunlukla Müslümandırlar. Etnik olarak Gürcü olmaları sebebiyle bağımsızlık döneminde yeniden biçimlendirilmekte olan Gürcü ulusal kimliğinin doğal bir parçası olmaları beklenirdi. Her ne kadar, 2004 yılına kadar Acaristan, Gürcistan içinde özerk bir cumhuriyet olsa da, daha önce de belirtildiği gibi, Acaralar hiçbir dönemde ayrılıkçı bir siyaset izlememişlerdir. Aslan Abaşidze dönemi boyunca, özellikle de Şevardnadze'yi desteklediği ve merkezî hükümetin kontrolünün en zayıf olduğu dönemlerde dahi, Acaristan'da ülke bütünlüğünü tartışmaya açan bir söylem benimsenmemiş, tersine ülke bütünlüğü desteklenmiştir.

Tüm bunlara rağmen, Gürcü kimliğinin en başından itibaren din-den bağımsız bir şekilde kurgulanmamış olması, etnik olarak Gürcü olan bir topluluğu bile dışlayan bir ulus anlayışının inşa edilmeye başlandığına işaret etmektedir. Daha da ilginç olan nokta, Sovyet döneminde, yani din unsurunun görünür olamadığı dönemde, Gürcistan'la daha entegre bir Acaristan söz konusu iken, dağılma sonrasında dinin kamusal alanda daha görünür olması ve Gürcü olmanın Hristiyanlıkla özdeşleştirilmesi, yeniden kurgulanan Gürcü ulusu anlayışı açısından Acaraların Gürcülüğünü âdeta tartışılır hâle getirmiştir. Sovyet tarih yazıcılığının yaklaşımına göre, İslam'ın doğrudan Osmanlı İmparatorluğu ile ilişkilendirildiği, İslam'ın bölge halkına zorla dayatıldığı iddiasının benimsendiği, Acaristan'ın Müslüman kimliğine karşı verilen mücadelenin, bir anlamda, Osmanlı İmparatorluğu'nun izlerini de silmeye yönelik olduğunu belirtmek yanlış olmayacaktır (Pelkmans, 2002: 259-269).

²⁷ European Centre For Minority Issues Caucasus (ECMI Caucasus) "Ethnic Groups of Georgia Census 1989 (Total/Percentage)". 16 Temmuz 2007, <http://www.ecmicaucasus.org/upload/stats/Census 1989.pdf>.

Tiflis Camii, Tiflis (Fotograf: Ali Asker)

Acaristan özerkliğini ilk kez 1921 Gürcü Anayasası ile elde etmiştir. Bu özerklik aynı yıl Kars Anlaşması ile de onaylanmıştır. Bu düzenlemeler, aslında, o dönemde 'Müslüman Gürcistan' olarak adlandırılan bölgede yaşayan Müslümanların din özgürlüğünü korumaya yönelik düzenlemelerdi, dolayısıyla Sovyetler Birliği'nin temel ilkeleleriyle de önemli bir çelişki içindeydi (Nodia, 2005: 54). Din, Acaristan açısından çelişkilerle dolu bir meseledir ve Gürcistan'ın bağımsızlığını ilan etmesinin ardından giderek önem kazanmış ve Batum ile Tiflis arasındaki ilişkilerin niteliğine yansımıştır. Benimsenen Gürcü ulusu tanımı doğrultusunda izlenen politikalar çerçevesinde Gürcü Ortodoks Kilisesi, Hristiyanlığın Acaristan'da derin köklerinin varlığına dikkat çekerek, ilk Gürcü kilisesinin Acaristan topraklarında inşa edildiğini vurgulayarak, din adamlarını Gürcü Hristiyanlığının en eski yeri olduğu varsayılan bu topraklara hacca göndermek suretiyle bir Hristiyanlık bilinci yaratmaya çalışmaktadır (Pelkmans, 2002: 259-262).

Aziz Andrews ikonlarıyla köylere giden ve halkla bütünleşmeye çalışan din adamları, Hristiyanlığın Gürcü olmanın olmazsa olmaz bir parçası hâline dönüştürülmesi çabasının en çarpıcı örnekleri arasında sayılabilir. Çarpıcı bir örnek de, bu faaliyetlerden yıllar sonra, 2008 yılında, Aziz Andrews'un, Acaristan'ın resmî armasında yerini almasıdır. Benzer bir sembolik düzenleme de 2004 yılında kabul edilen Acaristan bayrağında dikkati çekmektedir. 2000-2004 yılları arasında kullanılan ve Karadeniz'i temsil eden koyu mavi zemin üzerinde, sol üstte yer alan, Acaristan'ın farklı şehir ve bölgelerini temsil eden yedi sarı yıldızlı bayrağın yerini, enine mavi beyaz çizgili ve sol üstte de Gürcistan'ın beş haçlı bayrağının yer aldığı yeni bayrak almıştır. Tüm bu yasal ve sembolik düzenlemeler Gürcülüğün nasıl tanımlandığı ve özcü niteliğini gözler önüne sermektedir. Bu dışlayıcı tanım, etnik olarak Gürcü olmalarına rağmen Acaraları ancak Hristiyanlığı kabul ettikleri ölçüde içerecek bir tanımdır. Bu anlamda, resmî makamların Acaristan'da İslam'ın marjinalleştirilmesi doğrultusunda bir politika izledikleri söylenebilir. Bu saptamayı destekleyecek örneklerden biri, bağımsızlık sonrası dönemde Hristiyanlığın Acaristan'da görünür hâle gelmesi teşvik edilirken, Müslümanların 1930 yılında yıkılan Aziziye Camisi'nin yeniden inşa edilmesi doğrultusundaki taleplerinin resmî makamlar tarafından uzun süre göz ardı edilmesidir (Pelkmans, 2002: 259-262). Türkiye ve Gürcistan arasında imzalanan anlaşma uyarınca adını Osmanlı Padişahı Sultan Abdülaziz'den alan caminin onarılması ve üç yeni caminin inşa edilmesi, Türkiye'de de dört Gürcü kilisesinin onarılması karara bağlanmıştır.²⁸

Acaralar örneği, Gürcistan'da yaşayan diğer azınlıkların Gürcü ulusunun bir parçası olmalarının zorluğunun bir kanıtıdır. Bu bağlamda diğer bir Müslüman azınlığın, Borçalı Türklerinin durumuna da değinmek gerekmektedir. Borçalı Türkleri, Gürcistan'daki en büyük azınlıktır. 1989 resmî verilerine göre Gürcistan'da 307,512 Borçalı Türkü yaşamakta ve toplam nüfusun % 5,69'unu oluşturmaktadırlar. Ağırlıklı olarak Kvemo-Kartli bölgesinde yaşayan Borçalı Türkleri (243,975, %

²⁸ Cumhuriyet Gazetesi "Cami İnşaatını Protesto Ettiler". 25 Mart 2011, <http://www.cumhuriyet.com.tr/?hn=228150>.

40,1), daha çok Bolnisi, Dmanisi ve Marneuli *rayon*larında (ilçe) yoğunlaşmaktadırlar. Ayrıca Kaheti bölgesinde de nüfusun % 7,63'ünü Borçalı Türkleri oluşturmaktadır.²⁹ 2002 verilerine göre Gürcistan'daki Borçalı Türklerinin nüfusu 284,761'e (% 6,51) düşmüştür. Kvemo-Kartli'de 224,606 kişiyle bölge nüfusunun % 45,14'ünü oluşturmaktadırlar. Kaheti bölgesinde ise nüfusun % 9,83'ü Borçalı Türkü'dür.³⁰

Gürcistan'da yaşayan Borçalı Türkleri özerklik talebinde bulunmuş, ayrılıkçı bir politika izlememişlerdir. 'Gürcistan'daki Türk dilli halklar' başlığı altında Borçalı Türklerinin durumu daha kapsamlı bir şekilde ele alınacaktır, ancak yükselen Gürcü milliyetçiliğinin Borçalı Türklerine nasıl yansıdığını kısaca irdelemek gerekir. Bu kapsamda verilecek bilgiler, bize Borçalı Türklerinin Gürcistan'daki durumu, dolayısıyla da uygulanan kimlik politikaları hakkında önemli ipuçları sağlayacaktır. Öncelikle Borçalı Türklerinin 1980'lerden itibaren devlet kurumlarında giderek daha az istihdam edildiğini kaydetmek gerekiyor. 1980'lerde başlayan bu süreç, bağımsızlık sonrası dönemde hız kazanmıştır. Borçalı Türklerinin yoğun olarak yaşadıkları bölgelerde görev yapan Borçalı Türkü yerel yöneticilerin yerini, yıllar içinde Gürcü yöneticiler almıştır. Borçalı Türkleri pasif görevlere getirilmiş, daha da önemlisi, Gürcü yöneticilere sadakat karşılığında bazılarının zenginleşmeleri sağlanmıştır. Öte yandan, yapılan özelleştirmelerde Gürcülere sağlanan öncelik ve ayrıcalıklar Borçalı Türk nüfusu arasında Gürcistan'ın ikinci sınıf vatandaşları olduklarına dair bir inancın yaygınlaşmasına neden olmuştur (Wheatley, 2009: 126-127).

Borçalı Türklerinde ayrımcılığa maruz kaldıklarına dair inancın yaygınlaşması, kendi taleplerini iletebilecekleri ve sorunlarını aktaracakları mekanizmaların ortadan kalkması nedeniyle var olan sorunlarının çözümsüz kalması, Borçalı Türklerinin Gürcistan devletine yabancılaşmalarına, siyasi bağlılıklarını ve sorunlarının çözümünü

²⁹ European Centre For Minority Issues Caucasus (ECMI Caucasus) "Ethnic Groups of Georgia Census 1989 (Total/Percentage)". 16 Temmuz 2007, [http://www.ecmicaucasus.org/upload/stats/Census 1989.pdf](http://www.ecmicaucasus.org/upload/stats/Census%201989.pdf).

³⁰ European Centre For Minority Issues Caucasus (ECMI Caucasus) "Ethnic Groups of Georgia Census 2002 (Total/Percentage)". 16 Temmuz 2007, [http://www.ecmicaucasus.org/upload/stats/Census 2002.pdf](http://www.ecmicaucasus.org/upload/stats/Census%202002.pdf).

Gürcistan dışında aramalarına neden olmaktadır. Bu bağlamda, Borçalı Türklerinin Azerbaycan'dan beklentileri artmakta, bu beklenti Azerbaycan'ın Gürcistan'da yaşayan Borçalı Türkleri ile ilişkilerini ve Azerbaycan-Gürcistan ilişkilerini büyük ölçüde etkilemektedir. Gürcistan hükümetine sorunlarını aktarmak isteyen Borçalı Türkleri örgütlerini harekete geçirme çabasıdadırlar. 2008 yılından itibaren on iki Borçalı Türk örgütünün bir araya gelerek Borçalı Türklerinin durumunun düzeltilmesi doğrultusunda çalışacakları, haber ajanslarının haberleri arasında yer almaktaydı (Gahrton, 2010: 30).

Özerk bir statüsü bulunmayan ama buna rağmen ayrılıkçı bir potansiyeli her zaman içinde barındırmış olan Samtshe-Cavahetya, Gürcistan'daki Ermeni nüfusun en yoğun olarak yaşadığı bölgedir. 1989 resmî verilerine göre Gürcistan'da 437,211 olan Ermeni nüfusu, genel nüfusun % 8,1'ini oluşturmaktaydı. Samtshe-Cavahetya'da 128,204 Ermeni yaşamakta ve nüfusun % 54,44'ünü oluşturmaktaydı. Ayrıca Abhazya'da önemli bir Ermeni nüfus bulunmaktadır. Yine 1989 verilerine göre 76,541 Ermeni, Abhazya nüfusunun % 14,58'ini; Kvemo-Kartli'de ise 43,993 Ermeni genel nüfusun % 7,23'ünü oluşturuyordu.³¹

2002 verileri, Ermeni nüfusunun 248,929'a düştüğünü göstermektedir. Bu, Gürcistan nüfusunun % 5,6'sına tekabül etmektedir. Ancak, bu düşüşün temel nedeni, Abhazya'nın 2002 verilerine dâhil olmamasıdır. 2002 itibarıyla Samtshe-Cavahetya'da Ermeni nüfus 113,347'dir ve bu rakam nüfusun % 54,60'ına tekabül etmektedir. Kvemo-Kartli'de ise 31,777 Ermeni yaşamakta, bu da nüfusun % 6,39'una karşılık gelmektedir.³² Cavahetya'da (Ahılkelek ve Ninodsminda *rayonları*) Ermeni nüfusun % 90'ların üzerine çıktığını da ayrıca belirtmek gerekmektedir.

Her ne kadar, Cavahetya, Sovyet döneminde otonom bir statüye sahip olmadıysa da, fiilen bölgede, özellikle Sovyetler Birliği dağıldık-

³¹ European Centre For Minority Issues Caucasus (ECMI Caucasus) "Ethnic Groups of Georgia Census 1989 (Total/Percentage)". 16 Temmuz 2007, [http://www.ecmicaucasus.org/upload/stats/Census 1989.pdf](http://www.ecmicaucasus.org/upload/stats/Census%201989.pdf).

³² European Centre For Minority Issues Caucasus (ECMI Caucasus) "Ethnic Groups of Georgia Census 2002 (Total/Percentage)". 16 Temmuz 2007, [http://www.ecmicaucasus.org/upload/stats/Census 2002.pdf](http://www.ecmicaucasus.org/upload/stats/Census%202002.pdf).

tan sonra Tiflis'in değil, Ermeni örgütlerin otoritesinin geçerli olduğu herkesçe bilinmektedir. Cavahetya, Gürcü yetkililerin giremediği, Ermeni parasının geçtiği, Ermenicenin konuşulduğu, Gürcücenin pek bilinmediği ve hâlen Ermenistan'la birleşme arzusunun taşıyan grupların yaşadığı bir bölgedir. Bu nedenle, Gürcistan Ermenilerinin çoğunun siyasi, toplumsal ve kültürel aidiyetlerinin Gürcistan'dan ziyade Ermenistan'a olduğunu ifade etmek yanlış olmayacaktır.³³

Gamsahurdiya döneminden itibaren otonomi taleplerini gündeme taşıyan *Cavah* ve *Virk* örgütleri, Ermeni kültürü ve tarihinin korunması ve eğitim sistemine dâhil edilmesi doğrultusundaki taleplerini sürekli gündemde tutarak Gürcüleştirme politikalarına karşı duracaklarını ifade etmektedirler. Yakın zamana kadar, bölgedeki bu ayrılıkçı potansiyelin frenlenmesi, Gürcü hükümetlerinin yerel Ermeni liderlerle iş birliğine giderek, bu liderlerin belirli alanlarda iktidarı ellerinde bulundurmalarına olanak tanınmasıyla mümkün olmuştur. Bu siyaset, genel olarak Saakaşvili döneminde de devam etmiştir. Ancak, bu dönemde söz konusu en önemli değişiklik, 2007 yılında bölgedeki Rus üssünün kapatılmasıdır. Yıllar boyunca bölge Ermenileri için önemli bir geçim kaynağı ve siyasi-askerî destek olan Rus üssünün kapatılması ile Moskova'nın etkisinin azalması bölgede görece bir istikrarı mümkün kılmıştır. Öte yandan, özellikle *Taşnaksütyun* ile organik bağı olan radikal Ermenilerin tutuklanması, yerel liderlerle iş birliği, yerel polisle iş birliği ve sosyo-ekonomik durumun iyileşmesini sağlamak üzere yapılan yatırımlar neticesinde radikal hareketlerde önemli bir azalma olduğu ifade edilebilir.³⁴

Ancak, tüm bu politikaların, Ermenilerin ayrılıkçı potansiyelini ortadan kaldırdığını, Gürcü devletinin sadık birer vatandaşları olmalarını ve bu bölgenin ülkeyle siyaseten ve toplumsal olarak bütünleşmesini sağladığını söylemek için henüz çok erkendir. Gürcülerle en

³³ Aydingün, Ayşegül "Ahıska Türklerinin Geri Dönüş Süreci ve Güney Osetya Savaşı'nın Gösterdikleri". 19 Eylül 2008a, <http://www.asam.org.tr/tr/yyazdir.asp?ID=2787&kat1=4&kat2=> .

³⁴ International Crisis Group "Georgia: The Javakheti Region's Integration Challenges Europe Briefing", No. 63, 23 Mayıs 2011, <http://www.crisisgroup.org/~media/Files/europe/caucasus/georgia/B63 Georgia The Javakheti Regions Integration Challenges.pdf>.

yakın oldukları din konusunda dahi, son dönemlerde azınlıkların dinî haklarını Gürcülerle bir anlamda eşitlemeye yönelik yapılan yasal düzenlemeleri takiben, özellikle de kiliseler konusunda çeşitli gerilimler yaşanmaktadır. Hem Ermenilerin hem de Gürcülerin, kendilerinin Hristiyanlık tarihindeki yerleri hususundaki rekabetleri, tarihî kiliselerin paylaşımı konusunda da gündeme gelmektedir. Gürcistan'daki bazı kiliselerin kendilerine ait olduğunu ileri süren Ermeniler son dönemlerde, özellikle toplumun liberal olmayan katmanlarında önemli bir rahatsızlık kaynağı olmaktadır.³⁵

Bu bölümün başında da belirtildiği gibi, Gürcistan'ın devlet ve ulus inşası açısından önündeki en önemli iki sorun, Güney Osetya ve Abhazya'nın bağımsızlıklarını ilan etmiş olmalarıdır. Bu durum, iki halkın kendilerini Gürcü ulusunun bir parçası olarak görmediklerinin açık ifadesidir. Kendilerini ne siyaseten ne de toplumsal ve kültürel olarak Gürcistan'a ait hissetmektedirler. Bu hissiyat, Gürcistan'ın ülke bütünlüğünü sağlama doğrultusunda atılımlar yapması gerekirken, Gamsahurdiya döneminden itibaren atılan yanlış adımlar nedeniyle derinleşmiştir. Hem Abhazya hem de Güney Osetya kendi alternatif ulus projelerini geliştirmişler, bir devlet ve ulus inşa süreci deneyimlemeye başlamışlardır. Bu anlamda, Abhazya ve Güney Osetya'nın, Gürcistan'ın devlet ve ulus inşa sürecinden kopmalarının tarihsel, sosyolojik ve siyasal nedenleri üzerinde durmanın yanı sıra kısaca her ikisinin de devlet ve ulus inşa etme projelerini irdelemek gerekmektedir.

Giriş bölümünde kısaca değinildiği gibi, Abhazya ve Güney Osetya örneklerini, kurguladıkları mitler üzerinden ele almak faydalı olabilir. Gürcü-Abhaz gerilimini bu çerçevede ele alacak olursak, özellikle etnik köken, bölgede kurulan ilk devletin kimlere ait olduğu ve Hristiyanlığın önce kimler tarafından benimsendiği gibi hususlarda farklı Gürcü ve Abhaz mitlerinin veya tarih versiyonlarının bulunduğu ve bunların birbirleri ile çelişki içinde olduklarını belirtmek gerekir.³⁶ Diğer bir

³⁵ Daha ayrıntılı bilgi için bk. (Asker, 2011).

³⁶ Mitlerin önemine dikkat çekmek elbette tarafların siyasi çözüm arayışlarının veya siyasi çözüme inançlarının bulunmadığı veya dikkate alınmadığı şeklinde anlaşılmalıdır. Mitlere yapılan vurgu, günümüzdeki çatışmaların nedenlerinden biri olan tarihsel yarılmalara dikkat çekmek içindir.

ifadeyle, Gürcü tarihçiler, özellikle Mikeladze, Gürcü devletinin doğrudan Kolhida Krallığı'na dayandığını savunurken, Abhaz tarihçiler Kolhida Krallığı'nın varlığına dahi şüphe ile yaklaşmaktadırlar. Öte yandan, bazı Gürcü tarihçiler, Kolhların ve günümüz Abhazya topraklarında yaşayanların Gürcü kabileleri olduğunu savunmaktadır. Böylece, bölgenin otokton halkının Gürcüler olduğu vurgulanmakta ve Abhazların bölgeye daha sonra yerleştikleri görüşü ileri sürülmektedir. Abhaz araştırmacılar ise bölgedeki asıl otokton halkın Abhazlar olduğu görüşünü savunmakta, Gürcülerin bölgeye daha sonra geldiğini ve Abhaz-Adige gruplarını Güney Kafkasya'nın batısına doğru çekilmek zorunda bıraktıklarını ifade etmektedirler. Eski Abhaz Devlet Başkanı Vladislav Ardzinba, bu görüşü sıkça dile getirenler arasındaydı. Sekizinci yüzyıl sonunda kurulan Abhaz Krallığı'nı kimin kurduğu ve etnik olarak kimlerden oluştuğu hususu da Gürcüler ve Abhazlar arasında önemli bir anlaşmazlık nedenidir. Gürcüler, Abhaz Krallığı'nın bir Gürcü devleti olduğunu, Gürcülerin nüfusun önemli bir kısmını oluşturduğunu iddia ederken, Abhazlar, Abhaz Krallığı'nın kendileri tarafından kurulduğu görüşünü savunmaktadırlar. Hristiyanlığın benimsenmesi konusunda ise yine farklı görüşler belirmektedir. Abhazya'nın kuzeyinde İslam, güneyinde ise Hristiyanlık egemendir. Abhazlar, üçüncü yüzyıldan itibaren Hristiyanlığı benimsemeye başladıklarını belirtirlerken, Gürcüler kendilerinin daha önce Hristiyan oldukları iddiasındadırlar (Smith vd., 1998: 54-59).

Gürcüler ile Güney Osetyalılar arasındaki gerilimi ele alacak olursak, yine tarafların mitleri ve tarih yazımları sorunların temelini oluşturmaktadır. Güney Osetya Özerk Bölgesi 1922 yılında Şida Kartli'de kurulmuştur. Özerklik statüsü, Gürcüler tarafından, Bolşeviklerin Güney Osetlere, Menşeviklere karşı yürüttükleri mücadelenin karşılığı verilen bir ödül olarak değerlendirilirken, Güney Osetlerin bu bölgeye Gürcülerden çok daha sonra geldikleri görüşü savunulmuştur. Elbette ki Kafkasya'daki varlıklarını tarihin derinliklerine taşımak isteyen, Alanlar ve Sarmatların ataları olduğu görüşünü savunan, yani İrani bir halk olduğunu ifade eden, Gürcülerden önce bölgede devlet kurmuş olduğunu belirten ve dolayısıyla bölgenin otokton halkı olduklarını iddia eden Güney Osetler, bölgeye Gürcülerden sonra gel-

dikleri görüşünden hiç memnun olmamışlardır. Gürcü versiyonuna bakıldığında, onların da yine kendilerini bölgenin en eski halkı olarak tanımladıkları görülmektedir. İlk Oset grupların bölgeye 13. yüzyılda geldiğini belirten Gürcüler, bölgede Osetlerin nüfusunun en erken ihtimalle 15. yüzyıldan itibaren artmaya başladığını ifade etmektedirler. Bu görüşe katılmayan daha radikal Gürcü versiyonlar ise Osetlerin bölgeye gelişini 20. yüzyıla kadar getirebilmektedirler. Elbette ki bu görüşler Güney Osetler tarafından reddedilmektedir. Güney Osetlerde milli bilinçlenmeye ciddi katkı sağlamış olan ve Osetlerin bölgedeki varlığını milattan önceki dönemlere taşıyan görüşler, 1991-1992 yıllarında Güney Osetler ve Gürcüler arasındaki savaşın koşullarının ortaya çıkmasında önemli bir katkı sağlarken, Güney Osetlerin siyasi taleplerini meşrulaştıracak zemini de oluşturmuştur (Smith vd., 1998: 59 -66).

Tabiidir ki, Abhazların ve Güney Osetlerin kendilerini Gürcülerden ayırmak için yeterince tarihsel neden vardır, ancak Sovyet federal yapısının etnik çatışmalara ve etnik-milliyetçiliklere zemin hazırlayacak politikalar izlediği de yadsınamaz bir gerçektir. Abhazyaya ve Güney Osetya bu anlamda son derece çarpıcı iki örnektir. Sovyet rejimi iki halkın özerk idari statülerine olanak tanımış, 'yerlileştirme' (Rus. *korimizatsiya*) politikaları çerçevesinde dillerinin gelişimini desteklemiş ve yaşadıkları topraklardaki mevcudiyetlerine dair geliştirdikleri tarih yazımına da katkı sağlamıştır. Bu olgularla Gürcü milliyetçiliğinin niteliği, özellikle de dağılma sonrası gündeme gelen ve dışlayıcı niteliğini zaman zaman vurguladığımız Gürcü ulusu anlayışı bir araya geldiğinde, çatışma kaçınılmaz olmuştur. Önce Gamsahurdiya ve ardından Şevardnadze'nin izlediği yanlış politikalar bu iki halkın, Gürcü devletine yabancılaşmasına neden olmuştur. Gürcüceden farklı diller konuşan bu iki halk, kendilerini Gürcü olarak tanımlamamakta, yukarıda değindiğimiz mitler ve tarih anlatımlarında da ifade edildiği gibi, kendilerini bu coğrafyanın otokton halkı olarak görmekte, hatta yaşadıkları topraklara Gürcülerden daha önce yerleştiklerini iddia etmektedirler.

Gürcistan'ın hem Abhazyaya hem de Güney Osetya ile yaptığı savaşları kaybetmiş olması, tarafların ilişkilerini çıkmaza sokmuş, her iki

bölgenin Gürcistan'la bütünleşmesi neredeyse imkânsız hâle gelmiştir. Elbette bu sorunlar, Gürcüler arasında da gerilimlere yol açmakta, Gürcistan iç siyasetinde de önemli bir istikrarsızlık kaynağı oluşturmaktadır. Üstelik tüm bu sorunlar, Gürcistan'ın Rusya ile ilişkilerinde önemli gerilimlere neden olurken, Abhazya ve Güney Osetya'nın, belki de kendi arzu ettiklerinden daha çok Rusya ile yakınlaşmalarına yol açmaktadır.

Abhazya'da siyasilerin başlıca beklentilerinden biri, ülkenin uluslararası platformda bağımsızlığının tanınmasıdır. Rusya ile özellikle Rusya'nın Abhazya'yı tanıdığı 2008'den bu yana giderek yakınlaşan ilişkiler, bazı çevrelerde Rusya'nın Abhazya'yı kontrolü altına aldığı görüşünün savunulmasına neden olmuştur. Ancak, 2004 yılında yapılan başkanlık seçimlerinde Rusya'nın desteklediği aday yerine Sergey Bagapş'in seçilmesi bu görüş sahiplerini yalanlar niteliktedir. Diğer taraftan, Abhazya vatandaşlarının çoğunluğu Rus pasaportlarını almışlardır.³⁷ Gürcistan'ın uyguladığı abluka nedeniyle Rusya-Abhazya sınırı, Abhazya'yı dünyaya bağlayan tek kapıdır.³⁸ Görüşülen Abhazlar, Abhazya'nın dengeli bir dış politika izlemeye çalıştığını, Türkiye ile ilişkilerin geliştirilmesini arzu ettiklerini, ancak Türkiye'nin Abhazya'nın bağımsızlığını tanımamasında rol oynayan nedenler arasında, Kürt sorunu ve Gürcistan ile ilişkilerin bulunduğunu da belirtmişlerdir. Bu bağlamda, Türkiye-Rusya ilişkilerinin gelişmesi-

³⁷ Abhazya, diasporada yaşayan Abhazların vatana dönüşünü teşvik etmekte ve dönenlere yeni hayatlarını kurabilmeleri için gerekli maddi kolaylıkları sağlamaktadır. Geri dönenlere otuz bin ruble civarında hibe ve ev verilmekte olduğunu belirten yetkililer, geri dönenlerin bazı uyum sorunları yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Geri dönenler, Abhazya pasaportlarını aldıktan sonra Rusya pasaportu almak için de başvuru yapmaktadırlar. Geri dönüş sayıları konusunda kesin veri olmamakla birlikte yaklaşık yedi bin kişinin ülkeye döndüğü belirtilmektedir. Yetkililer, diasporadaki derneklerle geri dönüşü teşvik etmek üzere birlikte çalışmayı planladıklarını söyleseler de Geri Dönüş Komitesinin kapsamlı bir geri dönüşü organize edecek kaynaklara sahip bulunmadığını belirtmişlerdir. En büyük diasporanın Türkiye'de olduğunu ifade eden Abhazlar, kesin rakamların bilinmemesine rağmen, Türkiye'deki Abhazların sayısının Abhazya'dakilerden fazla olduğunu ileri sürmüşlerdir (Ayşegül Aydıngün'ün Ağustos 2010'da Abhazya'da yaptığı araştırmada yetkililer tarafından verilen bilgi).

³⁸ Minority Rights Group International "World Directory of Minorities and Indigenous Peoples: Georgia: Abkhaz". 3 Mart 2011, <http://www.minorityrights.org/1913/georgia/abkhaz.html>.

nin ise kendilerine olumlu bir şekilde yansıtacağını ifade etmişlerdir. Görüşülen Abhazlar, Türkiye'nin Gürcü ordusunun modernleşmesi konusunda Gürcistan'a verdiği desteğe dikkat çekerek Türkiye'nin yardım ve desteğinin kendilerine karşı kullanılmasını istemediklerini ifade etmişlerdir. Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin gelişmesinin bölgeyi çeşitli biçimlerde etkileyeceğini belirten görüşmeciler, Cava-hetya bölgesindeki ayrılıkçı potansiyelin aktif olmamasının sebebini, Ermenistan'ın Gürcistan üzerinden dünyaya açılıyor olmasına bağlamışlardır.³⁹

Güney Osetya'daki durumu değerlendirdiğimizde, aynı şekilde, uluslararası platformda bağımsızlıklarının tanınmasını hedeflediklerini belirtmekle birlikte, nüfusu giderek azalan, ekonomik bakımdan büyük ölçüde çökmüş ve âdeta terk edilmiş bir bölge hâline dönüşen Güney Osetya'nın gelecekte bağımsız bir ülke olabileceği görüşünü savunmak pek kolay değildir. Güney Osetler zaman zaman Rusya ile bütünleşme arzusunu gündeme getirmektedirler. Ağustos 2008'deki savaş öncesinde Rusya'nın bölge halkına Rus pasaportu dağıttığı bilinmektedir.⁴⁰

Farklı rakamlar verilmekle birlikte, Abhazy'a'dan, 200 bin civarında Gürcü'nün, Güney Osetya'dan da 15 bin ilâ 20 bin Gürcü'nün göç etmek zorunda kaldığı belirtilmektedir.⁴¹ Gürcistan içinde yerlerinden edilen Gürcülerin durumunun, sorunun insani boyutu bir tarafa, Gürcü milliyetçiliğini tetikleyen bir unsur olduğunu gözden kaçırmamak gerekmektedir. Yaşanan savaşların sonuçlarından biri olan zo-

³⁹ Ayşegül Aydingün tarafından Temmuz 2010'da Abhazy'a'da yapılan görüşmelere dayanmaktadır. Türkiye'nin Gürcistan ordusunu modernleştirme doğrultusunda izlediği politika ve iki ülke arasındaki askeri iş birliği anlaşmaları için bk. "Son Yirmi Yılda Türkiye'nin Azerbaycan, Gürcistan ve Ukrayna'ya Yönelik Dış Politikası ve Bu Ülkelerdeki Faaliyetleri" bölümü.

⁴⁰ Daha ayrıntılı bilgi için bk. International Crisis Group, No. 205 "South Ossetia: The Burden of Recognition Europe Report". 7 Haziran 2010, http://www.crisisgroup.org/~media/Files/europe/205_South_Ossetia_The_Burden_of_Recognition.pdf; Minority Rights Group International "World Directory of Minorities and Indigenous Peoples: Georgia: Ossetians". 3 Mart 2011, <http://www.minorityrights.org/1914/georgia/ossetians.html>.

⁴¹ International Crisis Group "South Ossetia: The Burden of Recognition Europe Report", No. 205, 7 Haziran 2010, http://www.crisisgroup.org/~media/Files/europe/205_South_Ossetia_The_Burden_of_Recognition.pdf.

runlu iç göç, ulusal kimlik inşa sürecini etkilemekte, farklı grupların milliyetçiliklerini tetiklemektedir. Bu durum, ülke bütünlüğünün sağlanabilmesinin ve adı geçen tüm etnik grupları kapsayacak bir ulus inşasının gerektirdiği çatışmaların çözülmesinin önündeki en büyük engeldir.⁴² Bu gelişmeler, Gürcistan'da demokratikleşme sürecini olumsuz yönde etkilemekte, dolayısıyla, toplumsal barış ve refahın tesisini engellemektedir. Milliyetçi kimliği ile öne çıkan ünlü Gürcü yazar İlia Çavçavadze'nin de vurguladığı gibi din, vatan ve dil, Gürcü kimliğinin ayrılmaz parçalarıdır. Dinden kastedilen elbette Ortodoks Hristiyanlıktır. Yukarıda anlatılanlar, dinsel milliyetçilik anlayışının, günümüz Gürcü ulusu inşa sürecinin temel bir unsuru olarak ortaya çıktığını göstermektedir. Aynı şekilde dil de, başka örneklerde olduğundan belki daha da çok, Gürcü ulusal kimliğinin yapı taşlarından biridir (Tonoyan, 2010: 293).

Ulus İnşasının Bir Aracı Olarak Dil ve Dil Politikaları

Gürcistan, 1801 yılında Rusya tarafından ilhak edildikten sonra Gürcüce devletin dili olma özelliğini kaybetmiş, Gürcü eğitim kurumlarında, dinî okullar da dâhil olmak üzere, eğitim-öğretim Rusça yapılmaya başlanmıştır. 19. yüzyıl boyunca izlenen ve Gürcücenin aleyhine işleyen Rus dilini yaygınlaştırma politikasının bir diğer ayağı da, Megrel, Abhaz ve Svan dillerinin, oluşturulan alfabelerle yazı dilleri hâline getirilerek gelişebilmesinin koşullarını hazırlamaktı (Smith vd., 1998: 170).

1918 yılında Gürcistan'ın bağımsızlığa kavuşmasının ardından Gürcü diline devlet dili statüsü verilmiş, ancak durum Sovyetler Birliği'nin bir parçası olduktan sonra da değişmemiştir. 1921 yılında Rusçanın etkinliğini artırma çabaları Gürcü komünistlerinin ve aydınlarının direnci nedeniyle başarısız olmuştur. Gürcistan Komünist Partisi Birinci Sekreteri Sergo Orjonikidze Rusçanın 'baskının dili' değil, 'Ekim Devrimi'nin dili' olduğunu ifade ederek bu tepkiyi desteklemiştir (Smith vd., 1998: 171). Gürcücenin devlet dili olma statüsü, 1922 ve

⁴² Daha fazla bilgi için bk. Aprasidze, David "Formation of a State and a Nation in Modern Georgia: an Unfinished Project?". 14 Nisan 2009, <http://identitystudies.ac.ge/index.php/ISTudies/article/view/20/32>; Öte yandan, Gürcistan'da yaşanan siyasi istikrarsızlık ve etnik sorunlar, ülkenin en öncelikli hedefleri arasında yer alan NATO ve AB üyeliği konusunda izlediği siyaseti zora sokmaktadır.

1937 Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti anayasalarında da değişmemiştir. Gürcistan Cumhuriyeti'nin 1937 Anayasası'nın 156, 157 ve 158. maddelerinde Gürcücenin statüsü belirlenmiştir. Anayasaya göre Gürcistan'da devlet dili Gürcücedir (156. madde), ancak Gürcistan'da yaşayan millî azınlıkların ana dillerini özgürce geliştirmeleri, kültürel ve resmî kurumlarında kullanmaları hakkı tanınmıştır (156. madde). Kanunların, Gürcistan Yüksek Sovyeti ve Halk Komiserleri Sovyeti (Bakanlar Kurulu) kararlarının Gürcüce yayımlanması karara bağlanmıştır. Özerk cumhuriyetler (Acaristan ve Abhazy) ve özerk vilayette (Güney Osetya) ise söz konusu mevzuat Gürcücenin yanı sıra yerel dilde de yayımlanacaktır (157. madde). Yine, Abhazy ve Osetya'nın yönetim organlarının (Abhazy'da Yüksek Sovyet, Bakanlar Kurulu ve Osetya'da Halk Vekilleri Sovyeti Yürütme Komitesi) çıkardıkları yasal mevzuat yerel dilde ve Gürcüce yayımlanacaktır.⁴³

Aslında, Stalin'in Sovyetler Birliği siyasetinde etkili olduğu dönemde, yani 1930'lardan ölümüne değin, dil konusu başta olmak üzere, Gürcistan'ın az da olsa ayrıcalıklı bir konuma sahip bulunduğunu iddia etmek mümkündür. Bununla birlikte, 1930'larda, Rusça ilkokullarda müfredata dâhil edilmiş ve ortaokullarda daha iyi öğretilmesi gerektiği konusu tartışmaya açılmıştır. Genel anlamda Rusçanın 1930'lardan itibaren her alanda teşvik edildiğini ve tüm okulların müfredatında Rusça dersinin zorunlu hâle getirildiğini belirtmek gerekmektedir.

Gürcüce, Sovyetler Birliği'nde kullanılan birçok yazı dilinin aksine ne Sovyet döneminde ne de sonrasında bir alfabe değişikliği yaşamıştır.^{44, 45} Öte yandan, Abhaz ve Oset dillerinin alfabelerine müdahalelerde bulunulmuştur. Oset alfabesi 1844'te, Abhaz alfabesi ise 1862'de Kiril alfabesi temel alınarak geliştirilmiştir. 1923'te Osetçe,

⁴³ *Konstitutsiya (Osnovnoy Zakon) Gruzinskoy Sovetskikh Sotsialisticheskoy Respubliki*. Tb., 1937.

⁴⁴ Ermenice için de aynı durum söz konusudur.

⁴⁵ Gürcüce 5. yüzyıldan beri kendi alfabesiyle yazılmaktadır. Orta Çağ'da bazı değişikliklere uğramış olsa da oldukça nadir rastlanan bir süreklilik ve istikrar göstermiştir. 1500 yıl önce yazılmış her metnin tamamı günümüzde, okulda eski Gürcüce metinler okuyan çocuklar tarafından rahatlıkla anlaşılabilir (Gachechiladze, 1995: 17). Yüzyıllar boyunca birçok imparatorluğun ve ülkenin etkisine açık olmuş bu ülkede dilin sergilediği süreklilik son derece dikkat çekicidir. Sovyet döneminde Gürcistan'ın merkezle yaşadığı temel gerilimin dil konusunda olduğu dikkati çekmektedir.

1926'da ise Abhazca için Latin alfabesine geçiş yapılmıştır. Ardından, 1938 ve 1954 yılları arasında Abhaz ve Oset dilleri için, bu kez Gürcü alfabesi temel alınarak yeni bir alfabe geliştirilmiştir. Unutmamak gerekir ki bu dönem, 1920'lere damgasını vuran 'yerlileştirme' (Rus. *korenizatsiya*) politikasının artık terk edildiği, Abhazca ve Osetçe eğitim veren okulların kapatıldığı, Stalin ve Beriya'nın Sovyet rejiminin güçlü iki ismi olduğu dönemdir. Stalin'in ölümünün ardından hem Osetlerin hem de Abhazların, dillerinin statüsünün yükseltilmesi konusundaki talepleri gündeme gelmiştir. 1954 yılında Oset ve Abhaz dillerinin yazımında tekrar Kiril alfabesine dönülmüştür (Smith vd., 1998: 171). Bu gelişmeler Gürcücenin etkisinin *titüler* olmayan halkların yaşadıkları bölgelerde azalmasına neden olurken, Rusçanın etkisini artırmıştır. Sovyet rejiminin Rusçanın yaygınlaştırılması doğrultusunda izlediği genel dil politikasının da etkisiyle, Gürcü olmayan nüfusun Gürcüce altyapısının bu süreçte zayıflama eğilimine girdiğini belirtmek gerekmektedir. Bu gelişmeler, Gürcüler tarafından derin bir memnuniyetsizlikle karşılanmıştır.

Diğer bir ifadeyle Ruslaştırma politikaları, zaman içinde hem dil alanında hem de diğer alanlarda güçlenmiştir. Örneğin, 1961'de yapılan 22. Komünist Parti Kurultayı'nda milliyetler arası iletişim dilinin Rusça olduğu hususu karara bağlanmıştır.⁴⁶ 1924, 1936 ve 1977 Sovyet anayasalarının hiçbirinde Sovyetler Birliği'nin resmî dilinin ne olduğuna dair bir ibare bulunmamaktaydı, ancak Rusça fiilen resmî dildi. 1970'lere gelindiğinde, Sovyetler Birliği'nin her yerinde Ruslaştırma politikaları yeni aşamaya girmiş, bu çerçevede Moskova yönetimi Sovyetler Birliği'nin sınırları içinde Rusçanın egemenliğini artırmak için gerekli stratejik adımları atmaya başlamıştır. O dönemde bazı Birlik cumhuriyetleri Rusçanın yaygınlaştırılmasını desteklemiş, ancak Gürcistan, Ermenistan ve üç Baltık cumhuriyeti bu politikalara karşı çıkmışlardır. Moskova'nın, 1978'de, Gürcistan'ın yeni anayasa taslağında devletin dilinin Gürcüce olduğunu belirten maddenin gözden geçirilmesi doğrultusundaki kararı Gürcistan'da büyük tepki yaratmış, ancak Gürcistan Yüksek Sovyeti, Moskova'nın talebini uygu-

⁴⁶ *Programa Kommunističeskoj Partiji Sovetskogo Soyuzu*. Gospolitizdat.1961, s.115-116

lamak zorunda kalarak Gürcü dilinin statüsünün iptali yönünde karar almıştır. 14 Nisan 1978'de Gürcü öğrenciler bu karara karşı çıkmak üzere barışçıl bir gösteri düzenlemişlerdir. Gürcistan yönetimi geri adım atmak zorunda kalmış, böylelikle Gürcü dili anayasal statüsünü korumuştur.⁴⁷ Bu o döneme değin, Sovyetler Birliği'nde görülmemiş bir gelişmeydi. Bu gelişme, doğal olarak Moskova'yı son derece rahatsız etmiştir (Curtis, 1995: 110).⁴⁸

Gürcistan'da, Gorbaçov döneminde Gürcü dilinin yaygınlaştırılması tartışmaları ivme kazanmış, tartışmalar medyada da önemli bir yer işgal etmiştir. Dilsel Ruslaşmadan son derece rahatsız olan Gürcü hükümeti, 1989 yılında 'Gürcü Diline Dair Devlet Programı'nı kabul etmiş ve bu programla Gürcücenin toplumun her alanında yaygınlaştırılmasını amaçlamıştır. Bu programın en önemli hedeflerinden biri, ana dili Gürcüce olmayanların Gürcüce bilgilerini geliştirmektir. Gürcistan yönetimi, azınlıkların Gürcüce bilgisinin yetersizliğini toplumsal bütünleşme önündeki en büyük engellerden biri olarak değerlendirmekteydi. Ayrıca Gürcü dilinin yükseköğretimdeki ağırlığının da artırılmasını hedefleyen bu programla 'Gürcü Dili Günü' adı altında bir gün de ihdas edilmişti. Bazı araştırmacılar dil konusunda izlenen bu politikaların, o dönemde ülkedeki kamplaşmaları ve parçalanmışlığı artırdığını belirtmektedirler (Smith vd., 1998: 172).⁴⁹

⁴⁷ 14 Nisan, her yıl Gürcistan'da Ana Dili Günü olarak kutlanmaktadır. Novosti Gruzii "V Gruzii – Den' Rodnogo Yazıka". 14 Nisan 2010, <http://www.ekhhokavkaza.org/content/article/2012526.html>.

⁴⁸ Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra Şevardnadze bir demecinde bu olayın Moskova'da çok olumsuz yankı bulduğunu belirtmiştir. Komünist Parti'nin İdeolojik Konulardan Sorumlu Sekreteri Suslov, Şevardnadze'yi çağırarak Gürcü milliyetçiliği ve Gürcistan Komünist Partisi yönetiminin, Sovyetler Birliği Komünist Parti Merkez Komitesinin kararlarına yönelik tavrı gibi konuları içeren bir rapor hazırladığını, konuyu Politbüro'nun gündemine taşıyacağını söylemiştir. Fakat Brejnev bu konunun Politbüro'da görüşülmesine müsaade etmemiş, sorunların Şevardnadze'ye bizzat iletilmesinin yeterli olacağını, Şevardnadze'nin de bundan sonraki faaliyetlerinde bu konuları dikkate alacağını ifade etmiştir. Novosti@mail.ru "Eduard Şevardnadze: Yeltsin Predlojil mne Razdelit Gruzuyu na Dve Çastı". 22 Aralık 2008, <http://news.mail.ru/politics/2260717/>.

⁴⁹ Minority Rights Group International "Breaking the Cycle of Exclusion: Minority Rights in Georgia Today". 22 Aralık 2009, <http://www.minorityrights.org/9547/briefing-papers/breaking-the-cycle-of-exclusion-minority-rights-in-georgia-today.html>.

Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra, Moskova'nın baskıcı dil politikaları da sona ermiş oldu. Gamsahurdiya döneminde her ne kadar Gürcücenin etkinliği artırılma hedeflendiyse de, Rusçanın öğrenilmesinin ve kullanımının yaygınlığı, yapısal bir olgu idi. Dolayısıyla, Rusça, Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra da eski Sovyet alanında etkinliğini korumaya devam etti. Ancak, bu etki gerek etnik ve demografik gerekse tarihsel nedenlerle değişik ülkelerde değişik düzeylerde hissedilmektedir. Gürcistan, Sovyet döneminde de, dağılma sonrası dönemde de bu etkinin göreceli olarak en az hissedildiği ülkelerdendir. Birçok eski Sovyet cumhuriyetinde nüfusun önemli bir kısmı çok iyi Rusça konuşurken, Gürcistan'da, nüfusun sadece üçte birden azı iyi derecede Rusça bilmektedir.⁵⁰ Gürcistan'da genç nüfusun neredeyse % 90'ının yetişkinliklerinde Rusça bilmeyeceği öngörülmektedir.⁵¹ Rusçanın giderek azalan yaygınlığı, Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra birçok cumhuriyette olduğu gibi, Gürcistan'da da *titüler* dilin statüsünün yükseltilmesi ve yaygınlığının artırılması ve Rusçanın kapladığı alanın daraltılması için uygulanan politikaların bir sonucu olarak değerlendirilebilir.

1995 yılında kabul edilen Gürcistan Anayasası'nda Gürcücenin devlet dili olmasına dair hüküm korunmuştur.⁵² Bu anayasanın 8. maddesinde Gürcistan'ın devlet dilinin Gürcüce olduğu belirtildikten sonra Abhaz dilinin de Abhazya'da devlet dili olduğu vurgulanmaktadır. Abhazya Anayasası'nın 6. maddesinde Abhazca devlet dili olarak tanımlanırken, Rusça da kamu ve diğer kurumlarda kullanılacak bir dil olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca aynı maddede Abhazya'da yaşayan tüm etnik grupların kendi dillerinin kullanımının garanti altına alındığı ifade edilmektedir.⁵³ Güney Osetya Anayasası'nın 4. madde-

⁵⁰ Yatsenko, Elena "Nujen li Russkiy Yazık v SNG?". 4 Mart 2008, <http://www.rian.ru/analytics/20080304/100581741.html>.

⁵¹ Gradirovskiy, Sergey Nikolayeviç ve Yesipova, Nelli "Russkiy Yazık na postsovetском Prostranstve Ekonomičeskie Ėnteresı, Suverenitet i Sohranivsiyesya Svyazi". 28 Ekim 2008, http://www.ng.ru/scenario/2008-10-28/14_russlang.html.

⁵² Gamsahurdiya döneminde, 1977 Sovyetler Birliği Anayasası'na dayanan 1978 Gürcistan Anayasası geçerliliğini korumuştur.

⁵³ Abhazya Anayasası, Abhazya Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı "Abhazya Cumhuriyeti Anayasası". 11 Eylül 2010, <http://www.mfaabkhazia.net/tr/constitution>.

sinde devlet dili Osetçe olarak belirtilmektedir. Aynı maddede (4/1) devlet yetkililerinin Oset dilini geliştirmek ve korumakla yükümlü oldukları vurgulanmaktadır. Yine aynı maddenin ikinci fıkrasında ise Rusçanın ve Gürcülerin yoğun olarak yaşadıkları yerlerde Gürcücenin, Oset dili ile eşit statüye sahip oldukları belirtilmektedir.⁵⁴

Gürcistan, Avrupa Konseyi üyesi olarak 'Millî Azınlıkların Korunmasına Dair Çerçeve Sözleşme'yi imzalamıştır. Ancak Gürcistan'da Rusçanın ve diğer dillerin statüsünü düzenleyen herhangi bir yasal mevzuat bulunmamaktadır. Anayasanın dille ilgili maddesinde azınlık dillerine değinilmemektedir. Oysa 1999 yılında Gürcistan Avrupa Konseyi üyesi olduğunda, bir yıl içinde 'Avrupa Bölgesel ve Azınlık Dilleri Şartı'nı imzalayacağına dair söz vermiştir. Aradan on yıldan daha uzun bir süre geçmesine rağmen Gürcistan bu Şart'ı hâlen imzalamamıştır.⁵⁵

Azınlık dilleri konusu gündeme geldiğinde hiç şüphesiz Gürcistan'ın en büyük iki azınlığına, Borçalı Türklerinin ve Ermenilerin durumlarına dikkat çekmek gerekmektedir. Sovyetler döneminde izlenen dil ve eğitim politikası, azınlıkların yoğun olarak yaşadıkları bölgelerde kendi ana dillerinde eğitim veren okul açılmasına olanak tanımaktaydı. Ancak, azınlıkların büyük kısmı yükseköğretimde ana dillerinde öğretim yapamadığından, çocuklarını Rus okullarına göndermeyi tercih etmekteydi. Azınlık dilinde eğitim veren okullar Gürcistan'da Borçalı Türklerinin ve Ermenilerin yoğun olarak yaşadıkları bölgelerde bulunuyordu. Ancak, bağımsızlık sonrasında, yani son yirmi yılda, Gürcistan'da azınlık dillerinde eğitim veren okul sayısı giderek azalmaktadır.⁵⁶ Her ne kadar, Gürcistan Eğitim Kanunu'nun 7. maddesi uyarınca ana dilinde ve devlet dilinde eğitim devlet garantisi altına

⁵⁴ Güney Osetya Anayasası, Regionalism Research Center "The Constitution (Organic Law) of the Republic of South Ossetia". http://www.rrc.ge/law/konst_2001_04_08_e.htm?lawid=1504&lng_3=en.

⁵⁵ bk. Wheatley, Jonathan "Georgia and the European Charter for Regional or Minority Languages". 16 Haziran 2009a, http://www.ecmcaucasus.org/upload/publications/working_paper_42_en.pdf.

⁵⁶ Mekhuzla, Salome ve Roche, Aideen "National Minorities and Educational Reform in Georgia, ECMI Working Papers", No. 46, 2009, http://www.ecmcaucasus.org/upload/publications/working_paper_46_en.pdf.

alınmış ise de⁵⁷ Gürcü okullarındaki müfredat ile azınlık okulları müfredatı uyumlu hâle getirilemediğinden, azınlık okulları, akraba ülkelerin gönderdikleri kitaplarla öğretim yapmak zorunda kalmaktadır.⁵⁸

Bu aksaklıklara karşın, millî azınlıkların korunmasına dair sözleşmeye verilen önemin bir göstergesi olarak Ağustos 2005'te 'Hoşgörü ve Sivil Bütünleşme İçin Ulusal Konsept ve Eylem Planı' hayata geçirilmiştir. Söz konusu eylem planının amaçlarından ilki, ülke bütünlüğünün önündeki en büyük engellerden biri olarak ifade edilen devlet dilinin ülke vatandaşları tarafından yaygın olarak öğrenilmemesi sorununu çözmektir. Bu plan, Gürcüce bilinmemesinin azınlıkların toplumsal, ekonomik ve siyasi hayata katılımı engellediğini belirtmekte, katılımı sağlamak amacıyla azınlıkların devlet dilini öğrenmeye teşvikinin gerekliliğini 'Eğitim ve Devlet Dili' başlığı altında ele almaktadır. Bu çerçevede, eğitim kurumlarında tüm millî azınlıkların devlet dilini öğrenmelerini teşvik eden ve mümkün kılan bir yapılanmaya gidilmesi öngörülmektedir.^{59 60}

Saakaşvili döneminde Gürcistan'da dil konusunda izlenen en çarpıcı politika İngilizce öğretimine verilen önemdir. Diğer bir ifade ile hükümet, İngilizceyi Gürcüceden sonra ülkede en çok kullanılan dil

⁵⁷ Office of the State Minister for Reintegration "Otrviki iz Zakonodatelstva Gruzii". 25 Ocak 2011, <http://www.smr.gov.ge/uploads/Rus.pdf>.

⁵⁸ Minority Rights Group International "Breaking the Cycle of Exclusion: Minority Rights in Georgia Today". 22 Aralık 2009, <http://www.minorityrights.org/9547/briefing-papers/breaking-the-cycle-of-exclusion-minority-rights-in-georgia-today.html>.

⁵⁹ National Integration and Tolerance in Georgia "National Concept for Tolerance and Civic Integration". 11 Mayıs 2009, http://diversity.ge/files/files/National_Concept_Eng_ADOPTED.pdf.

⁶⁰ Günümüzde Gürcistan'da Gürcüler, Gürcüce dışında, Megrelce, Svanca ve Lazca konuşmaktadırlar. Svan dilinin yazımı için Gürcü alfabesi kullanılmaktadır. Svan dili, Gürcistan'ın kuzeyinde Svanetya bölgesinde konuşulmaktadır. Megrel dilinin yazımı için de günümüzde Gürcü alfabesi kullanılmaktadır. Megrelce batı Gürcistan'da Samegrelo bölgesinde konuşulmaktadır. Az kullanılan bir yazı dili olan Lazca, Gürcistan'ın güneybatısında konuşulmaktadır (Coene, 2010: 72). Her ne kadar Megrelce, Svanca ve Lazca, Gürcü bilim adamlarınca Gürcücenin lehçeleri olarak kabul edilseler de, Rus bilim adamları bu dilleri ayrı diller olarak kabul etmektedirler. bk. Wheatley, Jonathan "Georgia and the European Charter for Regional or Minority Languages". 16 Haziran 2009a, http://www.ecmcaucasus.org/upload/publications/working_paper_42_en.pdf; Bu yaklaşım farklılıkları, dil meselesinin siyaset ve ulusal kimliklerle olan yakın ilişkisini bir kez daha gözler önüne sermektedir.

hâline getirme politikası uygulamaya başlamıştır. İngilizce eğitim programının temel amacı, 5-16 yaş arasındaki çocukların dört yıl içinde İngilizce konuşabilir hâle getirilmesidir. Bu programın yürütülmesi için Gürcistan'a on bin İngilizce öğretmeninin davet edilmesi planlanmıştır. Eğitim Bakanlığının 'Gürcistan'la birlikte öğren ve öğret' konulu bu kampanya çerçevesinde beş yüz Gürcü vatandaşı cumhurbaşkanlığı kontenjanıyla ABD'de eğitim göreceklendir. Davet edilen öğretmenler ise Gürcistan'ın farklı bölgelerine gönderilmişlerdir.⁶¹ Öğretmenlerin çoğu ABD, Kanada, Yeni Zelanda, Polonya vd. ülkelerden gelmektedirler. Saakaşvili, bu programı bir 'aydınlanma devrimi' olarak nitelendirmektedir. Saakaşvili'ye göre, bu öğretmenler ülkelerine döndüklerinde Gürcistan'ın tanıtımına da büyük katkı yapacaklardır. Davet edilen öğretmenlerin görev yaptıkları bölgelerde Gürcü ailelerin yanında yaşamaları planlanmıştır. Gönüllü olarak görev yapacak öğretmenlere aylık 272 dolarlık bir ödeme yapılması karara bağlanmıştır.⁶²

Bu programın başarılı olacağını söylemek için henüz çok erkendir. Programın süratli bir şekilde uygulanmasının mali yükü oldukça fazladır, ülkenin altyapısı böyle bir kampanya için yeterli değildir. Diğer taraftan, saha araştırmasında yapılan mülakatlarda, organizasyonda ortaya çıkan sorunlara, zihniyet farklılıklarından kaynaklanan çatışmalara, iletişim kurmada ortaya çıkan zorluklara dikkat çekilmiş, bu hususların programın tam bir başarıyla hayata geçirilmesinin önündeki en önemli engeller olduğu vurgulanmıştır. İlk gönüllü öğretmenler başkentten uzakta, kırsal kesimlerde görevlendirilmişlerdir. Ancak, yapılan mülakatlarda görüşmeciler bu yerlerdeki yaşam şartlarının zorluğunun programı olumsuz yönde etkileyebileceği görüşünü dile getirmişlerdir.

Ülkede İngilizcenin öğretilmesi için devrim niteliğinde bir program uygulanırken bir taraftan da Rusçanın etkisinin ve eğitim müfredatındaki ağırlığının azaltılması süreci de başlatılmıştır. Rusça eğitim

⁶¹ Gruzuya Online "Saakasvili: Programma 'Uçi i uçis vmeste s Gruziez'". 18 Mart 2011, <http://www.apsny.ge/2011/pol/1300479162.php>.

⁶² Tch.ua "Saakasvili Sdelaet Angliyskiy Vtorim Yazıkom v Gruzii". 16 Ağustos 2011, <http://ru.tsn.ua/svit/saakashvili-sdelaet-angliyskiy-vtorym-yazykom-v-gruzii.html>.

veren okulların sayısının azaltılması politikası, bağımsızlığın ilk yıllarından beri devam etmektedir. 1997-2005 yıllarında Rus okullarının sayısı 86'dan 59'a düşmüştür.⁶³ 2004 yılı sonlarında başlatılan eğitim reformu kapsamında Eğitim Kanunu'nun 5. maddesinin 4. fıkrası uyarınca tüm devlet okullarında, azınlık okulları dâhil olmak üzere, 'Gürcü Dili', 'Gürcistan Tarihi', 'Gürcistan Coğrafyası', 'Gürcistan Edebiyatı' derslerinin Gürcüce okutulması kararı alınmış, ancak bunun tam anlamıyla uygulanabilmesi için gerekli kaynak ayrılamamıştır.

'Gül Devrimi' sonrası Rusça eğitim konusu siyasi bir bakış açısıyla değerlendirilmeye başlanmıştır. Saakaşvili hükümeti 'Rusça sorunu'nu radikal bir şekilde çözüme kavuşturma konusunda oldukça kararlıdır. 1 Eylül 2011'den itibaren Tiflis'teki Rusça okulların sayısında önemli bir azalma yaşanacağı öngörülmektedir. Bakan Dimitri Şaşkin'e göre, Gürcüceye ağırlık verilmesi, toplumsal bütünleşmeye büyük katkı sağlayacaktır. 2011-2012 eğitim öğretim yılından itibaren İngilizce birinci sınıftan başlayarak zorunlu ders olarak okutulacaktır. Başka bir yabancı dil ise ancak yedinci sınıfta seçilebilecektir.⁶⁴

Gürcistan'da, her geçen gün sayıları azalsa da, Rusça yayın yapan medya organları bulunmaktadır. Gürcü olmayanlara yönelik Rusça yayın yapan Region-TV'nin genel yayın alanı Borçalı Türklerinin ağırlıklı olarak yaşadıkları Kvemo-Kartli ve Ermenilerin yaşadıkları Samtshe-Cavahetya ile Gori ve Tshinvali bölgeleridir. Kanalın, Gürcü ve Gürcü kökenli olmayan izleyici sayısının yaklaşık iki milyon olduğu tahmin edilmektedir.⁶⁵ 25 Ocak 2011'den itibaren 'Birinci Enformasyon Ka-

⁶³ *V promoshh' rossiyskomu sooteçestvenniku za rubejom. İnformatsiya iz spravoçnogo izdaniya MİD Rossii, İnstitut diaspori i integratsii (İnstitut stran SNG), s. 185-186.*

⁶⁴ Rusçanın etkisini azaltmaya yönelik politikalar eğitim alanı dışında da kendilerini göstermektedir. Örneğin, 1 Ocak 2011 tarihinden itibaren Maliye Bakanlığı Gelirler Dairesi Başkanlığı tarafından restoranlarda Rusça şarkı söylenmemesi yönünde gizli bir talimat verilmiştir. Basına sızan bu talimatta, kurallara uyulmaması halinde işletmelerin kapatılmasına kadar varabilecek cezai müeyyideler uygulanacağı belirtilmektedir. Yine 1 Ocak 2011'den itibaren sinemalarda filmlerin Rusça dublajı yasaklanmıştır. Yapılan düzenlemelere göre, filmler ya alt yazılı orijinal dilinde ya da Gürcüce dublajlı olarak gösterilecektir. bk. BaltInfo.ru "V Gruzii Russkiy Yazık İzmayut iz Şkol'noy Programı Mladşeklassnikov". 4 Şubat 2011, <http://www.baltinfo.ru/2011/02/04/V-Gruzii-russkii-yazyk-izmayut-iz-shkolnoi-programmy-mladshklassnikov-186489>.

⁶⁵ Region TV, <http://www.region-tv.com/>.

nalı' uydudan yayına başlamıştır.⁶⁶ Adı geçen televizyon kanalı, Kuzey Kafkasya'ya yönelik propaganda faaliyetleri içeren, devlet destekli 'Birinci Kafkasya' kanalının yenilenmiş versiyonudur. Rusya, 'Birinci Kafkasya' kanalının yayınlarıyla ilgili olarak memnuniyetsizliğini dile getirmiş, kanalın yayını bir süre sonra sona ermiştir.⁶⁷

Gürcülerin dil konusundaki hassasiyetleri dikkat çekicidir. Bunun, hem ulusal bilincin hem de dil ve ulusal bilinç arasındaki bağın gücüne işaret ettiği söylenebilir. Gürcüler kendi dillerine âdeta 'kutsal' bir statü atfetmektedirler (Wheatley, 2009: 130, 131). Bu yaklaşım, Sovyet döneminde, Gürcü aydınlarının hatta Komünist Parti üyelerinin dahi çocukları için çoğunlukla Gürcüce eğitimi tercih etmeleri göz önünde bulundurulduğunda, bir kez daha doğrulanmaktadır (Gac-hechiladze, 1997: 56).

Gürcülerin dillerine atfettikleri değeri kolaylıkla gözlemlemek mümkündür. Dilin günlük yaşamdaki yeri, özellikle diğer eski Sovyet cumhuriyetleri ile karşılaştırıldığında, oldukça dikkat çekicidir. Gürcüler, dilleri ve edebiyatları ile gurur duyarlar (Smith vd., 1998: 168). Örneğin, Gürcü Krallığı'nın 'Altın Dönem'in ünlü şairi Şota Rustaveli, Gürcü edebiyatı ve kültürünün anıt kişiliği ve gurur kaynağıdır. Rustaveli, Gürcü edebiyat dilinin önemli bir ismi olarak kabul edilmektedir. Dile atfedilen bu 'kutsallık' Gürcüceye dair mitlerde de son derece sembolik bir biçimde ortaya konulmaktadır. Dili temel alan mitler tarih, köken ve dilin niteliğine ilişkindirler. Bu mitlerin tamamının doğru veya yanlış olduğunu iddia etmek doğru değildir. Bu mitlerde halklar başka dillerin kendi dillerinden türediğini, kendi dillerinin insanlığın ilk dili ve dolayısıyla cennette konuşulan dil olduğunu, 'seçilmiş' ve 'kutsal' olduğunu, saflığını koruduğunu, diğer dillerden daha güzel ve araştırılmaya değer olduğunu iddia ederler. Bu bakış açısı dikkate alındığında, Gürcistan'da bir araştırmacının, tüm Hint-Avrupa dillerinin Gürcüce ve diğer İbero-Kafkas dillerinden türediği iddiasını kanıtlamak üzere yürüttüğü araştırma ilgi çekicidir (Smith vd., 1998).

⁶⁶ Pik TV, <http://pik.tv/ru>.

⁶⁷ Kukudjanova, İna "Otnoşenie k Russkomu Yazıku v Gruzii İzmenilos' (Kavkazskiy Uzel)". 9 Şubat 2011, <http://www.georgians.ru/news.asp?idnews=53317>.

Gürcistan'daki Türk Dilli Halklar

Bu başlık altında, ülkenin en büyük azınlığını oluşturan Borçalı Türkleri ve Gürcistan'da sayıları çok az olmakla birlikte, Gürcistan'ın gündeminde bulunması nedeniyle, 1944 yılında sürülen ve geri dönüş süreçleri hâlen etkin bir şekilde yürütülemeyen Ahıska Türkleri ele alınacaktır.⁶⁸ Her iki etnik grup, farklı dönemlerde siyasi nedenlerle farklı şekilde adlandırılmışlardır.⁶⁹ Güney Kafkasya'daki Türkleri adlandırmak üzere, Rus İmparatorluğu uzun yıllar 'Tatar' terimini kullanmış, ancak 19. yüzyılın ortalarından itibaren 'Türk' adlandırması yaygınlaşmış ve bu adlandırma Sovyet rejiminin ilk dönemlerinde resmî olarak yaygın biçimde kullanılmıştır. Stalin'in iktidarının pekiştiği yıllarda, özellikle 1930'ların ikinci yarısından itibaren 'Türk' etnoniminin kullanımı fiilen yasaklanmış, sadece Borçalı Türkleri değil, Ahıska Türkleri de 'Azerbaycanlı' olarak adlandırılmaya başlanmıştır.

Coğrafi olarak bugünkü Gürcistan ve Ermenistan sınırları içinde yer alan tarihî Borçalı topraklarında değişik Türk kavimleri yaşamış ve bu kavimler birbirleriyle kaynaşmışlardır. Gürcistan'da okullarda okutulan tarih kitaplarında ve resmî devlet kurumlarının internet sitelerinde, Borçalı Türklerinin bölgeye yoğun olarak 17. yüzyılda Şah Abbas tarafından göç ettirildiği yazılmaktadır. Bu, hem Sovyet tarih yazınında hem de Gürcü tarih yazınında egemen olan görüştür. Oysaki Borçalı Türklerinin bölgedeki varlığı birçok kaynakta çok daha eski dönemlere dayandırılmaktadır. Kaynaklarda Barslılar (Barsiller) olarak adı geçen, 2. yüzyılda Güney Kafkasya'da yaşayan Burçoğlu/Borçoğlu uruğunun bugünkü Borçalıların ecdadı ve Borçalı yer adının da onların hatırası olduğu ileri sürülmektedir.⁷⁰ Borçalı'da, Bun-Türklerinin

⁶⁸ Çok küçük bir grup olmalarına rağmen Grek kökenli ve Türk dilli olan Urumları da kısaca belirtmek gerekir. 2002 nüfus sayımında nüfusları 1,500 olarak belirtilen Urumların bir kısmı dağılma sonrası dönemde Yunanistan'a göç ettikleri için son yıllarda sayılarının daha da azaldığı belirtilmektedir. bk. "Ne Doğu Ne Batı, Hem Doğu Hem Batı: Avrasya'nın 'Geçiş' Ülkesi Ukrayna" bölümü; ayrıca, bk. Wheatley, Jonathan "Georgia and the European Charter for Regional or Minority Languages". 16 Haziran 2009a, http://www.ecmcaucasus.org/upload/publications/working_paper_42_en.pdf.

⁶⁹ bk. 5. ve 81. dipnotlar.

⁷⁰ Valehoğlu (Hacılar), Fahri "Borçalı Türklerinin Menşei ve Etnik Sınırları". 9 Eylül 2011, <http://www.ahiska.org.tr/?p=854>; Daha ayrıntılı bilgi için bk. (Togan, 1970: 456); (Kırzoğlu, 1972: 3) ve (Ethem, 2010: 65-75).

yanı sıra Bulgarların da yaşadıkları belirtilmektedir. Bu görüşe göre, 6. yüzyılda Hunlarla, batıya hareket etmeyip Kafkasya'da kalan Bulgarlar, Burçalılar olarak adlandırılmışlardır.⁷¹ 11. ve 13. yüzyıllar arasında Selçuklu ve Moğol fetihleri, 1386'da Timur'un Gürcistan seferi, 14. ve 15. yüzyıllarda bugünkü Gürcistan topraklarının Karakoyunlu ve Akkoyunlu devletlerine katılması ve 16. yüzyıldan itibaren Osmanlı-Safevi savaşlarında bölgenin taraflar arasında el değiştirmesi gibi tarihsel olaylar, bir taraftan demografik yapıda önemli değişikliklere neden olurken, bir taraftan da bölgede Sünniliğin yanı sıra Şiiiliğin yayılmasına yol açmıştır. 16. yüzyıl sonuna doğru bölgenin Osmanlı topraklarına dâhil olması ile Safevi Şii geleneğinin de yaygınlaşmasının durduğu söylenebilir (Kırzioğlu, 1972: 10 -11; Ethem, 2010: 70).

Borçalı, 18. yüzyıl başlarında, Gence Beylerbeyliği'nin egemenliği altındaydı. Beylerbeyi Cavad Han Ziyadoğlu'nun, 1736'da Afşarlardan Nadir'in şah ilan edilmesine itirazı sonucunda Borçalı, Ziyadoğullarından alınarak Gürcü Kralı II. Teymuraz yönetimine bağlanmıştır. Borçalı'nın Gürcü Krallığı'nın yönetimine verilmesi, hanlıklar arası çatışmalar, Güney Kafkasya'nın Rusya tarafından işgal edilmesi vb. gelişmeler sonucunda bölgeden hem İran'a hem de Osmanlı topraklarına göçler olmuştur.⁷²

1917 Ekim Devrimi'nden sonra Ermenistan, Gürcistan ve Azerbaycan arasında önemli bir mücadele alanı olan Borçalı bölgesi, 17 Aralık 1918'de, Ermenistan-Gürcistan Savaşı sonunda parçalanmıştır. Bir kısmı Gürcistan, bir kısmı Ermenistan topraklarında kalmış, Borçalı bölgesinde yaşayan halkın görüşleri dikkate alınmamış ve gelişen olaylar yeni göçlere neden olmuştur. Göç, ağırlıklı olarak yine Osmanlı topraklarına doğru olmuştur.

Borçalı 1929 yılında üçe bölünmüştür: Borçalı (bugün Marneuli), Lüksemburg (Bolnisi), Başkeçid (Dmanisi). 1949'da Borçalı adı, Gürcüce Marneuli olarak değiştirilmiştir. Gürcistan'ın bağımsızlığını ilan ettiği 1991 yılında, Borçalı bölgesinin Gürcistan sınırları içinde ka-

⁷¹ bk. (İbrahimli, 2009: 18); ayrıca, bk. (İbragimli, Haladdin, 2006). *Azerbaydjantsı Gruzii*. Moskva: Evropa.

⁷² bk. (İbrahimli, 2009: 18); ayrıca, bk. (İbragimli, Haladdin, 2006). *Azerbaydjantsı Gruzii*. Moskva: Evropa.

lan kısmında Kvemo-Kartli idari bölgesi oluşturulmuştur. Borçalı'nın Ermenistan'da kalan kısmında yaşayan Borçalı Türkleri ise 1988-1989 yıllarında Ermenistan hükümetinin ve çetelerin baskı ve saldırıları sonucunda Azerbaycan'a göç etmek zorunda kalmışlardır (İbrahimli, 2009: 26; Ethem, 2010: 74). Böylece, Borçalı'nın Ermenistan topraklarında kalan kısmında yaşamakta olan Borçalı Türk nüfusu bölgeden tamamen 'sürülmüştür'.

Gürcistan'ın büyük idari bölgelerinden biri olan Kvemo-Kartli'nin yüzölçümü 6528 kilometrekare, nüfusu ise 497,530'dur.⁷³ Yukarıda da belirtildiği gibi, bölge, tarihî Borçalı'nın bir kısmını kapsamakta olup idari bakımdan merkez Rustavi şehri ile Marneuli, Bolnisi, Dmanisi, Tsalka, Tetri Tskaro, Gardabani ilçelerinden oluşmaktadır. Gürcistan'daki Borçalı Türklerinin çoğu Kvemo Kartli'de yaşamaktadır. Ayrıca Gürcistan'ın doğusundaki Kahet bölgesinde Sagareco, Telav ve Lagodeh ilçelerinin bazı köylerinde, ülkenin orta kesimindeki Şida-Kartli ve Msheta Mtianet bölgelerinde, başkent Tiflis'te, Rustavi ve Batum şehirlerinde de çok sayıda Borçalı Türkü yaşamaktadır.⁷⁴

Daha önce de belirtildiği gibi, 2002 yılı genel nüfus sayımı sonuçlarına göre Kvemo-Kartli'nin en kalabalık etnik grubu Borçalı Türkleridir. Bölgedeki toplam nüfusun (497,530), % 45,1'i (224,606) Borçalı Türkleri, % 44,7'si (222,450) Gürcüler, % 6,4'ü (31,777) Ermeniler, % 1,5'i (7,415) Yunanlar, % 1,29'u (6,464) Ruslar ve diğerlerinden oluşmaktadır. Borçalı Türklerinin en yoğun olarak yaşadıkları ilçe Marneuli'dir. Borçalı Türkleri Marneuli'de nüfusun % 83,1'ini oluşturmaktadırlar. Dmanisi'de nüfusun % 66,8'i Borçalı Türkü, % 31,2'si Gürcü; Bolnisi'de ise nüfusun % 66'sı Borçalı Türkü, % 26,8'i Gürcüdür. Gardabani'de Borçalı Türk nüfusu % 43,7 iken Gürcü nüfus % 53,2'dir. Bölgenin idari merkezi Rustavi şehrinde % 87,8 gibi bir

⁷³ About Georgia "Kvemo Kartli". <http://www.aboutgeorgia.ge/regions/divisions.html?page=10>.

⁷⁴ Valehoğlu (Hacılar), Fahri "Borçalı Türklerinin Menşei ve Etnik Sınırları". 9 Eylül 2011, <http://www.ahiska.org.tr/?p=854>; ayrıca ayrıntılı nüfus sayımı sonuçları için Gürcistan İstatistik Kurumunun verilerine bk. National Statistics Office of Georgia "Ethnic Groups By Major Administrative-Territorial Units". 4 Şubat 2010, http://www.geostat.ge/cms/site_images/_files/english/census/2002/03 Ethnic Composition.pdf.

oranla Gürcü nüfus çoğunlukta iken, Borçalı Türklerinin oranı % 4,3'tür.⁷⁵

Ancak, Gürcistan genel nüfus sayımı sonuçlarında Borçalı Türklerinin gerçek sayılarının çarpıtıldığına dair görüşler gündeme gelmektedir (İbrahimli, 2009: 10-11). Kvemo-Kartli'nin resmî internet sayfasında Gürcistan'da yaklaşık beş yüz bin Borçalı Türkü'nün yaşadığına dair bir bilginin yer alması oldukça dikkat çekicidir.⁷⁶ Borçalı Türkleri ile yapılan görüşmelerde Gürcistan hükümetinin resmî kaynaklarda Borçalı Türklerinin nüfusunu gerçek rakamların altında gösterdiği iddia edilmiştir. Borçalı Türklerinin kendi yaptıkları araştırmalara dayanarak savundukları görüş, Gürcistan'da yaklaşık beş yüz bin civarında Borçalı Türkü yaşadığı doğrudur.

Öte yandan, Borçalı Türkleri önemli ayrımcılıklara maruz kaldıklarını belirtmektedirler. Sovyetler Birliği'nin son dönemlerinde ve bağımsızlık sonrasında yükselen milliyetçilik ve 1989-1993 yılları arasında yaygınlaşan 'Gürcistan Gürcülerindir' sloganının temsil ettiği siyasi ortam, Gürcistan'daki Borçalı Türklerinin kendilerini baskı altında hissetmelerine yol açmış, bir kısmı göç etmek zorunda kalmıştır. 'Gelme' veya 'misafir' olarak tanımlanan Borçalı Türklerinin ülkeden ayrılmalarını isteyen örgütler arasında 'Kutsal İlya Cavcavadze', 'Şota Rustaveli' ve 'Merab Kostava' derneklerinin yanı sıra dönemin komünist Patiaşvili yönetiminin de aktif rol üstlendiği söylenebilir (İbrahimli, 2009: 34-35). 1989-1993 yılları arasında çok sayıda Borçalı Türkü işlerinden ve evlerinden çıkarılmış, Bolnisi vd. yerleşim merkezlerinde evleri ateşe verilmiş ve birçok Borçalı köyü boşaltılmıştır. Bu yıllarda uygulanan baskı politikaları sonucunda on binden fazla aile bölge dışına göç etmek zorunda bırakılmıştır. Tüm bu gelişmelere koşut olarak, 'zorunlu' göçü teşvik edecek yasal mevzuat da hazırlanmıştır. Örneğin, 16 Temmuz 1991 tarihli "Gürcistan Cumhuriyeti'nde Göç Sürecinin Tanzimine Dair" adlı kararname ile ülkeden ayrılma ar-

⁷⁵ 2002 nüfus sayımı verileri, Gürcistan İstatistik Kurumu verileri. "Ethnic Groups By Major Administrative-Territorial Units". 4 Şubat 2010, http://www.geostat.ge/cms/site_images/_files/english/census/2002/03_Ethnic_Composition.pdf.

⁷⁶ Kvemokartli. ge "Azerbaydjantsı". 2010, <http://kvemokartli.ge/rus/nationalgroups.php?id=1>.

zusunda bulunan ailelerin evlerinin satın alınması usulünü belirleme ve boşaltılmış evlerin satın alınmasıyla ilgili yardımcı olmak konusunda Devlet Sosyal Güvenlik ve Nüfus Fonuna talimat verilmiştir.

Borçalı Türklerinin çoğu, kendilerine yönelik izlenen ayrımcı politikaların en önemli unsurlarından birinin toprak meselesi olduğunu ifade etmektedirler. Çoğunluğu tarımla uğraşan Borçalı Türkleri, Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından gerçekleştirilen toprakların özelleştirilmesi sürecinde büyük zarara uğramışlardır. Toprak reformu başladığı sırada Borçalı'daki verimli topraklar devlet tarafından Tiflis ve Rustavi şehirlerinde yaşayan Gürcülere kırk dokuz yıllığına kiraya verilmiştir. Devletten toprak kiralayanlar da bu toprakları bölge ahalisine yeniden kiraya vermişlerdir. Zaten maddi getirisi çok düşük, maliyeti ise yüksek olan tarım sektöründe çalışanlar topraksız kalırken, yeni toprak sahiplerine bağımlı hâle gelmişlerdir. Böylece bu bölgedeki toprakların % 70'ine Gürcüler tarafından el konulmasının yasal altyapısı hazırlanmış, uygulama da hayata geçirilmiştir (İbrahimli, 2009: 63).

1996 yılında çıkarılan Tarım Arazileri Yasasına göre sınır bölgeleri, sahil şeridi ve sahil bölgesindeki tarım arazilerinin özel rejime tâbi olduğu belirtilirken, sınıra 21 km mesafedeki toprakların özelleştirilmeyeceği öngörülmüştür. Borçalı, bir taraftan Azerbaycan, diğer taraftan Ermenistan sınırına yakın olduğundan, toprakların bir kısmı özelleştirilememektedir. Öte yandan, bölge içinde hanelere ayrılan arazilerin yüzölçümleri açısından da Borçalı Türklerine ayrımcılık yapıldığı kanaati grup üyeleri arasında oldukça yaygındır. Borçalı Türklerine hane bazında verilen toprağın Gürcü ve Ermenilere verilenin yaklaşık yarısı olduğu belirtilmiştir. Toprak dağıtımındaki adaletsizlik, Azerbaycan-Gürcistan ilişkilerinde defalarca gündeme getirilmişse de sorunun çözümünde herhangi bir ilerleme sağlanamamıştır. Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi (AKPM) Azerbaycan milletvekili Rafael Hüseyinov, toprak sorununu AKPM'de gündeme getirmiştir. Hüseyinov, 2005 yılında Gürcistan'ın 'Devlet Mülkiyetindeki Tarım Arazilerinin Özelleştirilmesine Dair' yeni kanununun kabul edilmesinden sonra da toprak sorununun çözümünde herhangi bir ilerleme sağlanmadığını, hatta mevcut adaletsizliğin yasal bir temele oturtulduğu görüşünü

savunmuştur, zira yeni kanunda, özelleştirmede, toprakları kiralayanların öncelikli olacakları belirtilmektedir (İbrahimli, 2009: 73-76).

Gürcistan'da Borçalı Türklerine yönelik ayrımcı uygulamalardan bir diğerinin de yerleşim yerlerinin adlarının Gürcüleştirilmesi olduğu görüşmeciler tarafından belirtilmiştir. Şehir ve kasabaların adları değiştirilmiştir. Örneğin, Sarvan, Marneuli; Başkeçid, Dmanisi; Bolus, Bolnisi; Karayazı, Kardabani olmuştur. Bunların dışında çok sayıda köyle birlikte nehir, dağ, ova adları da değiştirilmiştir. Bu uygulamalar Sovyetler Birliği'nin dağılma sürecinde ve sonrasında devam etmiştir. 1991'de Gamsahurdiya döneminde otuz sekiz Türkçe yer ismi bir defada değiştirilerek Gürcüleştirilmiştir. Şevardnadze döneminde durdurulan bu uygulama daha sonra tekrar canlandırılmıştır. 2010-2011 yıllarında Marneuli'de on sekiz ve Tsalka ilçesinde on iki köyün Türkçe isimleri Gürcüleştirilmiştir. Türk azınlığın tepkisini çekmemek için iskân birimlerinin isimleri sadece resmî harita ve belgelerde gösterilmiş, tabelalarda belirtilmemiştir.⁷⁷ Bazı durumlarda ise, Türkçe yer isimleri Gürcüceye tercüme edilerek harita ve belgelere işlenmiştir. Örneğin, Büyük Beyler, *Didi Beglebi*; Küçük Beyler, *Batara Beglebi* olmuştur.⁷⁸ Yerleşim yerlerinin eski adlarının iadesi konusu, toprak sorunu gibi sürekli gündeme getirilse de, yönetimin bu talepleri dikkate almadığı veya çözümleri bir tarihe attığı, görüşmeciler tarafından ifade edilmiştir.

Bu uygulamaların, önce Şevardnadze ve ardından da Saakaşvili döneminde hız kestiye de, bütünüyle ortadan kalktığını söylemek mümkün değildir. 'Gül Devrimi' sonrası Gürcistan'daki radikal siyasi dönüşüm bazı alanlarda olumlu gelişmeleri mümkün kıldıysa da azınlıkların sorunlarının çözümünde önemli bir ilerleme sağlanamamıştır. Borçalı Türkleri ile yapılan görüşmelerde, 2004 seçimleri öncesinde kendilerine hitap eden Saakaşvili'nin "Azerbaycanlılar [Borçalı Türkleri], bizim kardeşlerimiz ve yurttaşlarımızdır. Ben onları Gürcü halkı gibi koruyacağım" dediği, seçimlere aktif katılımları dolayısıyla

⁷⁷ Jurnal R+ "Kak Vlasti Gruzii 'otblagodarili' Mestnih Azerbaydjanstev za Podderjku". 8 Nisan 2011, <http://www.ia-centr.ru/expert/10222/>.

⁷⁸ Orudjev, R. "Na Sayte Gosreestra İzmeneni Nazvaniya 17 Azerbaydjanstev Sel". 7 Nisan 2011, <http://www.zerkalo.az/2011-04-07/politics/18272p1-georgia-azerbaijan-kvemokartli>.

kendilerine teşekkür ettiği ifade edilmiştir. Ancak, hâlen parlamentoda sadece üç Borçalı Türk milletvekili bulunduğuna dikkat çeken görüşmeciler, Borçalı Türklerinin nüfusu göz önünde bulundurulduğunda çok daha fazla milletvekilinin parlamentoda yer alması gerektiği görüşünü savunmuşlardır.⁷⁹ Görüşmeciler, bu durumun sadece seçimle oluşturulan kurumlarda değil, atamalı idari görevlerde ve yerel yönetimlerde de geçerli olduğuna dikkat çekmişlerdir.

Yapılan görüşmelerde, ayrımcı uygulamalarla ilgili dile getirilen bir diğer örnek de kamu sektöründe istihdamla ilgilidir. Nüfusun % 80'inden fazlasının Borçalı Türklerinden oluştuğu Marneuli yerel yönetiminin başındaki şahsın Gürcü olduğu belirtilmiştir. Marneuli'deki resmi kurumlara atanan Borçalı Türklerinin de sayısının son derece az olduğu vurgulanırken, Gürcü dilini bilmemenin birçok durumda bahane olarak ileri sürüldüğü belirtilmiştir. Gürcüceyi bilen ve bürokraside çalışacak eğitime sahip Borçalı Türklerinin sayısının çok da az olmadığı görüşünü savunan bazı görüşmeciler, sivil bürokrat yetiştiren *Jivaniya Yönetim Okulu*'ndan mezun olan yüzden fazla Borçalı Türkü'nün çok azının bürokraside istihdam edildiğini belirtmişlerdir. Devlet kurumlarında çalışan Borçalı Türklerinin sayısının azlığını vurgulamak isteyen görüşmeciler, bir Borçalı Türkü'nün bürokraside en küçük bir göreve atanmasının dahi bölgedeki Türkçe gazetelerde çok önemli bir haber olarak yer aldığını belirtmişlerdir. Görüşmeciler, ayrıca bölgedeki Borçalı Türk sivil toplum örgütlerinin faaliyetlerinin büyük ölçüde Azerbaycan hükümeti tarafından desteklendiğini vurgulamışlardır.

Sovyet döneminde Borçalı Türkleri için Azerbaycan, hem destek hem de çekim merkezi olmuştur. Gürcistan ve Ermenistan'daki köylerde yaşayan Borçalı Türklerinin topluma entegrasyonları sınırlı

⁷⁹ Borçalı Türkleri arasında birçok aydın, ülkenin politik yaşamında aktif olmamalarının nedenini Saakaşvili yönetiminin baskıcı niteliğine bağlamaktadır. Nitekim 2008 yılında cumhurbaşkanlığı seçimleri sırasında Borçalı Türklerinden Fazil Aliyev adaylığını koymuş, bu amaçla elli bin seçmenin imzası toplanmıştır. Fakat baskılar nedeniyle seçim süreci sonuna dek yürütülemedi, Aralık 2007'de Aliyev adaylığını geri çekmiştir. İlginç olan, Aliyev, adaylığını geri çekmesiyle ilgili yaptığı açıklamada baskıların sadece Gürcistan'dan değil, aynı zamanda Bakü'deki değişik kesimlerden de geldiğini dile getirmiştir. bk. Regnum "Bıvşiy Pretendent na Vıvşiy Post v Gruzii Obratilsya s Jaloboy k Presidentu Azerbaydjana". 2 Aralık 2007, <http://www.regnum.ru/news/929408.html>.

olmuştur. Ancak, Gürcistan ve Ermenistan entegrasyonu teşvik edici politikalar izlememiş, aksine baskıcı bir politika izlemişlerdir. Bu durum, Borçalı Türklerinin Azerbaycan'a bağlılıklarını artırmış, çok sayıda Borçalı Türkü Azerbaycan'a göç etmiştir. Azerbaycan'da önemli görevlere gelebilen ve toplumda statü sahibi olabilen Borçalı Türkleri, Gürcistan'da aynı imkânı bulamamışlardır. Ancak tüm zorluklara rağmen çeşitli örgütler aracılığıyla seslerini duyurmaya çalışmışlardır.⁸⁰ Bunlar arasında 'Azerbaycan Medeniyet Merkezi', 'Gürcistan Benim Vatanımdır', 'Gürcistan Azerbaycanlıları Kongresi', 'Azerbaycanlıların Tiflis Medeniyet Merkezi', 'Gayret', 'Halk Hareketi', 'Gürcistan Azerbaycanlıları Ziyahılar Birliği', 'Birlik', 'Umum-Gürcistan Azerbaycan Cemiyeti', 'Ozan', 'Azerbaycan Gençler Birliği', 'Tolerans', 'İnsan Haklarının Müdafaası İçtimai Birliği' gibi örgütlenmeler sayılabilir. 'Azerbaycan Medeniyet Merkezi' tarafından 15 Mart 2008'den itibaren *Region Press* gazetesi (Azerbaycan dilinde) ve aylık, bilimsel ve popüler yayınlar olarak nitelendirilebilecek *Karapapaklar* ve *Meydan* dergileri yayımlanmaktadır. 'Gürcistan Benim Vatanımdır' cemiyeti *Gürcistan Azerbaycanlıları*, 'Ozan' cemiyeti ise *Ozan* adlı gazeteleri yayımlamaktadırlar. Gürcistan'da faaliyet gösteren bu cemiyetlerin yanı sıra Bakü'de yaşayan Borçalı Türkleri de bölgedeki gelişmeleri yakından takip etmekte ve kamuoyu oluşturmaktadırlar.

Saha araştırmasında yapılan mülakatlarda, Gürcistan'ın idari yapısında yapılan yeni düzenlemelerin, etnik azınlıkları bölgeler bazında Gürcü nüfusla dengelemeyi amaçladığı vurgulanmıştır. Ayrıca Gürcü tarih yazımının, Borçalı Türklerinin Gürcistan'daki varlığına dair tarihî gerçekleri çarpıttığı dile getirilmiş ve entegrasyon adı altında bir Gürcüleştirme politikası izlendiği görüşü savunulmuştur. Tüm bu ayrımcı politikalara rağmen, görüşülen Borçalı Türkleri, Gürcistan'ın toprak bütünlüğü konusunda hiçbir olumsuz tavır ve faaliyet içinde bulunmadıklarını önemle vurgularken, ayrımcı politikaların bu şekil-

⁸⁰ Borçalı Türklerinin tüm cemiyetlerinin adlarında 'Azerbaycanlı' terimi kullanılmaktadır. Yapılan mülakatlarda neden 'Borçalı Türkü' adlandırmasının kullanılmadığı sorusuna görüşmeciler, 'Borçalı Türkü' teriminin kullanılması hâlinde cemiyetlerin resmî kaydında sorun yaşayacaklarını belirtmişler, o nedenle 'Azerbaycanlı' terimini kullandıklarını ifade etmişlerdir.

de devam etmesi hâlinde Gürcistan'daki Borçalı Türk varlığının korunmasının giderek imkânsız hâle geleceğini belirtmişlerdir.

Borçalı Türklerinin aksine, Gürcistan'daki Ahıska Türklerinin⁸¹ nüfusu son derece azdır.⁸² Gürcü yetkililerin verdiği bilgiye göre Gürcistan'da 1,500 Ahıska Türkü yaşamaktadır. Resmî olmayan rakamın 3,000 civarında olduğu yapılan bazı görüşmelerde ifade edilmiştir.⁸³ Yapılan görüşmelerde, Gürcistan'da yaşayan Ahıska Türklerinin Gürcistan'a geri dönüş programı çerçevesinde değil, kendi olanakları ile döndükleri belirtilmiştir. Ahıska Türkü yetkililer görüşmelerde geri dönüş programının çok yavaş ilerlediğini ve hayata geçirilmesinde büyük zorluklarla karşılaşıldığı görüşünü dile getirmişlerdir.⁸⁴

⁸¹ Bu yazıda 'Ahıska Türkleri' teriminin tercih edilme sebebi, grup üyelerinin kendilerini tanımlamak için bu terimi kullanmalarındır. Aslında 'Ahıska Türkleri' etnik adı, 1980'li yıllarda yaygınlaşmış yeni bir etnonimdir. Ahıska Türkleri, görüşmelerde, sürgün öncesinde Ahıska bölgesindeki köylerinde yaşarlarken kendilerini 'Kafkas Türkleri' olarak adlandırdıklarını belirtmişlerdir. Sovyet rejimi boyunca birlikte yaşadıkları halklar da onları 'Türk' olarak adlandırmışlardır. Sovyet rejimi ise, bir dönem Borçalı Türklerinin durumunda olduğu gibi, 'Azerbaycanlı' adlandırmasını kullanmıştır. Grubun Müslümanlaşmış Gürcüler olduğunu ispatlama çabasında olan Gürcistan ise 'Mesh' veya 'Mesketiyali' terimlerini tercih etmiştir. Batı yazınında 'İng. Meskhetian Turks' veya 'İng. Meskhetians' olarak adlandırılan Ahıska Türklerinin adlandırılması meselesinin siyasi boyutu vardır. Aslında çoğunluğu Türklerden oluşan Ahıska Türklerinin içinde az sayıda da olsa Kürt ve Terekeme vardır. Aynı sürgün ve ayrımcılıkları yaşamış olan bu Türk dilli halklar Ahıska Türkleri adı altında birleşmişlerdir. Ahıska Türkleri arasında çok sınırlı sayıda da olsa Müslümanlığı kabul etmiş Gürcü aileleri de olduğu söylenmektedir. Daha ayrıntılı bilgi için bk. (Blandy, 1998) ve (Aydınğün, 2007: 340-341).

⁸² Aksi belirtilmediği takdirde Ahıska Türkleri ile ilgili kısımda verilen bilgiler, belirtilen kaynakların yanı sıra Aşegül Aydınğün'ün 1992'den bu yana yaptığı çeşitli araştırmalara, Türkiye, Kazakistan, Kırgızistan ve Gürcistan'daki Ahıska Türkleri ile yaptığı mülakatlara ve Gürcü yetkililerle akademisyenlerle yaptığı görüşmelere dayanmaktadır.

⁸³ Sumbadze'nin (2007) makalesinde verilen bilgilere göre, 1960'lı yıllarda bazı Ahıska Türkleri Gürcistan'a dönmeye başlamış, bu çerçevede örneğin 1969 yılında 250 aile Abhazy'a'nın Gali bölgesine yerleştirilmiştir. 1980'lerde yine bazı Ahıska Türkü aileler Gürcistan'a dönmüştür. 1990'lara gelindiğinde geri dönen Ahıska Türkü nüfusu toplamda 1,270'tir. Ancak, yazarın dikkati çektiği gibi, geri dönenlerin çoğu, yerel yetkililerin baskısı ve hükümetin bazı uygulamaları nedeniyle Gürcistan'ı terk etmek zorunda kalmışlardır. Sumbadze, 1991-2005 yılları arasında sadece 113 Ahıska Türkü'nün Gürcistan'a döndüğünü belirtmektedir. 2005 yılı itibarıyla geri dönen Ahıska Türkü sayısı 755'tir. Bunlar, başta Guria (Nasakirali ve Naruja) ve İmereti bölgeleri (İaneti) olmak üzere yirmi dört farklı yerleşim merkezinde yaşamaktadırlar.

⁸⁴ Bu veri, Ali Asker'in Ağustos 2011'de Tiflis'te Ahıska Türkleri ile yaptığı mülakata dayanmaktadır.

Yüzyıllarca bu topraklarda yaşamış olan Ahıska Türklerinin nüfus-
ça azlığının nedeni 1944 yılında Stalin tarafından yaşamakta olduk-
ları Ahıska bölgesinden sürülmeleridir.⁸⁵ Ahıska Türkleri, Gürcülerin,
Samtshe-Cavahetya olarak adlandırdıkları, Adıgön, Ahılkelek, Ahıska,
Aspinza ve Bogdanovka *rayon*larını içine alan bölgede yaşamaktaydılar.
Söz konusu bölge, 1578 yılından 1829 yılına kadar Osmanlı toprağı idi.
Ahıska bölgesi 1829 Edirne Anlaşması'nın ardından Rus İmparatorlu-
ğı topraklarına dâhil olmuşsa da, bölge halkının talebi ve 1918 Batum
Konferansı neticesinde tekrar Osmanlı toprağı olmuştur. Bu durum
1921 yılına kadar devam etmiş, ancak aynı yıl imzalanan Moskova (16
Mart) ve Kars (13 Ekim) Anlaşmaları çerçevesinde, Ahıska bölgesi Sov-
yetler Birliği sınırları içinde kalmış ve Türkiye'nin doğu sınırı bu anlaş-
malarla kesinleşmiştir (aktaran Aydıngün, 2008: 4). Daha önce de ifade
edildiğı gibi, 1921 aynı zamanda Gürcistan'ın bağımsızlığının sona er-
diği ve Sovyet güçlerinin ülkenin kontrolünü bütünüyle ellerine aldık-
ları yıldır. Bu tarihten sürgün yılı olan 1944'e kadar geçen sürede Ahıs-
ka Türkleri çeşitli zorluklarla mücadele etmek zorunda kalmışlardır.

1930'lara kadar etkili olan *korenizatsiya* politikası sayesinde Türkçe
eğitim veren okullar kapatılmamışsa da, Ahıska Türkleri Sovyet rejimi
tarafından özellikle Türkiye'ye yakınlıkları dolayısıyla 'güvenilmez
halk' olarak nitelendirilmişlerdir. 1915 Ermeni sürgününün etkileri,
bölgedeki Türkler ve Ermeniler arasındaki ilişkilerin de gerginleşme-
sine yol açmıştır. Bu dönemde Ahıska Türklerinin bir kısmı sınırdan
kaçarak Türkiye'ye göç etmişlerdir. 1930'lara gelindiğinde ise artık
sınırdan Türkiye'ye kaçmak imkânsızlaşmış, Sovyet rejimi bölgedeki
etkinliğini büyük ölçüde pekiştirmiş ve Sovyetler Birliği sınırları için-
de hiç Türk yaşamadığı tezini benimsemiştir. Böylece, Ahıska Türk-
leri, Borçalı Türkleri gibi 'Azerbaycanlı' olarak adlandırılmış ve 'Türk'
milliyeti Sovyet milliyetler politikası çerçevesinde resmen tanınan
milliyetlerden (Rus. *natsiyonal'nost*) sayılmamıştır. Bunun sonucun-
da Türkçe eğitim kaldırılmış, 1939 nüfus sayımında pasaportlarında
'Türk' yazanlar 'Azerbaycanlı' olarak kayıtlara geçmiştir. Öte yandan,
Gürcistan, Ahıska Türklerinin 'Türk' değil, 'Müslümanlaştırılmış Gür-

⁸⁵ Ayrıntılı bilgi için bk. (Conquest, 1970); (Aydıngün, 2001; 2002) ve (Pavel, 2004).

cüler' oldukları tezini öne sürmeye başlamıştır.⁸⁶ Kimliklerine yönelik yapılan tüm müdahalelere rağmen Ahıska Türkleri kendilerini 'Türk' olarak tanımlamaktan vazgeçmemişlerdir.⁸⁷ 1930'lu yıllarda, önde gelen aydınların ve beylerin görüşleri ve toplumsal statüleri nedeniyle Sibirya'ya sürülen Ahıska Türklerinin geri kalanı da İkinci Dünya Savaşı için Sovyet ordusu saflarında cepheye gönderilmiş olanların dışındakiler-1944 yılında Orta Asya'ya sürülmüşlerdir.

Yaklaşık yüz bin Ahıska Türkü insanlık dışı koşullarda, hayvan vagonları içinde Gürcistan'dan Özbekistan, Kazakistan ve Kırgızistan'a sürülmüşlerdir. Ahıska Türklerinin yarıya yakını, sürgün sırasında ya da sürüldükleri ülkelerde ilk yıllardaki sağlıksız koşullar nedeniyle açlık ve hastalıktan ölmüştür. Sürüldükleri ülkelerde 1956 yılına kadar 'özel yerleşim yerleri'nde (Rus. *spetsposeleniye*), belirli bir bölgenin dışına çıkma hakkı olmaksızın bir tür toplama kampı hayatı yaşamışlar ve yerlerinden ayrılmadıklarını kanıtlamak üzere belli aralıklarla özel polis birimine (Rus. *komendatura*) giderek imza atmak zorunda bırakılmışlardır. 1956 yılında 'özel yerleşim'in sona ermesinden sonra, kendi topraklarına dönmek isteyen Ahıska Türklerinin talepleri Sovyet hükümeti tarafından kabul edilmemiş, birçok sürgün halkının tersine sürgün edildikleri yerlerde yaşamaya devam etmişlerdir. Halk düşmanı olarak adlandırılarak sürülen bu halk, sürüldüğü ülkelerde zaman içinde yerel halkların güvenini büyük ölçüde kazanmışsa da, pasaportlarında taşıdıkları özel bir işaret nedeniyle uzun yıllar boyunca yükseköğretim haklarından yoksun olma veya önemli görevlere atanmama gibi ayrımcılıklara maruz kalmışlar, dolayısıyla ağırlıklı olarak kırsal bölgelerde yaşamak ve tarımla geçinmek zorunda kalmışlardır.

1956'dan sonra sürüldükleri topraklara dönebilmek için örgütlü şekilde mücadele eden Ahıska Türkleri, Sovyet rejimi boyunca ne Gür-

⁸⁶ Ayrıntılı bilgi için bk. (Baratashvili, 1998) ve (Blandy, 1998).

⁸⁷ Ahıska Türkleri, Gürcülerin 'Mesh' olarak adlandırdıkları Ahıska Türklerinin Müslümanlaştırılmış Gürcüler oldukları iddialarını Acaraların örneğini vererek eleştirmektedirler. Kendilerinin Acaralardan farklı olduğunu belirten Ahıska Türkleri, Gürcülerin, onların gerçekten Gürcü olduklarına inanmaları hâlinde sürülmeyeceklerini belirtmişlerdir. Müslüman olan Acaraların etnik olarak Gürcü oldukları için sürülmediklerini belirterek görüşlerini desteklemektedirler.

cistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nden ne de Moskova'dan olumlu bir yanıt alabilmişlerdir. Örgütlenmelerde etkin olan isimler de rejimin baskısına maruz kalarak faaliyetlerden el çektirilmiş, tutuklanmış veya sürgün edilmişlerdir. 1960'larda Gürcistan'a münferit geri dönüş teşebbüsleri olmuşsa da bu teşebbüsler başarısızlıkla sonuçlanmıştır. 1970'lerin sonlarında ve 1980'lerde Sovyet rejimi, sayısı az da olsa, bir kısım Ahıska Türkü'nün Gürcistan'a hatta Ahıska bölgesine yerleştirilmelerini planlamış, ancak bu projeler çoğunlukla Gürcü hükümetinin isteksiz tutumu nedeniyle hayata geçirilememiştir. Gorbaçov döneminde Gürcistan hükümeti Ahıska Türklerinin haklarını iade amacıyla bazı yasal düzenlemeler yapmışsa da, onaylanan karar-nameler hayata geçirilememiştir.⁸⁸

Zaman içinde, diğer bütün halklar gibi, yaşam koşulları iyileşen, sürüldükleri bölgelerde kendilerine yeni bir yaşam kuran Ahıska Türklerinin 1989 yılında Özbekistan'da maruz kaldıkları ve nedeni konusunda çok spekülasyon⁸⁹ yapılan, ancak gerçekleştirilen mülakatlarda önceden planlanmış olduğu anlaşılan saldırılar, yüzden fazla Ahıska Türkü'nün ölümüyle sonuçlanmış ve merkezî hükümetin devreye girmesiyle ikinci bir sürgünle sonuçlanmıştır.⁹⁰ Ahıska Türklerinin büyük çoğunluğu Özbekistan'ı ya kendi olanakları ile ya da Moskova'nın hayata geçirdiği program çerçevesinde terk etmek zorunda kalmışlardır. Sovyet hükümetinin Rusya'da farklı bölgelere yerleştirdiği Ahıska Türklerinin önemli bir kısmı Krasnodar'da yaşamakta ve bu bölgede de çok çeşitli ayrımcılıklara maruz kalmaktadırlar.⁹¹

Hâlen dokuz farklı ülkede ve Rusya Federasyonu'nun on sekiz farklı bölgesinde yaşamakta olan Ahıska Türklerinin sürgünü aslında de-

⁸⁸ Kararnameler hakkında daha fazla bilgi için bk. (Aydingün, 2001: 289-296).

⁸⁹ 1989 Fergana olayları değerlendirilirken, o dönemde Moskova yönetimi ve Özbekistan yetkilileri arasındaki ilişkilerin gergin niteliği ve Moskova'nın Özbekistan yönetimi üzerinde bir etkinlik mücadelesi verdiği göz ardı edilmemelidir. Ayrıca mülakat yapılan Ahıska Türkleri Rusya'nın çeşitli bölgelerine gönderildiklerinde oradakilerin geleceklerinden haberdar olduklarını belirtmişlerdir. Ayrıca bk. *Bağımsızlıklarının Yirminci Yılında Orta Asya Cumhuriyetleri, Türk Dilli Halklar, Türkiye ile İlişkiler*, "O'zbekiston Respublikasi: 'Özbek Modeli'" bölümü.

⁹⁰ Ayrıntılı bilgi için bk. (Quinn, 1989); (Khazanov, 1992); (Payin, 1992) ve (Aydingün, 2001: 79-84).

⁹¹ Ayrıntılı bilgi için bk. (Ossipov vd., 1996); (Ossipov, 2000; 2007: 435-487).

vam etmektedir.⁹² Sürgün edildikleri 1944 yılından bu yana Ahıska Türklerinin uğradıkları maddi ve manevi zararın kısmen de olsa telafisi için henüz ciddi bir adım atılmamıştır. Başta Gürcistan olmak üzere, Ahıska Türklerinin yaşadıkları ülkeler, sürgünün ve yaşanan insan hakları ihlallerinin Sovyet rejimi dönemine ait olduğunu her platformda gündeme getirmektedirler. Elbette ki bu görüş doğrudur, ancak bu görüşü ifade edenler Ahıska Türklerine yapılanların sorumluluğunu Sovyet dönemine yüklerken ve yapılanları eleştirirken, samimiyetlerini daha demokratik ve insan halklarına saygılı politikalar izledikleri takdirde ispatlamış olacaklardır.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Türkiye'ye özgürce seyahat etmenin veya göç etmenin mümkün olmaya başlaması, Ahıska Türklerinin Gürcistan'daki topraklarına dönüşlerine dair kanaatlerini önemli ölçüde etkilemiştir, zira onların çoğunun kendilerini ait hissettikleri devlet olan Türkiye'ye göçleri gerçek bir seçenek olarak ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte, birçok Ahıska Türkü de Türkiye'ye göç etmek yerine buldukları ülkelerde yaşamlarını sürdürmeyi seçmişlerdir. Bu ülkelerin başında Kazakistan gelmektedir. Diğer Orta Asya cumhuriyetleri ile karşılaştırıldığında, Kazakistan'da azınlıklara yönelik izlenen devlet politikası, ülkedeki siyasi ve ekonomik istikrar ve refahın bir ölçüde de olsa toplumun tüm katmanlarına yansımaları, bu durumu teşvik eden önemli unsurlardır. Buna rağmen, Gürcistan'a dönüş fikri de bazı Ahıska Türkleri arasında, özellikle de Azerbaycan'da yaşayanların bir kısmında hâlen arzu edilen bir seçenektir. Bu noktada, Gürcistan'a geri dönüş konusunda, Ahıska Türkleri arasında bir fikir birliği olmadığı açıktır. Ahıska Türklerinin sadece bir kısmının, özellikle de Azerbaycan'daki Ahıska Türklerinin, genelde de yaşlıların, Gürcistan'a dönüş fikrine sıcak baktığını belirtmek gerekir.

⁹² Tahminen 70-90 bin kadar Ahıska Türkü Rusya Federasyonu'nda, 50 bin civarında da Türkiye'de yaşamaktadır. Ancak, sezonluk olarak düzensiz göçle Türkiye'ye gelenlerin sayısı bu rakamı yukarı çekmektedir. 8,500-10,000 Ukrayna'da, yaklaşık 15 bin Özbekistan'da, 90-110 bin arasında Azerbaycan'da, 150 bin civarında Kazakistan'da ve yaklaşık 50 bin civarında Kırgızistan'da yaşayan Ahıska Türkü bulunmaktadır. Gürcistan'da, yetkililerin ifadelerine göre 1,500 civarında Ahıska Türkü yaşarken, Krasnodar bölgesinden ABD'ye göç eden 17 bin civarında Ahıska Türkü olduğu bilinmektedir (Aydınğün vd., 2006a:13-14); (Koriouchkina vd., 2007).

1989 yılında Özbekistan'da meydana gelen olaylar, Ahıska Türkleri meselesini Sovyetler Birliği'nin gündemine taşımıştır. Bu gelişmelerin de etkisiyle Ahıska Türklerinin topraklarına dönüşü, Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra Gürcistan'da önemli gündem maddelerinden biri hâline gelmiştir. Her ne kadar, Gürcistan, geri dönüş konusunda Sovyet dönemindeki isteksizliğini bağımsızlık sonrasında da sürdürmüşse de, Batı'ya entegre olma arzusu ve uluslararası örgütlere üye olması, bu konudaki yaklaşımın da gözden geçirilmesini bir anlamda gerekli kılmıştır. Dolayısıyla, 1993-1999 yılları arasında devlet başkanlığı tarafından çeşitli kararname çıkarılmış, geri dönüşü hayata geçirmek üzere projeler geliştirilmiştir. Ancak, Gürcistan yönetimi bu projeleri hayata geçirememiştir.

Ahıska Türklerinin geri dönüşü, esas olarak Gürcistan'ın 1999 yılında Avrupa Konseyi'ne üyesi olmasıyla birlikte daha kapsamlı şekilde ele alınmıştır. Bilindiği gibi, Gürcistan'ın Avrupa Konseyi üyeliği şartlı bir üyeliktir ve şartlardan biri Ahıska Türklerinin geri dönüşünün 2001 yılında başlaması ve 2011 yılında tamamlanmasıdır.⁹³ 1999 yılında Şevardnadze, Ahıska Türklerinin geri dönüşünü düzenleyecek bir Devlet Komisyonu kurulması için kararname çıkartmış, ancak toplumdaki istikrarsızlık ve ekonomik zorluklar nedeniyle program uygulanamamıştır. Ardından 2004 yılında Giorgi Haindrava'nın Çatışmaların Çözülmesinden Sorumlu Devlet Bakanı olmasıyla, geri dönüşün düzenlenmesi çalışmaları tekrar ivme kazanmış, somut adımlar atılmış ve gerekli yasa hazırlanmıştır. Haindrava'nın başkanlığı

⁹³ Ayrıntılı bilgi için Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi'nin 2005 yılında aldığı 1415 ve 1428 sayılı, 2007 yılında aldığı 1477 sayılı kararlara bakılabilir. Tüm bu kararlar temelde Ahıska Türklerinin geri dönüş sürecinin hiçbir gecikme olmaksızın başlatılmasını; bunun için gerekli yasal, idari ve siyasi koşulların yaratılmasını; Ahıska Türklerinin ihtiyaçlarının dikkate alınmasını ve daha da önemlisi kendi bölgelerine dönmelerinin sağlanmasının gerekliliğini vurgulamaktadır. Council of Europe "Resolution 1415, Honouring of Obligations and Commitments by Georgia". 2 Nisan 2007, <http://assembly.coe.int/Main.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta05/ERES1415.htm>; "Resolution 1428, the Situation of the Deported Meskhetain Population". <http://assembly.coe.int/Main.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta05/ERES1428.htm>; "Resolution 1477, Implementation of Resolution 1415 on the Honouring of Obligations and Commitments by Georgia". 21 Kasım 2008, <http://assembly.coe.int/Main.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta06/ERES1477.htm>.

ği dönemi, aynı zamanda, Gürcistan'da ilk kez Ahıska Türklerinin etnik kökeni tartışma konusu yapılmadan bir geri dönüş olabileceğinin sinyallerini de vermiştir. Ancak, kısa süre sonra Haindrava bakanlıktan ayrılmıştır.

Ahıska Türklerinin Gürcistan'a geri dönüşünü düzenleyen yasa tasarısı Avrupa Konseyi yetkilileriyle müzakere edilerek hazırlanmış, tasarı 11 Temmuz 2007 tarihinde Gürcistan Parlamentosu'nun onayını alarak 1 Ocak 2008'de yürürlüğe girmek üzere kabul edilmiştir. Ancak, bu yasa, âdeta geri dönüşü engelleyen nitelikte olduğu gerekçesiyle Ahıska Türk dernekleri ve bazı uzmanlar tarafından eleştirilmiştir.⁹⁴ Tüm bu eleştirilere rağmen, Gürcistan, bu yasa ile Ahıska Türklerinin geri dönüşünü sağlamak üzere ilk kez somut bir adım atmıştır. Bu sürece ABD, Avrupa Konseyi ve özellikle Türkiye destek vermişse de ülkenin içinde bulunduğu istikrarsızlık ortamı ve savaşlar geri dönüş sürecinin ertelenmesine neden olmuş, Gürcü hükümetlerinin öncelikleri başka konulara kaymak zorunda kalmıştır. 2006 yılından itibaren geri dönüş sürecini gerçekleştirmek için ciddi adımlar atılmışsa da, 2008 Ağustosunda Güney Osetya'da gelişen olaylar, Gürcistan'da siyasal istikrarsızlığın giderek artmasına neden olmuş ve Ahıska Türklerinin geri dönüşünü daha zor bir sürece sokmuştur. Ülke bütünlüğünü sağlama konusunda yaşanan zorluklar ve fiilî olarak Güney Osetya ile Abhazy'a'nın Gürcistan'dan kopması, Rusya'nın Gürcistan'ın bu iki güçlü kimlikli bölgesini bağımsız ülkeler olarak tanıması ile farklı bir boyut kazanmış ve Ahıska Türklerinin geri dönüşü büyük ölçüde ülke gündeminden düşmüştür. Son aylarda tekrar gündeme gelen geri dönüş konusu kapsamında Dünya Ahıska Türkleri Birliği (DATÜB) yetkilileri yetmiş Ahıska Türkü'nün Gürcistan'a geri dönüş statüsü alabileceklerine dair Gürcistan yetkilileri tarafından bilgilendirildiklerini duyurmuşlardır. Ayrıca Gürcistan makamları tarafından 5,806 başvurunun incelendiği belirtilmiştir.⁹⁵

⁹⁴ Yasaya yöneltilen eleştirilerle ilgili daha fazla bilgi için bk. (Aydingün, 2006; 2008); (Tarkhan-Mouravi, 2007).

⁹⁵ Egorov, Alexander "Meskhetian Turks Hostages to Geopolitics". 28 Ağustos 2011, <http://www.strategic-culture.org/news/2011/08/28/Meskhetian-Turks-hostages-to-geopolitics.htm>.

Ahıska Türklerinin dönüşü meselesi, Gürcistan için hiç şüphesiz son derece hassas bir konudur ve hayata geçirilmesi de oldukça zor görünmektedir. Bu zorluk sadece Gürcistan'ın içinde bulunduğu ekonomik sorunlardan değil, aynı zamanda ülke içindeki siyasi istikrarsızlık, Ahıska Türklerinin dönüşüne ilişkin kamuoyundaki isteksizlik, özellikle Cavahetya bölgesindeki Ermenilerin olumsuz yaklaşımından kaynaklanmaktadır. Geri dönüş sürecinin, Gürcistan'ın siyasi hayatında belirli bir istikrar çizgisi yakalanmadıkça ve demokratik bir ulus-inşa süreci başlamadan sağlıklı bir şekilde uygulanması mümkün görünmemektedir. Geri dönüşün gündeme geldiği tarihten bu yana Gürcistan'daki en önemli sorunlardan biri, geri dönüş konusunda Gürcü hükümetleri ile Gürcistan kamuoyu arasındaki görüş farklılığıdır. Ahıska Türklerinin sürüldükleri köylerine geri dönüşlerinin gerçekleştirilmesinin, Gürcistan'ın Avrupa Konseyi üyeliğinin bir şartı olduğu hatırlanacak olursa, Gürcü hükümetlerinin bu konuda sergiledikleri siyasi kararlılık anlaşılmaktadır. Ancak, kamuoyunun geri dönüşü sıcak bakmaması ve ülkedeki siyasi istikrarsızlık hükümetlerin adım atmasını zorlaştırmaktadır. Dolayısıyla, siyasi kararlılığın, Ahıska Türklerinin geri dönüşünü hayata geçirmek için yeterli olmadığını belirtmek gerekmektedir.

Ahıska Türklerinin kendi köylerine geri dönüşlerinin zorluğu ve bölge halkının buna tepkisi, geri dönüş sürecinin gündemde olduğu dönemlerde Ahıska Türklerinin nereye yerleştirileceği tartışmasını sürekli canlı tutmuştur. Son dönemlerde tekrar Gürcistan gündeminde yerini alan Ahıska Türklerinin geri dönüşü kapsamında yürütülen tartışmalarda, geri dönenlerin Güney Osetya'ya yerleştirilmelerinin düşünüldüğü, o bölgede boş evler bulunduğu ve bu evlerin Ahıska Türklerine tahsis edilebileceği gibi görüşler dile getirilmektedir.⁹⁶

Gürcistan'dan Türkiye'ye ve Türklere Bakış

Gürcülere göre Türkiye, Gürcistan için iyi bir komşu ve müttefikdir. Görüşme yapılan Gürcülerin çoğu, Sovyetler Birliği dağıldığı günden

⁹⁶ Egorov, Alexander "Meskhetian Turks Hostages to Geopolitics". 28 Ağustos 2011, <http://www.strategic-culture.org/news/2011/08/28/Meskhetian-Turks-hostages-to-geopolitics.htm>.

itibaren Türkiye'nin Gürcistan'ın yanında yer aldığını ve Gürcistan'a her türlü desteği sağladığını belirtmişlerdir. Türkiye ile ilişkilerin her geçen gün gelişmesi, vizenin kaldırılması ve serbest dolaşım süresinin pasaportsuz doksan güne çıkarılması doğrultusunda yapılan çalışmalar takdirle karşılanmaktadır, zira bu gelişmenin, Gürcistan'ın en büyük sorunlarından olan işsizliğin azalmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. İkamet süresinin çok kısa olması, çalışma izni bulunmayan Gürcülerin Türkiye'de kalmasını zorlaştırmaktadır. Bu sorun, genellikle, sürekli iki ülke arasında giriş-çıkış yapmakla aşılmaya çalışılmaktadır. Kalış süresinin doksan güne çıkarılmasının birçok sorunun çözümünü kolaylaştırdığı mülakatlarda dile getirilmiştir. Öte yandan, Gürcistan-Rusya ilişkilerindeki gerginlik ve devam eden vize sorununun, Gürcistan vatandaşlarının Rusya'da çalışmasını son derece zorlaştırdığı, Türkiye ile ilişkilerin geliştirilmesinin ve yukarıda belirtilen nitelikteki yasal düzenlemelerin Rusya ile yaşanan zorlukların telafi edilmesi açısından büyük önem taşıdığı dile getirilmiştir.

Gürcülerin Türkiye'ye bakışı hususunda bazı Gürcü aydınlar, özellikle akademisyenler, Cumhurbaşkanı Saakaşvili'nin Türkiye'ye bakışını örnek göstererek 'çok olumlu' olarak nitelemişlerdir. Saakaşvili'nin Türkiye ile ilişkilere ve Türk diline verdiği önemi vurgulayarak Türkçe eğitim yapan okulların açılmasına doğrudan destek sağladığını hatırlatmışlardır.⁹⁷ Saakaşvili'nin kamuoyu karşısındaki konuşmalarında Türkiye'ye ve Atatürk'e büyük değer atfetmesinin Türkiye hakkında olumlu bir imajın oluşmasını teşvik edici nitelikte olduğu belirtilmiştir. Görüşülen aydınların bir kısmı, özellikle bağımsız araştırmacılar,

⁹⁷ Gürcistan'da çeşitli Türk okulları ve bir uluslararası üniversite (Uluslararası Karadeniz Üniversitesi) bulunmaktadır. Bu eğitim kurumları Çağlar Gürcistan Eğitim Kurumlarına ait vakıf okullarıdır. Tiflis Özel Demirel Okul Öncesi Okulu (3-6 yaş), Tiflis Işık İlkokulu-Lisesi, Batum R. Şahin Dostluk Okulu, Kutaisi N. Nikoladze İlkokulu, Rustavi Rustaveli İlkokulu (1-6.sınıflar) faaliyettedir. Tiflis Özel Demirel Koleji, Batum R. Şahin Dostluk Lisesi, Kutaisi N. Nikoladze Lisesi, Rustavi Rustaveli Lisesi de (7-12. sınıflar) eğitim vermektedir. Tiflis'te ise oniki yıllık eğitim veren Nikoloz Tsereteli Uluslararası Okulu vardır. Eğitim dilinin İngilizce olduğu Uluslararası Karadeniz Üniversitesi 1995 yılında açılmıştır. Üniversitede Sosyal Bilimler Fakültesi, İşletme Fakültesi, Beşeri Bilimler Fakültesi, Eğitim Fakültesi ve Mühendislik Fakültesi bulunmaktadır. Bunların dışında yine Tiflis, Batum, Kutaisi, Rustavi ve Marneuli'de Çağlar Gürcistan Eğitim Kurumlarına ait üniversite hazırlık kursu ve dil eğitimi merkezleri bulunmaktadır.

bu değerlendirmenin toplumun algısını objektif olarak yansıtmadığını ifade ederek, gerçek düşüncelerin farklı olduğunu ve bunun açıkça ifade edilmesinin sağlıklı bir değerlendirme olacağını belirtmişlerdir.

Türkiye'ye ilişkin farklı görüşleri bir araya getirdiğimizde, yapılan genel değerlendirmelerde öne çıkan hususlar, Türkiye'nin Gürcüler için iyi zaman geçirilecek, tatil yapabilecekleri, ticaret yapabilecekleri komşu bir ülke olduğu yönündedir. Türkiye'nin verdiği askerî destek ve eğitim bilinmekte ve olumlu karşılanmaktadır.⁹⁸ Ancak, 2008 yılında Güney Osetya'da yaşanan savaş sırasında Türkiye'nin yaklaşımının hoş karşılanmadığı belirtilmiştir. Yapılan görüşmelerde, Gürcistan'ın Türkiye ile yakın ilişkileri olması gerektiği belirtilmişse de, Türkiye'nin tam anlamıyla güvenilemeyecek bir ülke olarak algılandığı tespit edilmiştir.

Gürcistan-Türkiye ilişkilerinin durumu üzerine konuşulduğunda, Gürcü aydınların görüşleri son derece dikkat çekicidir. Türkiye-Gürcistan ilişkilerinin gittikçe yoğunlaşması, Gürcistan'da bazı çevrelerde endişe ile karşılanmaktadır. Bu çevrelere göre, Gürcistan, bir taraftan Azerbaycan, diğer taraftan da Türkiye'nin ekonomik tahakkümü altına girmektedir. Türkiye'nin Gürcistan'daki etkisinin artması, Gürcü kimliği ve Ortodoksluk için bir tehlike olarak görülmektedir. İki ülkenin tarihî geçmişi, kuşkusuz bugünkü bakış açısını önemli ölçüde etkilemektedir.

Gürcü toplumunun hafızasında Türkler, Osmanlılar, daha önce de Selçuklular, 'işgalci' güç olarak yer etmiştir. Bu düşünce Gürcistan'da tarih yazımı, edebiyat ve deyimlere yansımış ve günümüze kadar gelmiştir. Sovyet döneminde Gürcistan, özellikle 'Soğuk Savaş'ın başlarında, Moskova'nın doğrudan talimatları ve denetimi doğrultusunda Türkiye'ye karşı aktif propaganda yapma aracı olarak kullanılmıştır.

İkinci Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru, 16 Aralık 1945'te müttefik ülkelerin (ABD, Büyük Britanya, SSCB) dışişleri bakanlarının Moskova'da yapacağı zirveden iki gün önce Tiflis'teki 'Komünist' gazetesi, *Beriya*'nın talimatıyla Gürcü akademisyenleri, S. Canaşiya ve N. Berdzenişvili'nin 'Türkiye'den Yasal Taleplerimiz Hakkında' başlık-

⁹⁸ Türkiye, Gürcistan Ordusunun NATO standartlarında hazırlanması yönünde de büyük çaba harcamıştır. Türkiye Gürcistan'a kırk milyon doları aşan boyutta askerî yardımda bulunmuş, Gürcü subayların yetiştirilmesinde önemli sorumluluklar üstlenmiştir.

lı bir mektubunu yayımlamıştır. Bu mektupta Gürcü akademisyenleri, eski İbery devletinin sınırlarını Türkiye'nin Sivas vilayetine kadar genişletmiş ve Trabzon'u da Megrel ülkesinin başkenti olarak tanımışlardır. 'Gürcü halkının zor yıllarında, 1920-1921 yıllarında Türklerin, Gürcistan'a girerek Ardahan, Oltu, Artvin ve Batum bölgesinin güney kısmını işgal ettikleri ve eski Gürcü topraklarına kattıkları'⁹⁹ yönündeki Soğuk Savaş dönemi propagandası, Gürcü toplumunun hafızasında yer etmiş, Türklerin, tarihî Gürcü topraklarını işgal ettiğine dair görüş yaygınlaşmış ve zaman içinde Türkiye algısını etkileyen bir unsur hâline dönüşmüştür. Tarihsel süreç içinde yaşananların algılanış biçiminin toplumların hafızalarında bıraktığı iz kuşaktan kuşağa aktarılmakta ve Gürcistan halkının çoğunun Türk ve Türkiye algısını biçimlendirmeye devam etmektedir.

Mülakatlar sırasında görüşmecilerin bir kısmı, Türkiye'nin bazı durumlarda bir tehdit olarak algılanabildiği hususunu vurgulamışlardır. Türkiye'nin Acaristan politikası bir örnek olarak verilmiş ve Türklerin, Acaristan'daki faaliyetlerinin bir amacının da bölgede Gürcü kimliğini zayıflatmak olduğuna dair bir kanaatin varlığından söz etmişlerdir. Batum'da Osmanlı dönemine ait Aziziye Camisi'nin Türkiye tarafından onarımı bazı çevrelerde büyük tepki uyandırmış ve Türkiye'nin bölgede İslam'ın güçlenmesi yönünde çalışmalar yürüttüğünün düşünüldüğü ifade edilmiştir. Sosyolojik araştırmalar yapan bir sivil toplum örgütü mensubu ile yapılan görüşme sırasında, özellikle Acaristan'ın kırsal kesimlerinde Aslan Abaşidze döneminde yürütülen Hristiyanlaştırma çalışmalarının sürdürüldüğü, bu konuda başarılı sonuçlar elde edildiği belirtilmiştir. Türklerin Acaristan'daki faaliyetlerinin, Gürcistan'da ulus inşası açısından son derece önemli bir unsur olarak görülen ve bir anlamda Gürcü kimliğinin ayrılmaz bir parçası olarak nitelendirilen Ortodoks Hristiyanlığın yaygınlaştırılmasının önünde engel olarak algılandığı tespit edilmiştir.

Gürcistan toplumunun hassasiyet gösterdiği konulardan biri de Abhazya ve Güney Osetya sorunudur. Gürcülere göre Türkiye'de güçlü bir Abhaz lobisi vardır ve bu lobi aracılığıyla Abhazya, Türkiye'yi

⁹⁹ Bu konuda kapsamlı bilgi için bk. (Hasanlı, 2011).

kullanarak dışa açılmak istemektedir. Her ne kadar, Türkiye'nin Gürcistan'ın toprak bütünlüğünü tanıma konusundaki hassas tutumu Gürcü kamuoyu tarafından memnuniyetle karşılanırsa da, Abhaz kökenli Türk müteşebbislerinin kurduğu ticari ilişkiler eleştirilmekte ve Türk gemilerinin Gürcistan kara sularını ihlal ettiği belirtilmektedir. Türkiye'nin Abhazya ve Güney Osetya ile herhangi bir resmî ilişkisi bulunmamakla birlikte mülakatlarda, bazı Türk vatandaşlarının, özellikle Abhazya'daki ticari faaliyetleri ve kişisel ilişkilerinin Gürcistan yetkililerini ve kamuoyunu rahatsız ettiği belirtilmiştir.¹⁰⁰

Öte yandan, Türkiye'ye dair algı sorulduğunda gündeme getirilen konulardan biri de, Türkiye'deki Gürcü kökenli Türk vatandaşlarıdır. Gürcü akademisyenler, Türkiye'de yaşayan soydaşlarından bahsederken, dil ve din gibi iki önemli değeri kaybettiklerini, tam anlamıyla Türkleştiklerini 'üzüntüyle' ifade etmişlerdir. Türkiye'de çok sayıda Gürcü kökenli bürokrat ve siyasetçinin olduğunu, fakat bu kişilerin 'Gürcülüklerini unuttuklarını' vurgulamışlardır.

Vurgulanması gereken önemli ve aslında Türkiye'nin ve Türklerin, Gürcistan'daki algısıyla da yakından ilişkili olan bir sorun, Gürcistan'ın son onbeş yıldır çok sayıda Türk gemisine el koyması ve çok sayıda Türk vatandaşını tutuklamasıyla ilgilidir. Bu olayların bir kısmı hiç şüphesiz Abhazya ile ilgilidir. 1995'ten itibaren Gürcistan, Türkiye ve Rusya'nın Abhazya'ya yönelik uygulamaya başladığı ambargoya Rusya 2008 yılında Abhazya'nın bağımsızlığını tanıdıktan sonra son vermiştir. Türkiye vatandaşlarının da Abhazya ile ticari ilişkilerini bir ölçüde sürdürmesi ve Türkiye'deki Abhazların Abhazya ile ilişkileri Gürcistan'daki Türkiye algısını etkilemektedir.¹⁰¹ Gürcistan'ın Abhazya'ya

¹⁰⁰ Abhazya'da yaşamış ve akrabalarının büyük bir kısmının hâlâ orada bulunduğunu ifade eden bir akademisyen, Abhazya'nın kapalı bir ülke olduğunu, çok ciddi sorunlarının olduğunu, Rusya'nın tahakkümü altında bulunduğunu, Türkiye'nin Abhazya ile ilişkilerini sadece Rusların müsaade edeceği bir düzeye kadar geliştirebileceğini söylemiştir.

¹⁰¹ Ambargo nedeniyle Türkiye'den Abhazya'ya mal götüren gemilerin varış noktası Rus limanları olarak gösterilmektedir. Sohum'a giden bu gemiler Gürcistan'ın hücum botları tarafından durdurulmaktadır. Hukuki açıdan incelendiğinde 'açık denizlerin serbestliği' ilkesi (1958 tarihli Cenevre Açık Deniz Sözleşmesi ve 1982 BM Deniz Hukuku Sözleşmesi) ihlal edilmekte ve gemilere el konularak (AIS cihazlarının kapatılması gibi) deniz hukuku kurallarına aykırı bir tutum izlenmektedir. Daha fazla bilgi için bk. (Ece, 2009). Ancak yukarıda ifade edilen uluslararası deniz hukuku ihlallerine rağmen, gemilerin ambargoyu ihlal ettiği bir gerçektir.

yönelik baskıları sadece uluslararası sulardaki gemilere yönelik uygulamalarıyla sınırlı değildir. Gürcistan'da bulunan ya da giriş yapan Türk iş adamlarının Abhazy'a da seyahat ettikleri tespit edildiğinde hapse atılmaları söz konusu olabilmektedir.

Diğer yandan, Gürcistan'daki Türk vatandaşlarının basit tartışmalar ve anlaşmazlıklar sonucunda da tutuklanabildikleri dile getirilmektedir. Rüşvetin hâlen yaygın olduğu ülkede bu tür olayların para sızdırma için kullanılabilirdiği bazı görüşmeciler tarafından belirtilmiştir. Her ne kadar, Türkiye'nin Gürcistan'daki resmî yetkilileri, ülkedeki yasal düzenlemeler dikkate alındığında tutuklamalarda hukuka aykırılık olmadığını belirtmişlerse de, Gürcistan'daki bazı Türk iş adamları bu uygulamaların yabancı iş adamları üzerinde baskı kurmaya yönelik haksız uygulamalar olduğu görüşünü savunmuşlardır.

Gürcistan'da tutuklu Türk vatandaşlarının durumu iki ülke ilişkilerine olumsuz bir şekilde yansısı da, bu konu, aslında Türkiye'nin gündemini meşgul etmemektedir. Oysaki tutuklu sayılarındaki artış, Türkiye'deki tutuklu yakınlarını bir dernek kurmaya sevk etmiş ve bu dernek bir sivil toplum kuruluşu olarak faaliyet göstermeye başlamıştır.¹⁰²

Türk basınında yer alan bir haberde gündeme getirilen bu konu, Türkiye'nin Gürcistan'daki bir konsolosluk yetkilisinin sözlerine yer vermekteydi.¹⁰³ Haberde, konsolosluk yetkilisi tutuklamalarla ilgili Türk vatandaşlarının görüşlerini aktaran ve Türk vatandaşlarının büyük bir kısmının haksız suçlandıklarını, adil yargılanmadıklarını, orantısız cezalara mahkûm edildikleri inancında olduklarını belirtmiş

¹⁰² Şubat 2011'de Gürcistan Mağdur Aileler Derneği tarafından organize edilen ve Rize, Trabzon, Artvin başta olmak üzere tutuklu ve hükümlü yakınları olan yaklaşık yediyüz kişi bir eylem düzenleyerek, Sarp Sınır Kapısı'ndan eroin soktukları iddiası ile cezaevlerinde tutuklu bulunan Türklerin serbest bırakılmasını istemişler. Burada bir konuşma yapan Mağdur Aileler Derneği Başkanı Nuriye Kaputoğlu, Gürcistan'ın Acaristan bölgesinde bulunan cezaevlerinde "Türlere yönelik ağır uygulamalar yapıldığını ve bu uygulamaların Nazi kampında bile görülmediğini" savunmuştur. Cihan Haber Ajansı "Gürcistan'daki Cezaevlerinde Tutuklu Bulunan Türk Vatandaşlarının Yakın Akrabaları, Sarp Sınır Kapısı'nda Eylem Yaptı-ARTVİN". 6 Şubat 2011, <http://www.istanbulburda.com/Gurcistan-daki-cezaevlerinde-tutuklu-bulunan-Turk-vatandaslarinin-yakin-akrabalari,-Sarp-Sinir-Kapisi-nda-eylem-yapti-ARTVIN-80816>.

¹⁰³ Pazarıcı, Emin "Dışışleri de Farkında". 1 Nisan 2011, http://www.takvim.com.tr/Yazarlar/eminn_pazarci/2011/04/01/disisleri-de-farkinda.

ve ayrıca cezaevi şartlarının da son derece kötü olduğuna dikkat çektiklerini aktarmıştır. Aynı haberde Dışişleri Bakanlığının bazı girişimlerde bulunduğu da ifade edilmiştir.

T.C. Başbakanı ve Dışişleri Bakanı, Gürcistan'ın üst düzey yetkilileriyle yaptığı görüşmelerde Gürcistan'da çeşitli suçlardan dolayı cezaevlerinde bulunan Türk vatandaşı tutukluların salıverilmesi yönündeki isteklerini dile getirmişlerdir. Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun 10 Şubat 2011'de Acara Özerk Cumhuriyeti Başbakanı Levan Varşolomidze ve Gürcistan Devlet Başkanı Mihail Saakaşvili ile görüşmesinin ardından Nisan ve Mayıs aylarında oniki kişi serbest bırakılmıştır. Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın Batum'a yaptığı ziyaretten sonra, Haziran ayında, on yedi kişi daha salıverilmiştir.¹⁰⁴

Şubat 2011'de Ordu'yu ziyaret eden Acaristan Başbakanı Levan Varşolomidze, Gürcistan'daki tutuklu vatandaşlarla ilgili bir gazetecinin sorduğu soruya, Gürcistan'da her tutuklamanın kanunlara uygun olduğunu, tutuklamalarla ilgili konuların dışişleri bakanları düzeyinde ele alındığını ve Gürcistan'da her suç işleyeninin cezalandırılacağını belirtmiş ve bunlara mahkemelerin karar vereceğini eklemiştir.¹⁰⁵

En son Ağustos 2011'de Gürcistan Mağdur Aileleri Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği üyeleri, Trabzon Gazeteciler Cemiyeti'nde bir basın toplantısı düzenleyerek Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'a çağrıda bulunmuş, yakınları derneğe başvuran ve haksız uygulamalardan yakınan yirmi bir Türk vatandaşının Gürcistan'da tutukluluk hallerinin devam ettiğini açıklamışlardır.¹⁰⁶ Sadece Türkler değil, birçok Gürcistan vatandaşı da ülkede uygulanan cezalandırma sisteminin adalet ve hakkaniyetten yoksun olduğunu, cezalandırmanın gerçek amacının suçluyu ıslah etmek ve suçu önlemek olmadığını söylemişlerdir. Buna benzer görüşleri ticari faaliyette bulunan Borçalı Türklerinden de dile getirenler olmuştur. Yapılan görüşmelerde vergi, lisans, ticari işletme faaliyetleri

¹⁰⁴ Kutlu, Selma "Türk Tutsaklar Ağlayarak Döndü". 11 Haziran 2011, <http://www.sabah.com.tr/Yasam/2011/06/11/turk-tutsaklar-aglayarak-dondu>.

¹⁰⁵ Haberx "Gürcistan Acara Özerk Cumhuriyeti Başbakanı Ordu'da". 2 Şubat 2011, [http://www.haberx.com/gurcistan_acara_ozerk_cumhuriyeti_basbakani_orduda\(17,n,10597833,220\).aspx](http://www.haberx.com/gurcistan_acara_ozerk_cumhuriyeti_basbakani_orduda(17,n,10597833,220).aspx).

¹⁰⁶ Avcı, Ömür "Başbakan'a Gürcistan Çağrısı". 22 Ağustos 2011, http://www.dha.com.tr/basbakana-gurcistan-cagrisi-flashaber_199635.html.

konularında, kanun uygulayıcıların halka karşı çok sert davrandıklarını, sorunların yargı yoluyla değil, idari ve kolluk kuvvetlerinin baskısı ile 'çözüldüğünü' söylemişlerdir. Muhalefetin hükümete yönelik en büyük eleştirilerinden biri de, ülkede hâlen kontrol altına alınamamış rüşvet mekanizmasıdır. Her ne kadar, Saakaşvili döneminde, rüşvet ve yolsuzlukla tabanda mücadelede bir yol kat edildiyse de, hükümetin kendisinin baskı ve şiddet yoluyla vatandaşların mülkiyet, mal varlığı ve özel teşebbüs haklarını sınırlandırdığı ifade edilmiştir. Saakaşvili yönetiminin 'demokratik' olmadığı görüşünü savunan Gürcistan muhalefetinin bazı üyeleri de Saakaşvili hükümetinin dört ayak-güç, korku, para ve propaganda-üzerinde durduğunu, zaman içinde insanların siyasi hak ve özgürlükler alanının giderek daraltıldığını ve Gürcistan'da bir 'Singapurlaşma' döneminin yaşandığını belirtmişlerdir.

Borçalı Türklerinin Türkiye'ye bakışı ile ilgili olarak yapılan görüşmelerde, Borçalı Türkleri, Gürcistan topraklarındaki izlerinin silinmesine yönelik girişimler olduğunu düşündüklerini ve bundan büyük rahatsızlık duyduklarını ifade etmişlerdir. Türkiye'nin Borçalı'ya gereken ilgi ve dikkati gösterdiğini hissetmek istemektedirler. Borçalı Türklerinin aydınları ve önde gelenleri ile yapılan mülakatlarda Türk olduklarını, tarihsel süreçte zorunlu göçlere maruz kaldıklarını, Türkiye'deki Karapapakların yakın akrabaları olduklarını vurgulamışlardır. 'Türkiye'nin, bize kendi toplumunun bir parçası olarak bakmasını; kültürümüzün, geleneklerimizin kaybolmaması için destek vermesini istiyoruz' demişlerdir.

Değişik kesimlerden kişilerle yapılan mülakatlarda Borçalı Türkleri, hem dinî değerlerinin hem millî değerlerinin korunabilmesi ve geliştirilebilmesinde Türkiye'nin desteğinin büyük önemi olduğuna dikkat çekmişlerdir. Bazı aydınlarla yapılan görüşmelerde mezhep farklılığının Borçalı Türklerini bölen bir unsur hâline dönüşmemesi için Türklüğün ortak payda olarak öne çıkarılmasının daha doğru olacağı görüşü aktarılmıştır.¹⁰⁷ Borçalı Türklerinin yaşadıkları köylerin girişi-

¹⁰⁷ Yapılan mülakatlarda bazı görüşmeciler, mezhep farklılığının zaman içinde daha belirgin hâle gelebileceği konusunda duydukları endişeyi dile getirmişler, bu konunun istismara açık olduğunu ve bazı bölgesel aktörler tarafından da kullanıldığını ifade etmişlerdir.

ne haç dikildiği, oysa köylerin çoğunda Hristiyanların yaşamadığı belirtilmiş, camilerin tescili ve onarımı konularında önemli zorluklarla karşılaşıldığı ifade edilmiştir.

Mülakatlarda Borçalı Türkü aydınlar tarafından vurgulanan bir diğer husus da, Borçalı Türklerinin, Türkiye'nin Gürcistan ile ilişkilerinin bir parçası olma ve Türkiye'nin Gürcistan vatandaşlarına sağladığı bazı olanaklardan faydalanma istekleridir.¹⁰⁸ Borçalı Türklerinin eğitim sorunları üzerinde önemle duran bazı görüşmeciler, bu alanda Türkiye'nin katkılarına ihtiyaç olduğunu vurgulamışlardır. Türkiye'nin Gürcistan vatandaşlarına sağladığı burs olanaklarından Borçalı Türk gençlerinin yararlanmadığını belirten bazı görüşmeciler, onlara ayrı bir kontenjan ayrılması veya başka olanaklar sağlanması taleplerini dile getirmişlerdir. Bazı görüşmeciler, Borçalı Türklerinin Türkiye'de eğitim almasının sadece kendi kariyer ve gelecekleri açısından değil, Gürcistan'daki Türk özel sektörü ve Türkiye-Gürcistan ilişkileri açısından da önemli olduğunu ifade etmişlerdir.

Borçalı'dan her zaman Azerbaycan'a bir göç olduğunu hatırlatan bazı görüşmeciler, Borçalı Türklerinin Gürcistan'da karşılaştıkları zorluklar nedeniyle Azerbaycan'a yerleşmeyi, orada en azından bir gayrimenkule sahip olmayı hedeflediklerini belirtmişlerdir. İşsizlik nedeniyle göçün sadece Azerbaycan'a değil, Türkiye'ye doğru da yöneldiği ifade edilmiştir. Göç ettikleri yerlerde vatandaşlık sorunuyla karşılaştıklarını hatırlatan görüşmeciler, daha önceleri toplu olarak ve çok daha kolay bir şekilde vatandaşlık alınabilen Azerbaycan'da vatandaş olmanın giderek zorlaştığını belirtmişlerdir. Türkiye'de de vatandaşlık sürecinin uzun sürdüğü dile getirilmiş, Azerbaycan ve Türkiye'nin politikasının Borçalı Türklerinin Gürcistan'a entegrasyonu yönünde olduğu ifade edilmiştir. Göç edenlerin Türkiye ve Azerbaycan'daki sorunlarının çözümü konusunda destek isteyen görüşmeciler, Gürcistan'da yaşayanlara yapılan yardımların artırılması gerektiğini vurgulamışlardır.

¹⁰⁸ Örneğin, 23 Nisan çocuk şenliklerine ve diğer etkinliklere neden Borçalı Türk çocuklarının katılmadığını anlamadıklarını söyleyen görüşmeciler, Borçalı Türklerinin Gürcistan'daki en büyük azınlık olduğunu hatırlatmış ve Gürcülerden sonra en kalabalık grup olduklarının en azından Türkiye tarafından dikkate alınmasını istediklerini vurgulamışlardır.

Gürcistan'daki Ahıska Türklerinin Türkiye'ye bakışına değinmek gerekirse, öncelikle, Gürcistan'daki Ahıska Türklerinin sayısının azlığı ve yakın zamana kadar Gürcistan devletinin onlar üzerindeki etkisini göz önünde bulundurmak gerekmektedir. 1992 yılında Gürcistan devletinin desteği ile ülkede yaşayan az sayıdaki Ahıska Türkü'nün kurduğu Hsna adlı dernek, uzun yıllar Gürcistan'ın, Ahıska Türklerinin Gürcü olduğuna dair tezini desteklemiştir (Baratashvili, 1998). Dolayısıyla, bu dernek, diğer bütün eski Sovyet cumhuriyetlerinde yaşayan Ahıska Türklerinin ve onların kurmuş oldukları derneklerin görüşleriyle taban tabana zıt iddiaları savunmuştur. Ancak, bu durum, 1999 yılından itibaren, Gürcistan'ın Avrupa Konseyi üyeliği sonrasında oluşan konjonktürde değişmeye başlamıştır. *Hsna*'nın meşruiyetinin sınırları, zaman içinde uluslararası düzeyde de anlaşılmıştır. Son yıllarda Gürcistan'daki Ahıska Türkleri yeni bir örgütlenmeye gitmiş ve diğer eski Sovyet cumhuriyetlerindeki Ahıska Türk dernekleri ile iletişim hâlinde çalışmaya başlamışlardır. Dünya Ahıska Türkleri Birliği'nin (DATÜB) kurulmasının ardından, DATÜB çatısı altında diğer derneklerle bütünleşen Gürcistan'da kurulan Ahıska Türkleri Derneği, geri dönüşün hayata geçirilmesi konusunda faal bir şekilde çalışmaktadır. Dernek yetkilileri, Türkiye'nin her konuda çok önemli bir destek olduğunu belirtmişlerdir. Geri dönüşün, maddi durumu iyi olmayan Ahıska Türkleri için oldukça zor olduğunu ifade eden yetkililer, Türkiye'nin desteğinin bu konuda da devam etmesinin çok önemli olduğunu dile getirmişlerdir.¹⁰⁹

Yapılan görüşmeler sırasında, Gürcistan'daki Türk yetkililerinin kişisel inisiyatif ve bakış açılarının da çok önemli olduğu belirtilmiştir. Görüşülen Borçalı Türkleri, bazı yetkililerin Borçalı bölgesi ile yakından ilgilendiklerini, bayramlarda, özel günlerde ve kültür etkinliklerinde kendilerini yalnız bırakmadıklarını vurgulamışlardır. Buna rağmen, Türk yetkililerinin Gürcü makamları ile ilişkilerinde 'aşırı

¹⁰⁹ bk. "Azerbaycan" bölümü; ayrıca bk. *Bağımsızlıklarının Yirminci Yılında Orta Asya Cumhuriyetleri, Türk Dilli Halklar, Türkiye ile İlişkiler*, "Avrasya'nın Merkezinden Dünyaya Açılan Ülke: Kazakistan" bölümü.

tedbirli' davrandıkları dile getirilmiştir.¹¹⁰ Bu durum karşısında büyük üzüntü duyduklarını, kendilerinin hiçbir zaman Türkiye için sorun teşkil edecek eylemlerin parçası olmadıklarını ve Gürcistan'ın toprak bütünlüğüne ve yasalarına her zaman saygılı olduklarını ifade etmişlerdir.¹¹¹

Gürcistan'daki Türk yetkilileri ile yapılan görüşmelerde, iki ülke ilişkilerinin güçlü niteliğine dikkat çekilmiş ve Türkiye ile Gürcistan'ın komşu ülkeler olmasının yanı sıra Kafkasya ve Orta Asya'nın önemli projelerinin parçası oldukları belirtilmiştir. Bu anlamda, Gürcistan, Türkiye için önem arz ederken, Türkiye'nin de Gürcistan için çok önemli olduğunun bilindiğini dile getirmişlerdir. Önemli projeler arasında elbette ilk akla gelenin BTC Petrol Boru Hattı Projesi olduğu, BTE Doğal Gaz Boru Hattı ve BTK Demir Yolu¹¹² Projeleri'nin de iki ülkeyi birbiri için önemli kıldığını söylemişlerdir. Gürcistan ve Türkiye arasındaki bağların sadece siyasi olmadığı belirtilmiş, tarihî ve kültürel bağların da iki ülkeyi birbiri için önemli hâle getirdiği vurgulanmıştır. Türkiye'nin Acaristan Özerk Cumhuriyeti üzerindeki garantörlük hakkı ve Gürcistan'da önemli sayıda Müslüman'ın ve Türk'ün yaşıyor olması, iki ülkeyi birbirine bağlayan diğer unsurlar olarak ifade edilmiştir. Ayrıca Gürcistan'daki bazı ihtiyaçlara dikkat çeken yetkililer tarım, turizm ve ticaret konularında Gürcistan yetkililerinin iş birliğine hazır olduklarını belirtmişlerdir.

¹¹⁰ Bu tespit, Ahıska Türkleri için de geçerli bir tespittir. Gürcistan, bağımsızlığını ilan ettikten sonra uzun bir süre Türk yetkilileri Ahıska Türkleri meselesini gündeme getirmekten imtina etmişlerdir. Bu konu, Türkiye tarafından ancak Gürcistan'ın Avrupa Konseyi üyeliği sonrasında gündemde tutulmaya çalışılmıştır.

¹¹¹ Mülakat yapılan bir Borçalı Türk sivil toplum örgütü üyesi, Gürcistan'ın toprak bütünlüğünün sadece konfederatif bir yapıyla korunabileceği fikrini savunmuş ve bazı gerçekleri görmek gerektiğini belirtmiştir. Gürcü, Abhaz, Oset ve Acara özerk birimlerinden oluşan bir Gürcistan Konfederasyonunun kurulmasının zaruri olduğunu ifade etmiştir. Cava-hetya'daki Ermenilerin 'bölgesel dil' taleplerinin normal karşılanması gerektiğini ekleyen görüşmecisi, kendilerinin de kendi ana dillerine 'devlet dili' statüsünün verilmesi için mücadeleye edebileceklerini ifade etmiştir.

¹¹² Bu proje ile Kars-Ahılkelek (Gürcistan) arasında 98 kilometrelik yeni bir demir yolu inşasının, Gürcistan'da ise 160 kilometrelik mevcut demir yolunun modernizasyonu ile Türkiye-Gürcistan-Azerbaycan demir yolu ağlarının doğrudan bağlantısının kurulması öngörülmektedir.

Kaynaklar

- Ağacan, Kamil (2011). "Gürcistan: Çok Milletli Yapıda Devlet İnşa Sürecinin Öyküsü". (Der.) Arslanlı, Araz ve Veliev, Cavid. *Güney Kafkasya: Toprak Bütünlüğü, Jeopolitik Mücadeleler ve Enerji*, Ankara: Berikan Yayınevi, s. 57-104.
- Aleskerli, Alesker [Asker, Ali] (2009). "Gürcistan'da Sıcak Gelişmeler: Tamamlan(ma)mış Devrim, Paylaşılmayan Bölge". *Stratejik Analiz*. C. 10, No. 110, s. 30-36.
- Anderson, Benedict (1996). *Imagined Communities*. London: Verso.
- Asker, Ali (2011). "Gürcistan'da Din-Devlet İlişkilerinde Yeni Yasal Düzenleme". *21. Yüzyıl*, Eylül, No. 33, s. 66-72.
- Aves, Jonathan (1996). *Georgia: From Chaos to Stability*. London: Royal Institute of International Affairs.
- Aydingün, Ayşegül (2001). *Rethinking Ethnic Identity Formation: The Case of the Ahıska (Meskhetian) Turks in Turkey and Kazakhstan*, Doktora Tezi. Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aydingün, Ayşegül (2002). "Creating, Recreating and Redefining Ethnic Identity: Ahıska/Meskhetian Turks in Soviet and Post-Soviet Contexts". *Central Asian Survey*, Haziran, C. 21, No. 2, s. 185-197.
- Aydingün, Ayşegül (2006). "Ahıska Türklerinin Gürcistan'a Dönüşünde Son Durum". *Stratejik Analizi*, Eylül, No. 77, s. 53-57.
- Aydingün, Ayşegül vd. (2006a) (Der.). *The Meskhetian Turks: An Introduction to their History, Culture and Resettlement Experiences*. Washington: Cultural Orientation Resource Center- Center for Applied Linguistics.
- Aydingün, Ayşegül (2007). "Resettlement and Belonging Among Ethnic and Cultural Kin: Meskhetian Turks in Turkey". (Der.) Trier, Tom ve Khanzin, Andrei. *The Meskhetian Turks at a Crossroads*, Lit Verlag: Berlin, s. 340-377.
- Aydingün, Ayşegül (2008). "Ahıska Türklerinin Gürcistan'a Dönüşü". *ASAM Bakış*, Temmuz, No. 6, s. 19.
- Baratashvili, Marat (1998). *Legal State of Meskh Repatriates in Georgia*. Tiflis: USIA.
- Blandy, Charles (1998). *The Meskhetians: Turks or Georgians? A People Without a Homeland*. UK: Conflict Research Center.
- Cheterian, Vicken (2008). "Georgia's Rose Revolution: Change or Repetition? Tension between State-Building and Modernization Projects". *Nationalities Papers*. C. 36, No. 4, s. 689-712.

- Cheterian, Vicken (2009). "The August 2008 War in Georgia: from Ethnic Conflict to Border Wars". *Central Asian Survey*, Haziran, C. 28, No. 2 s. 155-170.
- Coene, Frederik (2010). *The Caucasus- An Introduction*. London; New York: Routledge.
- Conquest, Robert (1970). *The Nation Killers-The Soviet Deportation of Nationalities*. Glasgow: Macmillan.
- Curtis, Glenn E. (1995) (Der.). *Georgia: A Country Study*. USA: Kessinger Publishing.
- Derbişayr, Dj. D. ve Derbişayr, Ya. (2004). *Politiçeskie Sistemı Mira*. Moskva: Ripol Klassik, C. 2. [Orijinali için bk. Derbyshire J.D. ve Derbyshire I. (2000). *Encyclopedia of the World, Political Sysytems*. New York: Armonk.]
- Devdariani, Jaba (2005). "Georgia and Russia: The Troubled Road to Accomodation". (Der.) Coppieters, Bruno ve Legvold, Robert. *Statehood and Security: Georgia After the Rose Revolution*, Cambridge, Mass: American Academy of Arts and Sciences: The MIT Press, s. 153-204.
- Ece, Nur Jale (2009). "Karadenizde Türk Gemilerine Gürcistan Engeli". *Ortadoęu Analiz*, Ekim, C. 1, No. 10, s. 77-83.
- Ethem, Said (2010). *The Turks of Borçalı in Georgia: Ethnic Identity in Borderland*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi Avrasya Çalışmaları, Şubat.
- Gachechiladze, Revaz (1997). "National Idea, State-Building and Boundaries in the Post-Soviet Space (the Case of Georgia)". *Geo Journal*. No. 43, s. 51-60.
- Gahrton, Per (2010). *Georgia - Pawn in the New Great Game*. London: Pluto Press.
- Hasanlı, Cemil (2011). *Tarafsızlıktan Soğuk Savaşa Doğru - Türk-Sovyet İlişkileri 1939-1953*. Çev. Ali Asker, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Hille, Charlotte (2010). *State Building and Conflict in the Caucasus*. Boston: Brill.
- İbrahimli, Haladdin (2009) *Borçalı dün, bu gün ve sabah*. Bakı: Adiloęlu.
- İbragimli, Haladdin (2006). *Azerbaydjantsı Gruzii*. Moskva: Evropa.
- Khazanov, Anatoly M. (1992). "Meskhetain Turks in Search of Self-Identity". *Central Asian Survey*. C. 11, No. 4, s. 1-16.
- Kızıoğlu, M. Fahrettin (1972). *Karapapaklar: Borçalı-Kazak Uruęu'nun Kür Aras Boylarındaki 1800 Yılına Bakış*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Basımevi.

- Konstitutsiya (Osnovnoy Zakon) Gruzinskoy Sovetskikh Sotsialistiçeskooy Respubliki. Tb., 1937.
- Koriouchkina, Elisaveta ve Swerdlow, Steven (2007). "The Third Migration: Meskhetian Turks' Resettlement and Integration in the United States". (Der.) Trier, Tom and Khanzin Andrei. *The Meskhetian Turks at a Crossroads*, Berlin: Lit Verlag, s. 378-432.
- Mitchell, Lincoln A. (2009). "Compromising Democracy: State Building in Saakashvili's Georgia". *Central Asian Survey*. C. 28, No. 2, s. 171-183.
- Nodia, Ghia (2005). "Georgia: Dimensions of Insecurity". (Der.) Coppieters, Bruno ve Legvold, Robert. *Statehood and Security: Georgia After the Rose Revolution*, Cambridge, Mass.: American Academy of Arts and Sciences: MIT Press, s. 39-82.
- Ossipov, Alexander ve Cherepova, O. (1996). *Violation of the Rights of Forced Migrants and Ethnic Discrimination in the Krasnodar Territory. The Situation of the Meskhetian Turk*. Moscow: Memorial.
- Ossipov, Alexander (2000). *The Russian Experience of Ethnic Discrimination: Meskhetians in the Krasnodar Region*. Moscow: Zvenya.
- Ossipov, Alexander (2007). "Falling between the Cracks: the Legal Status of the Meskhetian Turks in the Russian Federation". (Der.) Trier, Tom ve Khanzin, Andrei. *The Meskhetian Turks at a Crossroad*, Berlin: Lit Verlag, s. 435-486.
- Pavel, Polian (2004). *Against Their Will: the History and Geography of Forced Migrations in the USSR*. Budapest, Hungary: Central European University Press.
- Payin, Emil (1992). "The Tragedy of the Meskhetian Turks". *Cultural Survival Quarterly*, Kış, s. 31-37.
- Pelkmans, Mathijs (2002). "Religion, Nation and State in Georgia: Christian Expansion in Muslim Ajaria". *Journal of Muslim Minority Affairs*. C. 22, No. 2, s. 251-273.
- Programa Kommunistiçeskooy Partiyi Sovetskogo Soyuza. Gospolitizdat. 1961.
- Quinn, Sophie (1989). "Violence in Uzbekistan has Roots in Social Crisis: Ethnic Tensions". *Far Eastern Economic Review*, Haziran, s. 25.
- Saydam, Abdullah (1997). *Kırım ve Kafkasya Göçleri (1856-1876)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Schatz, Edward (2004). "What Capital Cities Say About Stay and Nation-Building". *Nationalism ve Ethnic Politics*. C. 9, s. 111-140.

- Smith, Graham ve diğerleri (1998). *Nation Building in the Post-Soviet Borderlands - the Politics of National Identities*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sumbadze, Nana (2007). "Back Home Again: The Repatriation and Integration of Meskhetian Muslims in Georgia". (Der.) Trier, Tom ve Khanzin, Andrei. *The Meskhetian Turks at a Crossroads*, Berlin: Lit Verlag, s. 288-339.
- Suny, Ronald Grigor (1994). *The Making of the Georgian Nation*. İkinci Baskı. Bloomington-Indianapolis: Indiana University Press.
- Tarkhan-Mouravi, George (2007). "Legal Aspects of the Issue of Muslim Meskhetians (Meskhetian Turks) in Georgia". (Der.) Trier, Tom ve Khanzin, Andrei. *The Meskhetian Turks at a Crossroads*, Berlin: Lit Verlag, s. 487-531.
- Togan, A. Zeki Velidi (1970). *Umumi Türk Tarihine Giriş*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, C. 1.
- Tonoyan, Artyom (2010). "Rising Armenian-Georgian Tensions and the Possibility of a New Ethnic Conflict in the South Caucasus". *Demokratizatsiya: The Journal of Post-Soviet Democratization*. C. 18, No. 4, s. 287-308.
- Tsekvava, Tengiz (2010) (Der.). *Agriculture of Georgia*. Tbilisi: National Statistics Office of Georgia.
- V promoshh' rossiyskomu sooteçestvenniku za rubejom. İnformatsiya iz spravoçnogo izdaniya MİD Rossii, İnstitut diasporı i integratsii (İnstitut stran SNG), s. 185-186.
- Wheatley, Jonathan (2009). "Managing Ethnic Diversity in Georgia: One Step Forward, Two Steps Back". *Central Asian Survey*, C. 28, No. 2, s. 119-134.

İnternet Kaynakları

- Abhazya Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı "Abhazya Cumhuriyeti Anayasası". 11 Eylül 2010, <http://www.mfaabkhazia.net/tr/constitution>.
- About Georgia "Kvemo Kartli". <http://www.aboutgeorgia.ge/regions/divisions.html?page=10>.
- Aprasidze, David "Formation of a State and a Nation in Modern Georgia: an Unfinished Project?". 14 Nisan 2009, <http://identitystudies.ac.ge/index.php/ISTudies/article/view/20/32>.
- Avcı, Ömür "Başbakan'a Gürcistan Çağrısı". 22 Ağustos 2011, http://www.dha.com.tr/basbakana-gurcistan-cagrisi-flashaber_199635.html.

- Aydingün, Ayşegül “Ahıska Türklerinin Geri Dönüş Süreci ve Güney Osetya Savaşı'nın Gösterdikleri”. 19 Eylül 2008a, <http://www.asam.org.tr/tr/yyazdir.asp?ID=2787&kat1=4&kat2=> .
- BaltInfo.ru “V Gruzii Russkiy Yazık İzımayut iz Şkol'noy Programı Mladşeklassnikov”. 4 Şubat 2011, <http://www.baltinfo.ru/2011/02/04/V-Gruzii-russkii-yazyk-izymayut-iz-shkolnoi-programmy-mladsheklassnikov-186489>.
- Central Intelligence Agency “Middle East:: Georgia”. 27 Eylül 2011, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/gg.html>.
- Cihan Haber Ajansı “Gürcistan'daki Cezaevlerinde Tutuklu Bulunan Türk Vatandaşlarının Yakın Akrabaları, Sarp Sınır Kapısı'nda Eylem Yaptı-ARTVİN”. 6 Şubat 2011, <http://www.istanbulburda.com/Gurcistan-daki-cezaevlerinde-tutuklu-bulunan-Turk-vatandaslarinin-yakin-akrabalari,-Sarp-Sinir-Kapisi-nda-eylem-yapti-ARTVIN-80816>.
- Council of Europe “Resolution 1415, Honouring of Obligations and Commitments by Georgia”. 2 Nisan 2007, <http://assembly.coe.int/Main.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta05/ERES1415.htm>.
- Council of Europe “Resolution 1428, the Situation of the Deported Meskhetain Population”. <http://assembly.coe.int/Main.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta05/ERES1428.htm>.
- Council of Europe “Resolution 1477, Implementation of Resolution 1415 on the Honouring of Obligations and Commitments by Georgia”. 21 Kasım 2008, <http://assembly.coe.int/Main.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta06/ERES1477htm>.
- Cumhuriyet Gazetesi “Cami İnşaatını Protesto ettiler”. 25 Mart 2011, <http://www.cumhuriyet.com.tr/?hn=228150>.
- Egorov, Alexander “Meskhetian Turks Hostages to Geopolitics”. 28 Ağustos 2011, <http://www.strategic-culture.org/news/2011/08/28/Meskhetian-Turks-hostages-to-geopolitics.htm>.
- Ethno-Caucasus “Naselenie Abhazii”. 24 Temmuz 2011, <http://www.ethno-kavkaz.narod.ru/rnabkhazia.html>.
- EurasiaNet.org “Georgia: Opposition Gives Saakashvili Ultimatum to Resign”. 8 Nisan 2009, <http://www.eurasianet.org/departments/insightb/articles/eav040909f.html>.
- European Centre For Minority Issues Caucasus (ECMI Caucasus) “Ethnic Groups of Georgia Census 1989 (Total/Percentage)”. 16 Temmuz 2007, [http://www.ecmicaucasus.org/upload/stats/Census 1989.pdf](http://www.ecmicaucasus.org/upload/stats/Census%201989.pdf).

- European Centre For Minority Issues Caucasus (ECMI Caucasus) "Ethnic Groups of Georgia Census 2002 (Total/Percentage)". 16 Temmuz 2007, [http://www.ecmicaucasus.org/upload/stats/Census 2002.pdf](http://www.ecmicaucasus.org/upload/stats/Census%2002.pdf).
- Gradirovskiy, Sergey Nikolayeviç ve Yesipova, Nelli "Russkiy Yazık na Postsovetskom Prostranstve Ekonomičeskie İnteresı, Suverenitet iSohranivşiesya Svyazi". 28 Ekim 2008, http://www.ng.ru/scenario/2008-10-28/14_russlang.html.
- Gruziya Online "Saakaşvili: Programma 'Uçi i Uçis Vmeste s Gruzией'". 18 Mart 2011, <http://www.apsny.ge/2011/pol/1300479162.php>.
- Haberx "Gürcistan Acara Özerk Cumhuriyeti Başbakanı Ordu'da". 2 Şubat 2011, [http://www.haberx.com/gurcistan_acara_ozerk_cumhuriyeti_basbakani_orduda\(17,n,10597833,220\).aspx](http://www.haberx.com/gurcistan_acara_ozerk_cumhuriyeti_basbakani_orduda(17,n,10597833,220).aspx).
- Huber, Martina "State-building in Georgia: Unfinished and at Risk". 24 Şubat 2004, http://www.clingendael.nl/publications/2004/20040200_cru_paper_huber.pdf.
- Human Rights Watch "Living in Limbo- The Rights of Ethnic Returnees to the Gali District of Abkhazia". 13 Temmuz 2011, <http://www.hrw.org/sites/default/files/reports/georgia0711LR.pdf>.
- International Crisis Group "Abkhazia: Deepening Dependence Europe Report", No. 202, 6 Şubat 2010, http://www.crisisgroup.org/~media/Files/europe/202_abkhazia___deepening_dependence.ashx.
- International Crisis Group "Georgia: Securing a Stable Future Europe Briefing", No. 58, 13 Aralık 2010, http://www.crisisgroup.org/~media/Files/europe/B58_Georgia_Securing_Stable_Future.ashx.
- International Crisis Group "Georgia: The Javakheti Region's Integration Challenges Europe Briefing", No. 63, 23 Mayıs 2011, http://www.crisisgroup.org/~media/Files/europe/caucasus/georgia/B63_Georgia_The_Javakheti_Regions_Integration_Challenges.pdf.
- International Crisis Group "Georgia: The Risks of Winter Europe Briefing", No. 51, 26 Kasım 2008, http://www.crisisgroup.org/~media/Files/europe/b51_georgia___the_risks_of_winter.pdf.
- International Crisis Group "South Ossetia: The Burden of Recognition Europe Report", No. 205, 7 Haziran 2010, http://www.crisisgroup.org/~media/Files/europe/205_South_Ossetia_The_Burden_of_Recognition.pdf.
- International Crisis Group Georgia and Russia: Clashing Over Abkhazia Europe Report", No. 193, Haziran 2008, http://www.crisisgroup.org/~media/Files/europe/193_georgia_and_russia_clashing_over_abkhazia.pdf.

- Jurnal R+ “Kak Vlasti Gruzii ‘Otblagodarili’ Mestnih Azerbaydjantstev za Podderjku”. 8 Nisan 2011, <http://www.ia-centr.ru/expert/10222/>.
- Kavkasion “Vaynahskie Narodi Gruzii: Etnopolitiçeskiy Analiz”. <http://www.kavkasion.ru/vajnahskie-narody-gruzii-etnopoliticheskij-analiz>.
- Kavkazskiy Uzel “Kistintsi”. 23 Temmuz 2010, <http://www.kavkaz-uzel.ru/articles/172008/>.
- Kukudjanova, İnna “Otnoşenie k Russkomu Yazıku v Gruzii İzmenilos’ (Kavkazskiy uzel)”. 9 Şubat 2011, <http://www.georgians.ru/news.asp?idnews=53317>.
- Kutlu, Selma “Türk Tutsaklar Ağlayarak Döndü”. 11 Haziran 2011, <http://www.sabah.com.tr/Yasam/2011/06/11/turk-tutsaklar-aglayarak-dondu>.
- Kuznetsov, Andrey “Bespokoyniy Pokoynik.V Groznom Naydena Mogila Pervogo Prezidenta Gruzii”. 5 Mart 2007, <http://lenta.ru/articles/2007/03/05/gamsahurdia/>.
- Kvemokartli. ge “Azerbaydjantsı”. 2010, <http://kvemokartli.ge/rus/nationalgroups.php?id=1>.
- Mekhuzla, Salome ve Aideen Roche “National Minorities and Educational Reform in Georgia, ECMI Working Papers”, No. 46, 2009, http://www.ecmicaucasus.org/upload/publications/working_paper_46_en.pdf.
- Minority Rights Group International “Breaking the Cycle of Exclusion: Minority Rights in Georgia Today”. 22 Aralık 2009, <http://www.minorityrights.org/9547/briefing-papers/breaking-the-cycle-of-exclusion-minority-rights-in-georgia-today.html>.
- Minority Rights Group International “World Directory of Minorities and Indigenous Peoples: Georgia: Ossetians”. 3 Mart 2011, <http://www.minorityrights.org/1914/georgia/ossetians.html>.
- Minority Rights Group International “World Directory of Minorities and Indigenous Peoples: Georgia: Abkhaz”. 3 Mart 2011, <http://www.minorityrights.org/1913/georgia/abkhaz.html>.
- National Integration and Tolerance in Georgia “National Concept for Tolerance and Civic Integration”. 11 Mayıs 2009, http://diversity.ge/files/files/National_Concept_Eng_ADOPTED.pdf.
- National Statistics Office of Georgia “Ethnic Groups By Major Administrative-Territorial Units”. 4 Şubat 2010, http://www.geostat.ge/cms/site_images/_files/english/census/2002/03_Ethnic_Composition.pdf.

- National Statistics Office of Georgia “External Trade”. 17 Temmuz 2011, http://www.geostat.ge/index.php?action=page&p_id=137&lang=eng.
- National Statistics Office of Georgia “Migration”. 17 Temmuz 2011, http://www.geostat.ge/index.php?action=page&p_id=173&lang=eng.
- Newsland “Rossiyskiy Vienne Poprotşalis s Gruzией: Posledniy Eşelon Viehal”. 15 Kasım 2007, <http://www.newsland.ru/news/detail/id/110516/>.
- Newsru.com “Rossiyskie Voenniyе Bazı v Gruzii”. 25 Nisan 2005, <http://www.newsru.com/background/25apr2005/bazzzes.html>.
- Novosti Gruzii “V Gruzii – Den’ Rodnogo Yazıka”. 14 Nisan 2010, <http://sakartvelo.ru/news/v-gruzii-den-rodnogo-yazyka>.
- Novosti@mail.ru “Eduard Şevardnadze: Eltsin predlojil Mne Razdelit Gruzıyu na Dve Çasti”. 22 Aralık 2008, <http://news.mail.ru/politics/2260717/>.
- Office of the State Minister for Reintegration “Otrıvki iz Zakonodatelstva Gruzii”. 25 Ocak 2011, <http://www.smr.gov.ge/uploads/Rus.pdf>.
- Orudjev, R. “Na Sayte Gosreestra İzmeneni Nazvaniya 17 Azerbaydjanskih Sel”. 7 Nisan 2011, <http://www.zerkalo.az/2011-04-07/politics/18272p1-georgia-azerbaijan-kvemokartli>.
- Parişvili, Mziya ve Tarhnişvili, Nino “V Gruzii Otmetili, Den’ Rodnogo Yazıka”. ?, <http://www.ekhokavkaza.org/content/article/2012526.html>.
- Parliament of Georgia “The Constitution of Georgia”. 22 Kasım 2007, http://www.parliament.ge/files/68_1944_951190_CONSTIT_27_12.06.pdf.
- Pazarıcı, Emin “Dıişleri de Farkında”. 1 Nisan 2011, http://www.takvim.com.tr/Yazarlar/emin_pazarci/2011/04/01/disisleri-de-farkinda.
- Pik TV, <http://pik.tv/ru>.
- Region TV, <http://www.region-tv.com/>.
- Regionalism Research Center “The Constitution (Organic Law) of the Republic of South Ossetia”. http://www.rrc.ge/law/konst_2001_04_08_e.htm?lawid=1504&lng_3=en.
- Regnum “Bıvşiy Pretendent na Vışşiy Post v Gruzii Obratilsya s Jaloboy k Presidentu Azerbaydjana”. 2 Aralık 2007, <http://www.regnum.ru/news/929408.html>.
- RIANOVOSTİ “Referendum o Sohranenii SSSR 17 Marta 1991 Goda. Spravka”. 15 Mart 2011, http://ria.ru/history_spravki/20110315/354060265.html.

- Tch.ua "Saakaşvili Sdelaet Angliyskiy Vtorim Yazıkom v Gruzii". 16 Ağustos 2011, <http://ru.tsn.ua/svit/saakashvili-sdelaet-angliyskiy-vtorym-yazykom-v-gruzii.html>.
- United Nations Development Programme "Georgia Human Deveelopment Report 2008". 5 Ağustos 2008, <http://hdr.undp.org/en/reports/national/europethecis/georgia/NHDR-Georgia-2008.pdf>.
- Valehoğlu (Hacılar), Fahri "Borçalı Türklerinin Menşei ve Etnik Sınırları". 9 Eylül 2011, <http://www.ahiska.org.tr/?p=854>.
- Vestnik Kavkaza "Samiye Krupnie Vneşnetorgovie Partnerı Gruzii-Turtsiya i Azerbaydjan". 27 Temmuz 2011, <http://vestikavkaza.ru/news/ekonomika/Pensions/40595.html>.
- Wheatley, Jonathan "Georgia and the European Charter for Regional or Minority Languages". 16 Haziran 2009a, http://www.ecmcaucasus.org/upload/publications/working_paper_42_en.pdf.
- Yatsenko, Elena "Nujen li russkiy yazık v SNG?". 4 Mart 2008, <http://www.rian.ru/analytics/20080304/100581741.html>.

Ek Kaynaklar

- (2005). *Georgia/Organisation for Economic Co-operation and Development*. Paris, France: OECD.
- Akaba, Natella ve Khintba, Iraklii (2011). *Transformation of the Georgia-Abkhaz Conflict: Rethinking the Paradigm*. London: European Union.
- Alyılmaz, Semra (2010). "Gürcistan Türklerinin Yeniden Yükselen Sesi: 'Varlık' Gazetesi". *Karadeniz Araştırmaları*. No. 25, s. 115-124.
- Asmus, Ronald D. (2010). *A Little War That Shook the World: Georgia, Russia, and the Future of the West*. New York: Palgrave Macmillan.
- Bardakçı, Mehmet (2010). "EU Engagement in Conflict Resolution in Georgia: Towards a More Proactive Role". *Caucasian Review of International Affairs*. C. 4, No. 3, s. 214-236.
- Batalden, Stephan K. (1993) (Der.). *Seeking God: the Recovery of Religious Identity in Orthodox Russia, Ukraine, and Georgia*. DeKalb: Northern Illinois University Press.
- Braund, David (1994). *Georgia in Antiquity: a History of Colchis and Transcaucasian Iberia, 550 BC-AD 562*. Oxford, UK: Clarendon Press; New York: Oxford University Press.
- Cornell, Svante E. (2002). *Autonomy and Conflict: Ethnoterritoriality and Separatism in the South Caucasus: Cases in Georgia*. Uppsala: Uppsala Universitet.

- Cornell, Svante E. ve Starr, S. Frederick (2009) (Der.). *The Guns of August 2008: Russian's War in Georgia*. Armonk, New York: M.E. Sharpe.
- Demetriou, Spyros (2009). "Rising From the Ashes? The Difficult (Re)Birth of the Georgian State". *Development and Change*. C. 33, No. 5, s. 859-883.
- Dragadze, Tamara (1988). *Rural Families in Soviet Georgia: a Case Study in Ratcha Province*. London; New York: Routledge.
- Gachechiladze, Revaz (1995). *The New Georgia: Space, Society, Politics*. College Station: Texas A&M University Press.
- Gegeshidze, Archil ve Haindrava, Avlian (2011). *Transformation of the Georgia-Abkhaz Conflict: Rethinking the Paradigm*. London: European Union.
- George, Julie A. (2009). "The Dangers of Reform: State Building and National Minorities in Georgia". *Central Asia Survey*. C. 28, No. 2, s. 135-154.
- George, Julie A. (2009). *The Politics of Ethnic Separatism in Russia and Georgia*. New York: Palgrave Macmillan.
- Goltz, Thomas (2009). *Georgia Diary: a Chronicle of War and Political Chaos in the Post-Soviet Caucasus*. Armonk, New York: M. E. Sharpe.
- Goshadze, Mariam (2009). *Inventing the Self: Popular History in Georgia-Abkhazian Conflict: Instrumentalization of History in the Prosess of Nation Building*. Saarbrücken: VDM Verlag Dr. Mueller.
- Habib, Mirza Meherafroze (2005). *A Georgian Saga: from the Caucasus to the Indus*. Karachi: Oxford University Press.
- Haro, Fran W. (2010) (Der.). *Georgia and the Caucasus Region*. New York: Nova Science Publishers.
- Herzig, Edmund (1999). *The New Caucasus: Armenia, Azerbaijan and Georgia*. London; New York: Pinter.
- Jones, Stephan F. (2005). *Socialism in Georgia Colors: the European Road to Social Democracy, 1883-1917*. Cambridge: Harvard University Press.
- Jones, Stephan F. (2006). "The Rose Revolution: A Revolution without Revolutionaries?". *Cambridge Review of International Affairs*. C. 19, No. 1, s. 33-48.
- Jones, Stephan F. (2010) (Der.). *War and Revolution in the Caucasus: Georgia Ablaze*. London: Routledge.
- Karumidze, Zurab ve Wertsch, James V. (2005) (Der.). *Enough!: The Rose Revolution in the Republic of Georgia 2003*. New York: Nova Science Publishers.

- Katz, Rebecca S. (2006). *The Georgian Regime Crisis of 2003-2004: a Case Study in Post-Soviet Media Representation of Politics, Crime and Corruption*. Stuttgart: Ibidem.
- Kotchikian, A. (2008). *The Dialectics of Small States: Foreign Policy Making in Armenia and Georgia*. Saarbrücken: VDM Verlag Dr. Mueller.
- Lampietti, Julian A. ve diğerleri (2004). *Revisiting Reform in the Energy: Lessons from Georgia*. Washington, D.C.: World Bank.
- Lang, David Marshall (1966). *The Georgians*. New York: Praeger.
- Menteshashvili, Avtandil (1995). *Trouble in the Caucasus*. New York: Nova Science Publishers.
- Muzalevsky, Roman (2009). "The Russian-Georgian War: Implications for the UN and Collective Security". *OAKA*. C. 4, No. 7, s. 29-43.
- Nasmyth, Peter (2006). *Georgia: in the Mountains of Poetry*. New York: Routledge.
- Papava, Vladimer (2009). "Georgia's Economy: Post-Revolutionary Development and Post-War Difficulties". *Central Asia Survey*. C. 28, No. 2, s. 199-213.
- Plunkett, Richard ve Masters, Tom (2004). *Georgia, Armenia & Azerbaijan*. Footscray, Vic; Oakland, California: Lonely Planet Publications.
- Rich, Paul B. (2010). *Crisis in the Caucasus: Russia, Georgia and the West*. London; New York: Routledge.
- Rosen, Roger (2004). *Georgia: a Sovereign Country of the Caucasus*. Sheung Wan: Airphoto International/Odyssey.
- Stefes, Christoph H. (2006). *Understanding Post-Soviet Transitions: Corruption, Collusion and Clientelism*. New York: Palgrave Macmillan.
- Telliöglu, İbrahim (2007). "Doğu Karadeniz Bölgesinin Türk Yurdu Haline Gelmesi Hakkında bir Değerlendirme". *Turkish Studies*. C. 2, No. 2, s. 654-664.
- Thomson, Robert W. (1996) (Çev.). *Rewriting Caucasian History: The Medieval Armenian Adaptation of the Georgian Chronicles: The Original Georgian Texts and the Armenian Adaptation*. Oxford: Clarendon Press; New York: Oxford University Press.
- Trier, Tom ve diğerleri (2010). *Under Siege: Inter-Ethnic Relations in Abkhazia*. New York: Columbia University Press.
- Waters, Christopher P. M. (2005). *The State of Law in the South Caucasus*. New York: Palgrave Macmillan.
- Wheatley, Jonathan (2005). *Georgia from National Awakening to Rose Revolution: Delayed Transition in the Former Soviet Union*. Aldershot, Hampshire; Burlington, VT, USA: Ashgate.

Whitman, G. Richard ve Wolff, Stefan (2010). "The EU as a Conflict Manager? The Case of Georgia and its Implications". *International Affairs*. C. 86, No. 1, s. 87-107.

İnternet Kaynakları

Ağacan, Kamil "Gürcistan Türklerinin Mevcut Durumu, Siyasi ve Ekonomik Sorunları". 16 Ağustos 2009, http://www.karam.org.tr/Makaleler/527059082_agacan.pdf.

Caucasus Institute For Peace Democracy and Development "Peace, Security and Stability in Georgia-A Community-Informed Strategy". Şubat 2011, http://www.gyla.ge/attachments/782_national_strategy_en_full.pdf.

Mitchell, Lincoln A. (2006). "Democracy in Georgia Since the Rose Revolution". 24 Ağustos 2006, [http://www.columbia.edu/~lam13/documents/Democracy in Georgia Since the Rose Revolution.pdf](http://www.columbia.edu/~lam13/documents/Democracy%20in%20Georgia%20Since%20the%20Rose%20Revolution.pdf).

